

JOURNAL OF
ECONOMICS AND
RESEARCH

JER

***JOURNAL OF ECONOMICS AND
RESEARCH***

2025

Nisan/April

Yıl/Year: 2025 Cilt/Volume: 6 Sayı/Issue: 1

ISSN: 2717-9907 (Online)

Türkçe ve İngilizce Yayımlanan Uluslararası Hakemli Dergi

International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

EDİTÖR / EDITOR

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

EDİTÖR YARDIMCILARI / CO-EDITORS

Doç. Dr. Sena TÜRKMEN

Arş. Gör. Tuğrul AVCI

ALAN EDİTÖRLERİ / ASSOCIATE EDITORS

Prof. Dr. Aliye ÇİLAN AKIN

Prof. Dr. Harun BAL

Prof. Dr. Haşim AKÇA

Prof. Dr. Hüseyin AĞIR

Prof. Dr. Seyhan TAŞ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITORIAL MANAGER

Doç. Dr. Mustafa BAYLAN

YAYINCI / PUBLISHER

Avrasya Sosyo-Ekonomik Araştırmalar Derneği / Euroasian Socio-Economic Research Association (ASEAD)

Journal of Economics and Research, **EBSCOhost, Indeks Copernicus, ASOS Indeks, EuroPub, İdealonline, I2OR, Cosmos, Google Scholar, Crossref, ESJI Indeks, OpenAIRE, Academic Research Indeks ve International Scientific Indexing (ISI)** endeksleri tarafından taranmaktadır. / *Journal of Economics and Research (JER) is indexed by the following indexing services: EBSCOhost, Index Copernicus, ASOS Index, EuroPub, Idealonline, I2OR, Cosmos, Google Scholar, Crossref, ESJI Index, OpenAIRE, Academic Research Index and International Scientific Indexing (ISI).*

Journal of Economics and Research, en yüksek standartlara bağlı kalarak, dünyanın her yerinden köklü ve gelişmekte olan akademisyenlerin katılımını sağlayan ve ekonomi, işletme, finans ve siyaset alanlarında Türkçe ve İngilizce olarak her türlü bilimsel çalışmanın katkılarını memnuniyetle karşılayan çevrimiçi akademik bir dergidir. / *The Journal of Economics and Research is an online academic journal that adheres to the highest standards of peer review and engages established and emerging scholars from anywhere in the world, and welcoming to contributions all kinds of scientific works in economics, business, finance and politics in Turkish and English.*

Dergide yayımlanan yazıların her türlü sorumluluğu (bilimsel, mesleki, hukuki, etik vb.) yazarlara aittir. Yayımlanan yazıların telif hakkı dergiye aittir ve referans gösterilmeden aktarılamaz. / *All responsibilities (scientific, professional, legal, ethical, etc.) of the articles published in this journal belong to the authors. Copyright of the published texts belongs to the journal and can not be transferred without an explicit reference.*

YAYIN DANIŞMA KURULU / *EDITORIAL ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Abderrezzak BENHABIB (University of Tlemcen, Cezayir)

Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru DEMİRCİ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Halit YANIKKAYA (Gebze Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Hamid FALATOONZADEH (University of Redlands, ABD)

Prof. Dr. Harun BAL (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Haşim AKÇA (Çukurova Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin AĞIR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Igor R. RYZHOV (Lobachevsky State University of Nizhniy Novgorod, Russia)

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YILDIRIM (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Mohamed BENBOUZIANE (University of Tlemcen, Cezayir)

Prof. Dr. Mohammad SAFARZADEH (USC School of Business, ABD)

Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU (Emekli Öğr. Üyesi)

Prof. Dr. Osman AĞIR (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Reşat CEYLAN (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Samia NOUR (University of Khartoum, Sudan)

Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Volkan YURDADOĞ (Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Elwasila Saeed Elamin MOHAMED (University of Khartoum, Sudan)

Doç. Dr. Enver GÜNAY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Doç. Dr. Ferid ÖNDER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Doç. Dr. Nazim CAFEROV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)

Doç. Dr. Seyil NAJIMUDINOVA (Krygyz Turkish Manas University, Kırgızistan)

Doç. Dr. Valentina-Mariana MANOIU (University of Bucharest, Romanya)

SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Aliye ÇİLAN AKIN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Prof. Dr. Fetullah AKIN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Latif ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa METE (Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Ertuğrul İbrahim KIZILKAYA (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. İlkay YILMAZ (Mersin Üniversitesi)

Doç. Dr. Sena TÜRKMEN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Serkan ÇINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ATILGAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Esmâ ERDOĞAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Çebi BAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Savaş GAYAKER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

AMERİKAN MENKUL KIYMETLER BORSASININ TÜRKİYE MENKUL KIYMETLER BORSASI ÜZERİNDEKİ KISA VE UZUN DÖNEM ETKİSİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI.....	1
---	---

Taylan Taner DOĞAN

TÜRKİYE’DE YAŞAM BOYU ÖĞRENMENİN KÜLTÜREL, EKONOMİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMDEKİ ROLÜ.....	18
--	----

Filiz KUTLUAY TUTAR, Abdullah ABUKALLOUB, Çisil ERKAN BAL

ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: İKTİSADİ OKULLAR PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME.....	38
--	----

Esra KÜTÜKÇÜ, Enver GÜNAY

FİNANS SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ AVANTAJLARI, ZORLUKLARI VE STRATEJİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME.....	59
---	----

Yasemin GEDİK

BÜYÜME VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ ARASINDAKİ DENGİ: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KUZNETS EĞRİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ.....	79
---	----

Yusuf EKİNCİ

MERKEZ BANKACILIĞI, BAĞIMSIZLIK VE TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI.....	95
---	----

Cem ENGİN, Ahmet Furkan ÖZDEMİR

AMERİKAN MENKUL KIYMETLER BORSASININ TÜRKİYE MENKUL KIYMETLER BORSASI ÜZERİNDEKİ KISA VE UZUN DÖNEM ETKİSİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

Taylan Taner DOĞAN¹

Öz

Bu çalışma, Amerikan Menkul Kıymetler Borsası getirileri ve oynaklığının Türkiye Menkul Kıymetler Borsası üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Amerikan Menkul Kıymetler Borsasını temsilen Dow Jones Industrial (DJI) endeksi ve Türkiye Menkul Kıymetler Borsasını temsilen ise BIST 30 endeksi kullanılmaktadır. Veri seti, 1 Temmuz 2021 ile 27 Eylül 2024 tarihleri arasındaki günlük getirileri içermektedir. Model tahminleri için Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli ve Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Varyans (GARCH) tabanlı oynaklık değişkenleri kullanılmıştır. Bai-Perron testi, dört farklı yapısal kırılma tespit etmiş ve bu kırılmalar modele dahil edilmiştir. Sonuçlar, DJI getirilerinin kısa dönemde BIST 30 üzerinde hiçbir bir etkisinin olmadığını, ancak uzun dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye işaret ettiğini göstermektedir. Buna karşın, DJI oynaklığı Türkiye Borsası getirileri üzerinde kısa dönemde anlamlı ve değişken / karışık etkiler yaratmaktadır. Bulgular, küresel finansal piyasaların entegrasyonu ve oynaklık faktörünün yerel borsa performansı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Menkul Kıymetler Borsası, Zaman Serileri Modelleri, Oynaklık Öngörüsü, Finansal Piyasalar Öngörüsü

Jel Sınıflandırması: G15, C22, G170, G170

SHORT AND LONG RUN EFFECTS OF THE AMERICAN STOCK EXCHANGE ON THE TURKISH STOCK EXCHANGE: THE ARDL BOUNDS TEST APPROACH

Abstract

This study aims to analyze the short and long-run effects of the United States stock market returns and volatility on the Turkish Stock Exchange. The Dow Jones Industrial (DJI) index is used to represent the American Stock Exchange and the BIST 30 index is used to represent the Turkish Stock Exchange. The data set includes daily returns between July 1, 2021 and September 27, 2024. Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model and Generalized Autoregressive Conditional Variance (GARCH) based volatility variables are used for model estimation. The Bai-Perron test detected four different structural breaks and these breaks are included in the model. The results show that DJI returns have no effect on BIST 30 in the short run, but indicate a positive and significant relationship in the long run. On the contrary, DJI volatility has significant and variable / mixed effects on the Turkish stock market returns in the short run. The findings emphasize the impact of global financial market integration and volatility on local stock market performance.

Keywords: Stock Market, Time-Series Models, Volatility Forecasting, Stock Market Forecasting

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F., Ekonometri Bölümü, taylan.dogan@kku.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8901-0189>.

Atıf/To Cite: Doğan, T. T. (2025). Amerikan Menkul Kıymetler Borsasının Türkiye Menkul Kıymetler Borsası Üzerindeki Kısa ve Uzun Dönem Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Journal of Economics and Research*, 6(1), 1-17.

Jel Classification: G15, C22, G170, G170

GİRİŞ

Finansal piyasalar, makroekonomik değişkenler ve uluslararası piyasa dinamiklerinden güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Özellikle küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte, farklı borsa endeksleri arasındaki etkileşim daha belirgin hale gelmiştir (Patel ve Kumar, 2023; Smith ve Taylor, 2022; Chen ve Wang, 2023; Lee vd. 2024). Bu bağlamda, hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemek, hem akademik hem de uygulamalı finans alanında önemli bir araştırma konusu olmuştur. Farklı borsa endeksleri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkiler, yatırımcıların stratejik karar alma süreçlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Amerikan borsası gibi büyük ve likit piyasalardaki gelişmelerin, gelişmekte olan ülkelerin borsaları üzerindeki etkileri sıkça tartışılmaktadır.

Ekonometrik yöntemlerdeki ilerlemeler, bu tür ilişkilerin daha derinlemesine incelenmesini mümkün kılmıştır. Özellikle Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli, kısa ve uzun dönem ilişkilerin aynı modelde tahmin edilmesine olanak tanıyan esnek yapısı ile finansal zaman serisi analizinde öne çıkmaktadır. ARDL'nin, farklı bütünleşme derecelerine sahip değişkenler arasında eşbütünleşme analizi yapabilmesi, bu modeli literatürde popüler hale getirmiştir (Pesaran vd. 2001). Bunun yanında, finansal zaman serilerinin oynaklık yapısını dikkate almak için GARCH modelleri, yatırımcıların piyasa riski yönetimi açısından vazgeçilmez araçlar arasında yer almaktadır.

Bu çalışma, Amerikan Borsası getirileri ve oynaklığının Türkiye Borsası üzerindeki etkilerini analiz ederek, küresel finansal piyasalar ile gelişmekte olan piyasa ilişkilerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, 1 Temmuz 2021 ile 27 Eylül 2024 tarihleri arasında günlük getiriler ve oynaklık değerleri kullanılmıştır. Bai-Perron yapısal kırılma testi ile tespit edilen dört kırılma noktası modele kukla değişken olarak eklenmiştir. Sonuçlar, DJI getirilerinin uzun dönemde BIST30 üzerinde pozitif bir ilişkiye işaret ettiğini, ancak kısa dönemde bu etkinin zayıf olduğunu göstermektedir. Buna karşın, DJI oynaklığının kısa dönem etkileri daha belirgin olup dönemsel değişiklikler göstermektedir.

Çalışmanın takip eden kısmı şu şekilde düzenlenmiştir: Literatür taraması bölümünde, ARDL modellerinin hisse senedi getirileri üzerindeki kısa ve uzun dönem ilişkilerin incelenmesindeki yeri ve önceki çalışmalar ele alınmaktadır. Veri, metod ve uygulama bölümünde, kullanılan veri seti ve uygulanan ekonometrik yöntemler detaylandırılmakta, ardından elde edilen sonuçlar yorumlanmaktadır. Sonuç bölümünde ise temel bulgular özetlenmekte ve politika önerileri tartışılmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Hisse senedi getirileri arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkilerin belirlenmesi, finansal ekonomi literatüründe uzun yıllardır önemli bir araştırma konusu olmuştur. Küresel finans piyasalarındaki entegrasyon, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalar arasındaki dinamik ilişkilerin analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. ARDL modeli, bu ilişkilerin incelenmesinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL modeli, kısa ve uzun dönem ilişkileri tek bir denklemde analiz etme imkânı sunmakta ve değişkenlerin farklı bütünleşme derecelerine ($I(0)$ veya $I(1)$) sahip olması durumunda bile uygulanabilir özellik taşımaktadır. Özellikle finansal zaman serisi analizinde, ARDL modeli daha küçük örneklem büyüklükleri için de güvenilir sonuçlar sunması nedeniyle yaygın olarak tercih edilmektedir (Nkoro ve Uko, 2016).

Gelişmiş piyasalara yönelik çalışmalar, genellikle hisse senedi getirileri ile makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ve istikrarlı ilişkiler bulmaktadır. Örneğin, Smith ve Taylor (2022), ABD hisse senedi piyasası ile faiz oranları ve döviz kurları gibi makroekonomik göstergeler arasında pozitif uzun dönem ilişkiler tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar, gelişmiş piyasalardaki kurumsal altyapının sağlamlığı ve piyasa katılımcılarının beklentilerinin daha istikrarlı olması ile ilişkilendirilmektedir.

Buna karşılık, gelişmekte olan piyasalar üzerine yapılan çalışmalar, kısa dönem dinamiklerinin ön planda olduğunu ve uzun dönem ilişkilerin daha zayıf kaldığını göstermektedir. Bu durum, piyasa etkinliğindeki eksiklikler ve gelişmekte olan ülkelerin daha sık dış şoklara maruz kalmaları ile açıklanmaktadır (Patel ve Kumar, 2023). Patel ve Kumar (2023), BRICS ülkelerini analiz ettikleri çalışmalarında, Hindistan ve Brezilya piyasalarında kısa dönem dinamiklerinin güçlü olduğunu, ancak uzun dönem ilişkilerin heterojen sonuçlar verdiğini göstermiştir.

Sektörel çalışmalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle enerji sektörü, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara duyarlı olması nedeniyle sıkça analiz edilmektedir. Lee vd. (2024), petrol fiyatlarındaki değişimlerin enerji sektörü getirileri üzerindeki uzun dönem etkilerini ARDL modeli kullanarak incelemiş ve anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Finans sektörü ise para politikası değişikliklerinden etkilenme düzeyi bakımından farklı dinamiklere sahiptir ve kısa dönemdeki tepkileri sektörel bazda değişiklik göstermektedir (Chen ve Wang, 2023).

ARDL modelleri, sıklıkla Granger nedensellik testleri ile desteklenmektedir. Granger nedensellik testleri, değişkenler arasındaki nedensellik yönünü belirlemek için etkili bir araç olarak literatürde yaygın olarak kullanılmaktadır. Chen ve Wang (2023), hisse senedi getirileri ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, ARDL ve Granger nedensellik analizlerini birlikte kullanarak daha derinlemesine sonuçlara ulaşmışlardır. Bu yöntemlerin birleşimi, özellikle piyasa dinamiklerinin daha kapsamlı anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Finansal zaman serilerinin oynaklık yapısını dikkate almak amacıyla GARCH modelleri, ARDL modelleri ile birlikte kullanılmaktadır. Bollerslev (1986) tarafından geliştirilen GARCH modeli, volatilitenin zamanla değişen yapısını analiz etme olanağı sunmaktadır. Finansal zaman serilerinde sıkça gözlemlenen oynaklık kümelenmesi ve kalın kuyruklar GARCH modellerinin tercih edilme nedenleri arasındadır. Örneğin, Poon ve Granger (2003) GARCH modellerinin risk yönetimi ve volatilité tahmininde yüksek performans gösterdiğini vurgulamaktadır. ARDL ve GARCH modellerinin entegrasyonu, hisse senedi getirileri ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin daha hassas bir şekilde tahmin edilmesini sağlamaktadır (Cipollini ve Gallo, 2019).

Son yıllarda yapılan çalışmalar, gelişmekte olan piyasaların giderek artan şekilde küresel piyasalardaki gelişmelere duyarlı hale geldiğini göstermektedir. DJI gibi büyük ve likit piyasalarda yaşanan volatilité, gelişmekte olan piyasalara hızlı bir şekilde yansımaktadır (Arı, 2021). Bu durum, yatırımcıların risk yönetimi stratejilerini yeniden değerlendirmesini gerektirmekte ve politika yapıcılar için piyasa oynaklığını dikkate alan kararlar almayı zorunlu kılmaktadır.

Özetle, literatürde ARDL modelleri, özellikle makroekonomik değişkenlerin hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini analiz etmede vazgeçilmez bir araç olarak kabul edilmektedir. GARCH modelleri ile desteklenen çalışmalar, piyasa dinamiklerini daha derinlemesine anlamaya katkı sağlamaktadır.

2. VERİ, YÖNTEM VE UYGULAMA

2.1. Veri

Bu çalışmada kullanılan veri seti, 1 Temmuz 2021 ile 27 Eylül 2024 tarihleri arasında BIST 30 ve DJI endekslerinden elde edilen günlük getirilerden oluşmaktadır. Veri seti seçiminden, pandemi sonrası dönemden çalışmanın başladığı tarihe kadar olan en geniş veri seti kullanılmaktadır. BIST 30 Türkiye'nin önde gelen 30 şirketine ait endekstir. Benzer şekilde, DJI, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 30 büyük şirketin çeşitli sektörlerdeki performansını temsil ederek ABD ekonomisinin genel sağlığının önemli bir göstergesi haline gelmiştir. ABD küresel finans piyasalarında baskın bir rol oynadığından, DJI'daki hareketler genellikle diğer uluslararası piyasaları etkilemektedir (Chow vd., 2017; Patel ve Kumar, 2023). Bu iki endeks, R programı kullanılarak Yahoo Finans veri tabanından indirilmiş ve işlenmiş; analizler Eviews 12 yazılımı ile gerçekleştirilmiştir. Verinin başlangıç tarihi olarak, pandemi sonrası piyasa davranışlarını daha iyi gözlemlemek amacıyla 30 Haziran 2021 (1 Temmuz 2021 getirisini hesaplamak için gerekmektedir) tarihi seçilmiş ve veriler günlük frekansta toplanmıştır. Toplamda 781 gözlem içeren bu veri seti, hem DJI ve BIST 30 getiri serilerini hem de DJI oynaklık değerlerini kapsamaktadır.

BIST 30 endeksi, Türkiye borsasının en büyük ve likit şirketlerini temsil etmekte olup, piyasa genelinin performansını değerlendirmede önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır. DJI ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük 30 şirketin performansını ölçen önemli bir küresel piyasa göstergesidir. Bu iki endeks arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkilerin incelenmesi, küresel piyasa etkilerinin gelişmekte olan piyasalara yansımaları anlamak açısından önemlidir.

Veri setinde getiriler Denklem (1)'deki formül ile hesaplanmıştır:

$$RY_t = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \times 100 \quad (1)$$

Çalışmada sadece getiriler değil, aynı zamanda DJI oynaklık serisi de dikkate alınmıştır. Oynaklık tahminleri için GARCH (1,1) modeli uygulanmış ve bu tahminler, ARDL modeline açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir. GARCH modeli, finansal zaman serilerinde yaygın olarak gözlemlenen volatilité kümelenmesini ve leptokurtosis (kalın kuyruklar) gibi özellikleri yakalamada etkili bir yöntemdir (Bollerslev, 1986).

Ayrıca, DJI oynaklık serisinin yapısal değişimlerini analiz etmek amacıyla Bai-Perron çoklu yapısal kırılma testi uygulanmıştır (Bai ve Perron, 1998). Test sonucunda dört önemli yapısal kırılma tespit edilmiş ve bu kırılma noktalarına göre kukla değişkenler oluşturulmuştur:

- 28 Şubat 2022 (160. gözlem)
- 13 Ekim 2022 (310. gözlem)
- 10 Nisan 2023 (427. gözlem)
- 1 Nisan 2024 (665. gözlem)

Bu kukla değişkenler, DJI oynaklık serisi ile etkileşim terimleri olarak ARDL modeline dahil edilmiştir. Böylece, farklı dönemlerdeki oynaklık değişimlerinin Türkiye Borsası getirileri üzerindeki etkisi daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Takip eden bölüm, çalışmada kullanılan metottan bahsetmektedir.

2.2. Yöntem

ARDL modelleri içinde GARCH tabanlı oynaklık tahminlerinin uygulanması, oynaklık ile çeşitli ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan ampirik araştırmalarda ilgi görmüştür. Bollerslev (1986) tarafından geliştirilen GARCH modelleri, finansal ve ekonomik zaman serilerinde zamanla değişen heteroskedastisiteyi yakalayarak koşullu oynaklığı tahmin etmek için sağlam bir yöntem sunmaktadır. Araştırmacılar, bağımlı değişkenler üzerindeki dinamik, gecikmeli etkileri analiz etmek için bu oynaklık tahminlerini ARDL modellerinde açıklayıcı değişkenler olarak uygulamışlardır.

Örneğin, Ameziane ve Benyacoub (2022), döviz kuru oynaklığını tahmin etmek için bir GARCH modeli kullanmış ve daha sonra bu modeli gelişmekte olan ekonomilerde oynaklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmak için bir Panel ARDL modelinde kullanmışlardır. Bu çalışma, döviz kuru dalgalanmalarının farklı zaman gecikmelerinde büyümeyi nasıl etkilediğini değerlendirmek için açıklayıcı bir değişken olarak koşullu oynaklığın önemini vurgulamıştır. Benzer şekilde, Kumeke (2022) Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) içindeki ticaret üzerinde döviz kuru oynaklığının etkilerini araştırmıştır. Oynaklık tahminleri oluşturmak için bir GARCH(1,1) modeli kullanan çalışma, bu değerleri bir Panel ARDL çerçevesine dahil ederek döviz kuru oynaklığının hem ihracatı hem de ithalatı zaman içinde önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur.

Başka bir örnekte, Arı (2021), makroekonomik değişkenler ve finansal zaman serisi oynaklığı arasındaki eşbütünleşmeyi analiz etmek için bir ARDL sınır testi yaklaşımında GARCH türevi oynaklık tahminlerini kullanmıştır. Oynaklık ölçümlerini türetmek için Sürekli GARCH (COGARCH) sürecini uygulayan çalışma, makroekonomik göstergeler ile finansal piyasa belirsizlikleri arasındaki uzun vadeli ilişkileri incelemek için ARDL modelleri içindeki GARCH tahminlerinin gücünü ortaya koymuştur.

Bu kısımda ilk önce sabit ve trende sahip olmayan ARDL modelin tercih edilme sebebinin gerekçesi belirtildikten sonra, kullanılan model ve uygulama prosedürü açıklanmaktadır.

Bir ARDL modelinde, bir sabitin veya trendin dahil edilmesi değişkenlerin durağanlığına bağlıdır. Modeldeki değişkenler seviyelerinde durağan ise (I(0)) uzun dönem ilişkileri trend veya kayma göstermez. Durağan veriler, yukarı veya aşağı doğru eğilim göstermeden, zaman içinde sabit bir ortalama etrafında dalgalanırlar. Bu gibi durumlarda, bir sabit veya trendin dahil edilmesi aşırı uyuma yol açabilir ve modeli var olmayan ilişkileri yakalamaya zorlayarak bozabilir. Diğer bir ifadeyle, bu durumda model, değişkenler arasındaki gerçek temel ilişki yerine verilerdeki gürültüye uyar. Bu, özellikle ortalamaya dönüş eğilimi sergileyen veya durağan olan finansal veya ekonomik zaman serileriyle çalışırken sorunludur. Sabit ve trendi hariç tutarak ARDL modeli önemli olmayabilecek özelliklere önem atfetmekten kaçınır ve modelin genel verimliliği artırılır (Pesaran ve Shin, 1999).

Tüm değişkenler durağan olduğunda, bir sabitin ve trendin modele dahil edilmemesi, modelin var olmayan trend veya kesişimlere varyasyonun/değişkenliğin herhangi bir kısmını atfetmek yerine değişkenler arasındaki kısa dönem dinamikleri ve ayarlamaları yakalamaya odaklanmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, model kısa dönem finansal verilere uygulandığında veya değişkenlerin doğal olarak ortalamaya döndüğü durumlarda, örneğin hisse senedi getirileri veya faiz oranlarında, özellikle yaygındır (Narayan, 2005).

Veriler uzun dönemde bir kayma göstermediğinde, sabiti ve trendi modele eklememek uygundur çünkü değişkenler sistematik bir yukarı veya aşağı hareket olmadan zaman içinde

ortalamalarına geri dönmektedirler. Bu durumda, bir sabit veya trendi dahil etmek, bağımlı değişkenin zaman içinde içsel bir büyümeye veya sapmaya sahip olduğunu yanlış bir şekilde ima edebilir ve bu da veriler tarafından desteklenmeyecektir.

Örneğin, finansal piyasalar üzerine yapılan bir çalışmada, döviz kurları ve hisse senedi getirileri genellikle kısa dönemde yüksek oynaklık gösterir ancak önemli uzun dönem eğilimler göstermez. Bu nedenle, bir sabit veya trend eklemek model performansını iyileştirmez ve değişkenlerin ilişkilerinin aşırı tahmin edilmesine yol açabilir (Chow vd., 2017).

ARDL modeli, değişkenler arasındaki hem kısa dönem hem de uzun dönem ilişkileri yakalamak için oldukça uygundur. Amaç kısa dönem dinamiklere odaklanmak olduğunda, özellikle uzun dönem ilişki birincil ilgi alanı değilse veya mevcut değilse, sabiti ve trendi hariç tutmak genellikle daha verimlidir. Bu terimlerin hariç tutulması, modelin değişkenler arasındaki kısa dönem ayarlamaların daha net bir tahminini sunmasını sağlar (Pesaran vd., 2001).

Sabiti ve trendi hariç tutarak, model herhangi bir temel belirleyici büyüme veya düşüş varsaymadan şoklara veya bağımsız değişkenlerdeki değişikliklere verilen kısa dönem tepkileri vurgular. Bu yaklaşım, şokların hızla dağılmasının beklendiği ve hesaba katılması gereken temel belirleyici bir trendin olmadığı zaman serisi modellerinde özellikle yararlıdır.

Özellikle Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımıyla, eşbütünleşme analizi bağlamında ARDL modelleri kullanıldığında, bir sabiti ve trendi dahil etme veya hariç tutma kararı eşbütünleşme ilişkisinin doğasına bağlıdır. Değişkenler arasındaki ilişki deterministik bir trend terimi olmadan eşbütünleşmişse, trend değişkeni modele dahil edilmemelidir. Benzer şekilde, uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi bir sabit içermiyorsa (yani, denge ilişkisi sıfırın etrafında merkezlenmişse) sabit de hariç tutulabilir.

Örneğin, Narayan (2005), bir sabitin veya trendin yokluğunun değişkenlerin kısa dönem davranışına daha iyi uyum sağladığı durumlarda ARDL modelini uygulamasını önerir. Bu, denge ilişkilerinin zaman içinde herhangi bir içsel sürüklenmeye veya trende sahip olmadığı modeller de yaygındır.

Takip eden uygulama bölümünde de anlaşılabacağı üzere BIST 30 ve DJI endekslerinin getirileri sıfır ortalama etrafında durağan olup, zaman içinde herhangi bir artma veya azalma eğilimi sergilememektedirler. Borsa getirileri söz konusu olduğunda kısa dönem dinamikler uzun dönem dinamiklere göre daha ön plana çıkmaktadır. Değişkenler zaten herhangi bir trend sergilemediğinden ve 0 ortalama etrafında dalgalandığından, sabit ve trend içermeyen ARDL sınır testi yaklaşımı tercih edilmektedir.

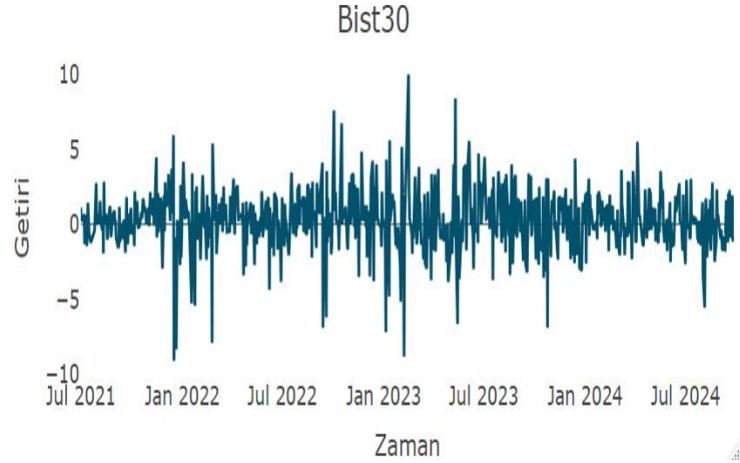
2.3. Uygulama

Uygulama takip eden aşamaları içermektedir. İlk önce çalışmaya konu serilerin grafikleri çizilmiştir. Bunların herhangi bir sabit ve trend içermeyeceği görsel olarak sunulduktan sonra, ADF (Augmented Dickey-Fuller, Said ve Dickey, 1984), PP (Philips-Perron, Phillips ve Perron, 1988) ve KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin, Kwiatkowski vd., 1992) testlerine ilişkin tüm birim kök testlerine yer verilmiştir. Akabinde sabit ve trend içermeyen ARDL sınır testi yaklaşımının modeli sunulmakta ve elde edilen sonuçlar yorumlanmaktadır.

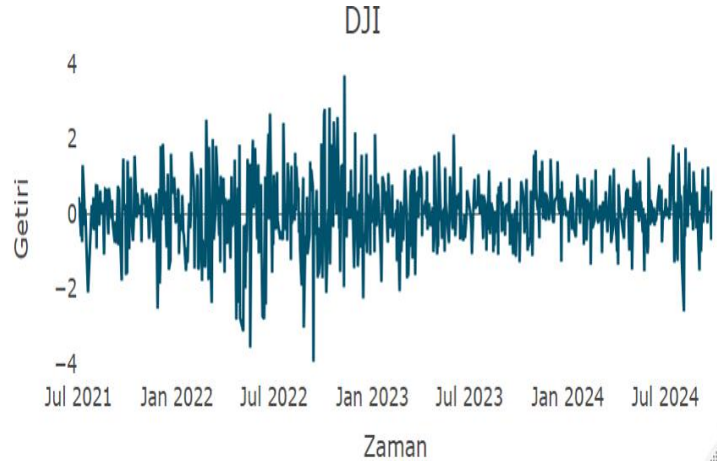
En yaygın olarak kullanılan ADF, PP ve KPSS birim kök testlerinin 3 tane versiyonu olmakla birlikte, yanlış model belirleme durumlarında, birim kök testleri güvenilir veya yanıltıcı hale gelebilir. ADF testi, PP testi veya KPSS testi gibi birim kök testlerinin

güvenilirliği, uygun gecikme uzunluğunun seçimi, bir trend veya sabitin dahil edilip edilmeyeceği, yapısal kırılmaların veya verilerin diğer özelliklerinin nasıl ele alınacağı dahil olmak üzere modelin doğru belirlenmesine büyük ölçüde bağlıdır. Model yanlış belirlenirse, sapmalı sonuçlara yol açabilir ve birim kök testinin doğruluğunu etkileyebilir (Ng ve Perron, 2001).

Birim kök testleri için kullanılacak modeli doğru olarak belirleyebilmek için serilere ait grafikler Şekil 1 ve Şekil 2’de sunulmaktadır.

Şekil 1: BIST 30 Endeksinin Zaman Yolu Grafiği

Şekil 2: DJI Endeksinin Zaman Yolu Grafiği

Şekil 1 ve Şekil 2’de serilerin 0 ortalama etrafında dalgalanmakta olduğu, herhangi bir yukarı ya da aşağı doğru eğilim sergilemediği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla herhangi bir ekonometrik model belirlendiğinde sabit ya da trend içermemelidir. Bu bağlamda ADF, PP ve KPSS testlerinin 1. versiyonu olan sabit ve trend içermeyen versiyonu tahmin edilmektedir. Bu testlere ilişkin birim kök sonuçları Tablo 1’de yer almaktadır. ADF ve PP testinde boş hipotez reddedildiğinde serilerin durağan (sıfırıncı dereceden bütünleşik, $I(0)$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır, KPSS testinde boş hipotez reddedilmediğinde aynı sonuca ulaşılır. Bist30, ADF ve PP testleri sonucuna göre, düzeyde durağan iken, KPSS testine göre 1. fark alındıktan sonra durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Buna karşın DJI serisi 3 testin sonucuna göre, düzeyde durağandır.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Birim Kök Testleri

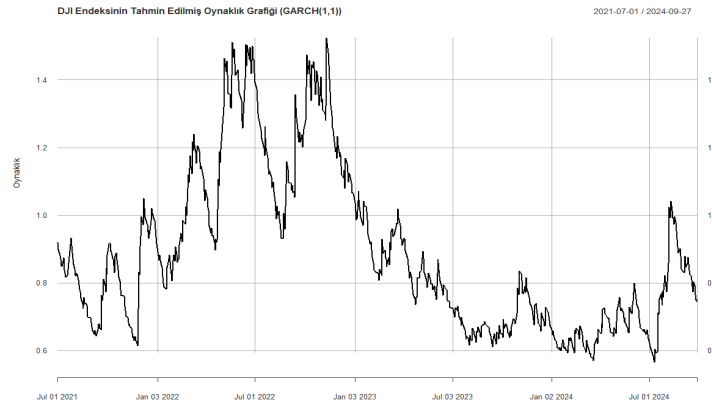
Değişkenler	ADF	PP (Z_rho)	KPSS	KPSS
	Düzy	Düzy	Düzy	1. Fark
Bist30	-27.9411***	-832.7410***	4.3926***	0.0045
DJI	-26.6731***	-722.0737***	0.1027	

Not: Kalın yazılmış bulgular istatistiksel olarak anlamlıdır. ***, ** ve *, sırasıyla, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

ARDL modeli, özellikle bazı değişkenler düzeyde (I(0)) durağanken diğerleri birinci farkta (I(1)) durağan olduğunda, farklı derecelerde bütünleşik olabilen değişkenler arasındaki ilişkileri analiz ederken kullanılabilir. Diğer zaman serisi modellerinden farklı olarak, ARDL tüm değişkenlerin aynı bütünleşme derecesinde olmasını gerektirmez ve küçük örneklem büyüklükleri için uygundur. Özellikle hem kısa dönem hem de uzun dönem dinamikleri aynı anda inceleme olanağı sunmaktadır (Pesaran vd. 2001).

ARDL modeli tahmin edilmeden önce herhangi bir birim kök testine ihtiyaç duymamakla birlikte, değişkenlerin hiçbirinin ikinci dereceden (I(2)) veya daha yüksek dereceden bütünleşik olmadığından emin olmak için birim kök testlerine başvurulmaktadır. Çünkü ARDL yalnızca değişkenler I(0) veya I(1) olduğunda geçerlidir. Herhangi bir değişken ikinci dereceden veya daha yüksek dereceden bütünleşik ise sınır testi prosedüründeki tahmini F istatistikleri geçersiz hale gelmektedir (Pesaran vd. 2001). Tablo 1’de yer alan sonuçlar, ARDL sınır testi yaklaşımının çalışmaya konu veri setine uygulanabileceği yönünde bulgular sunmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği üzere çalışma aynı zamanda GARCH(1,1) modeli kullanarak DJI endeksinin oynaklığına ilişkin tahminler üretmektedir. Elde edilen oynaklık Şekil 3’te yer almaktadır.

Şekil 3: GARCH (1,1) ile elde edilen DJI Endeksinin Tahmin Edilmiş Oynaklığı

Grafik açık bir şekilde oynaklığın zaman içinde değiştiğini ve oynaklık değişkeninde kırılmaların söz konusu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Bai-Perron (1998) kullanılarak kırılmaların tespiti yapılmaktadır. Bai-Perron testi 4 noktada kırılma tespit etmektedir. Bunlar 28 Şubat 2022, 13 Ekim 2022, 10 Nisan 2023 ve 1 Nisan 2024 şeklindedir. Dolayısıyla bu bağlamda 4 tane kırılma değişkeni oluşturulmaktadır ve bunlar D_1 , D_2 , D_3 ve D_4 olarak tanımlanmaktadır:

$D_1 = 0$ Eğer gözlem 28 Şubat 2022 öncesine aitse

$D_1 = 1$ Eğer gözlem 28 Şubat 2022 ve sonrasında aitse

$D_2 = 0$ Eğer gözlem 13 Ekim 2022 öncesine aitse

$D_2 = 1$ Eğer gözlem 13 Ekim 2022 ve sonrasında aitse

$D_3 = 0$ Eğer gözlem 10 Nisan 2023 öncesine aitse

$D_3 = 1$ Eğer gözlem 10 Nisan 2023 ve sonrasında aitse

$D_4 = 0$ Eğer gözlem 1 Nisan 2024 öncesine aitse

$D_4 = 1$ Eğer gözlem 1 Nisan 2024 ve sonrasında aitse

Bu kukla değişkenler modele oynaklık değişkeni ile çarpılarak dahil edilmektedir. Bu bağlamda modelde 4 tane oynaklık değişkeni yer almaktadır.

Amerikan borsasının Türkiye borsası üzerindeki etkisini araştıran bu çalışmada çalışmaya konu olan ARDL sınır testi yaklaşımı takip eden şekilde özetlenebilir.

Bağımlı değişken BIST 30 olduğu ve açıklayıcı değişkenin DJI olduğu durumda genel ARDL modeli Denklem (2)'de yer almaktadır:

$$\begin{aligned} Bist30_t = & \sum_{i=1}^p \beta_i Bist30_{t-i} + \sum_{j=0}^q \gamma_j DJI_{t-j} + \sum_{f=0}^z \alpha_f VOL_{t-f} \\ & + \sum_{k=0}^l \theta_k D1VOL_{t-k} + \sum_{m=0}^n \mu_m D2VOL_{t-m} \\ & + \sum_{r=0}^s \pi_r D3VOL_{t-r} + \sum_{v=0}^y \sigma_v D4VOL_{t-v} + \epsilon_t \end{aligned} \quad (2)$$

Burada $Bist30_t$, t dönemindeki bağımlı değişkenin aldığı değerdir; DJI_t , t dönemindeki açıklayıcı değişkenlerin aldığı değerlerdir; β_i 'ler bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerine ilişkili olan parametrelerdir; γ_j 'ler DJI'ya ait açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerleriyle ilişkili olan parametrelerdir; α_f 'ler DJI oynaklığına ait açıklayıcı değişkenlerin gecikmeli değerlerine ilişkili olan parametrelerdir; θ_k , $D1VOL$ ($D1VOL = D_1 * VOL$) oynaklık açıklayıcı değişkenine ait açıklayıcı değişkenlerle ilişkili gecikmeli değerlere ait parametrelerdir; μ_m , $D2VOL$ ($D2VOL = D_2 * VOL$) oynaklık açıklayıcı değişkenine ait açıklayıcı değişkenlerle ilişkili gecikmeli değerlere ait parametrelerdir; π_r , $D3VOL$ ($D3VOL = D_3 * VOL$) oynaklık açıklayıcı değişkenine ait açıklayıcı değişkenlerle ilişkili gecikmeli değerlere ait parametrelerdir; σ_v , $D4VOL$ ($D4VOL = D_4 * VOL$) oynaklık açıklayıcı değişkenine ait açıklayıcı değişkenlerle ilişkili gecikmeli değerlere ait parametrelerdir ve ϵ_t , hata terimi olup, açıklayıcı değişkenlerin dışında kalan bağımlı değişken üzerinde etkisi olan tüm diğer faktörlerin etkisini içermektedir.

Bağımlı ve açıklayıcı değişkenlerin en uygun gecikme uzunluğunu belirlemek amacıyla farklı kriterler kullanılmaktadır. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanları Akaike Bilgi Kriteri (AIC, Akaike Information Criteria) ve Schwarz Bayezyen Kriteridir (SBC, Schwarz Bayesian Criteria). Bu çalışmada AIC kullanılmıştır. Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra hata düzeltme modeli tahmin edilir. Denklem (3), hata düzeltme modelini içermektedir.

$$\begin{aligned}
 \Delta Bist30_t = & \sum_{i=1}^{P-1} \beta_i \Delta Bist30_{t-i} + \sum_{j=0}^{q-1} \gamma_j \Delta DJI_{t-j} \\
 & + \sum_{f=0}^{z-1} \alpha_f VOL_{t-f} \\
 & + \sum_{k=0}^{l-1} \theta_k \Delta D1VOL_{t-k} \\
 & + \sum_{m=0}^{n-1} \mu_m \Delta D2VOL_{t-m} \\
 & + \sum_{r=0}^{s-1} \pi_r \Delta D3VOL_{t-r} \\
 & + \sum_{v=0}^{y-1} \sigma_v \Delta D4VOL_{t-v} \\
 & + \varphi_1 Bist30_{t-1} + \varphi_2 DJI_{t-1} \\
 & + \varphi_3 VOL_{t-1} + \varphi_4 D1VOL_{t-1} \\
 & + \varphi_5 D2VOL_{t-1} + \varphi_6 D3VOL_{t-1} \\
 & + \varphi_7 D4VOL_{t-1} \\
 & + v_t
 \end{aligned} \tag{3}$$

Denklem (3)'te Δ , değişkenlerin 1. farkının alındığını ifade eder (örneğin, $\Delta Bist30_t = Bist30_t - Bist30_{t-1}$); $t - 1$ değişkenlerin bir dönem gecikmeli değerleridir; $\varphi_1, \varphi_2, \varphi_3, \varphi_4, \varphi_5, \varphi_6, \varphi_7$ uzun dönem ilişkiyi yakalayan parametrelerdir ve v_t hata terimidir. Diğer ifadeler, Denklem (3)'te tanımlandığı gibidir.

Bu model tahmin edildikten sonra ekonometrik açıdan test edilmektedir. Bu testlere hata tanı testleri denir. Bu testler otokorelasyon için LM testi, model kurma hatası olup olmadığının tespiti için Ramsey Reset Testi, parametre stabilite testi olarak CUSUM (kümülatif toplam) ve varyans stabilite testi olarak ise CUSUMSQ (kümülatif toplamların karesi) olup, son ikisi grafiksel olarak gösterilmektedir. Hata tanı testlerinden başarıyla geçen model artık analize hazırdır.

Bu modelden elde edilen tahminler kullanılarak uzun dönem denge ilişkisinin varlığı test edilmektedir. Bu test Denklem (4) ve Denklem (5)'te yer alan boş ve alternatif hipotezlere dayanmaktadır:

Boş Hipotez (H_0): Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur ($\varphi_1 = \varphi_2 = \varphi_3 = \varphi_4 = \varphi_5 = \varphi_6 = \varphi_7 = 0$) (4)

Alternatif Hipotez (H_1): Değişken arasında uzun dönemli bir ilişki söz konusudur ($\varphi_1 \neq \varphi_2 \neq \varphi_3 \neq \varphi_4 \neq \varphi_5 \neq \varphi_6 \neq \varphi_7 \neq 0$) (5)

Bu test, değişkenlerin gecikmeli düzeylerine ait katsayıların istatistiksel olarak topluca sıfırdan farklı olup olmadığını belirlemeyi amaçlar. Değerlendirme F testi kullanılarak yapılır ve elde edilen test istatistiği, Pesaran vd. (2001) tarafından önerilen kritik F değerleriyle karşılaştırılarak sonuca ulaşılır. F tablosu üst ve alt sınır olmak üzere iki tip değer içermektedir. Elde edilen F istatistiği alt sınırın altına düşerse değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi söz konusu değildir, üst sınırdan daha yüksek değerler ise uzun dönem denge ilişkisinin söz konusu olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Alt ve üst sınır

arasındaki bölge ise kararsız bölgedir. Eğer uzun dönem denge ilişkisi söz konusu ise hata düzeltme modeli hata düzeltme terimi eklenerek model yeniden tahmin edilmektedir. Denklem (6)'da tahmin edilen hata düzeltme terimi yer almaktadır:

$$\begin{aligned} \Delta Bist30_t = & \alpha + \sum_{i=1}^{p-1} \beta_i \Delta Bist30_{t-i} + \sum_{j=0}^{q-1} \gamma_j \Delta DJI_{t-j} + \sum_{f=0}^{z-1} \alpha_f VOL_{t-f} \\ & + \sum_{k=0}^{l-1} \theta_k \Delta D1VOL_{t-k} + \sum_{m=0}^{n-1} \mu_m \Delta D2VOL_{t-m} \\ & + \sum_{r=0}^{s-1} \pi_r \Delta D3VOL_{t-r} + \sum_{v=0}^{y-1} \sigma_v \Delta D4VOL_{t-v} + \lambda ECT_{t-1} + \epsilon_t \end{aligned} \quad (6)$$

Burada, ECT_{t-1} ($Bist30_{t-1} - (\tau_1 DJI_{t-1} + \tau_2 VOL_{t-1} + \tau_3 D1VOL_{t-1} + \tau_4 D2VOL_{t-1} + \tau_5 D3VOL_{t-1} + \tau_6 D4VOL_{t-1})$), hata düzeltme terimi olarak adlandırılan terimdir. λ , negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu takdirde yorumlanır ve kısa dönemde meydana gelen dengeden sapmalar olduğunda, uzun dönem dengeye ne kadar sürede gelineceğini göstermektedir. Örneğin, hata düzeltme teriminin katsayısı -0.4 ise, bu, dengesizliklerin %40'ının bir sonraki dönemde düzeltileceğini, geri kalan %60'ının ise sonraki dönemlerde giderek azalan bir hızla düzeltileceğini ifade eder. Kısaca her dönem %40 civarı bir düzeltme ile uzun dönem dengeye doğru gidilmektedir (Engle ve Granger, 1987; Pesaran ve Shin, 1999). Dengeye kaç dönem sonra gelineceği ise Denklem (7)'deki gibi hesaplanabilir.

$$t \text{ dönem sonra düzeltilmemiş kısım} = (1 - 0.4)^t = 0.6^t \quad (7)$$

Düzeltilmenin %99 gerçekleştiği kalan düzeltilmenin %1 olduğu varsayımı altında kaç dönem sonra düzeltilmenin %99 bulanabileceği Denklem (8)'de gösterilmiştir.

$$0.6^t = 0.01 \quad (8)$$

Burada denklemin doğal logaritması alındığında:

$$t \ln(0.6) = \ln(0.01) \quad (9)$$

$$t = \frac{\ln(0.01)}{\ln(0.6)} \approx 9.02 \quad (10)$$

Yaklaşık olarak 9 dönemde geri kalan %60 düzeltilmenin %99 gerçekleşmektedir. Dolayısıyla yaklaşık olarak düzeltilmenin %99'u 10 dönemde gerçekleşmektedir. Buna karşılık -1 ve üzeri rakamlar düzeltilmenin bir dönem içinde tamamının gerçekleşeceğini ifade eder.

Tablo 2'de bu çalışmada elde edilen bulgular yer almaktadır. Tablo 2 üç panelden oluşmaktadır: Panel A'da kısa dönem parametre tahminleri, Panel B'de uzun dönem parametre tahminleri ve Panel C'de eşbütünleşme testi sonucu, hata düzeltme teriminin tahmini (bu tahmin eğer eşbütünleşme söz konusu ise üretilmektedir.) ve hata tanı testleri sonuçları yer almaktadır.

Panel C'de yer alan sonuçlara göre, LM testi otokorelasyon sorunu olmadığını, Reset testi sonucu herhangi bir model kurulum hatası söz konusu olmadığını, CUSUM testi parametrelerin stabil olduğunu ve CUSUMSQ testi sonucu varyansın stabil olduğunu

göstermektedir (Çalışmanın ekinde bu grafikler yer almaktadır). Dolayısıyla ARDL modeli ekonometrik açıdan herhangi bir sorun içermemektedir.

AIC kullanılarak tahmin edilen en iyi model ARDL (2,0,0,2,9,0,0) modeli olup DJI endeksinin getirisi, DJI 3. ve 4. kukla değişkenlerle etkileşimiyle modele dahil edilen oynaklık değişkenleri için herhangi bir parametre tahmini üretmemektedir. DJI getirisinin kısa dönemde bağımlı değişken üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı anlamını taşımaktadır. Buna karşılık 3 ve 4 numaralı kuklalarla etkileşim terimi olarak modele dahil edilen oynaklık değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamsız çıkması, bu değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkisi olmadığı anlamını taşımamakta, bilakis önceki döneme göre ekstra bir etki söz konusu olmadığı anlamına gelmektedir. Çünkü 2 numaralı kukla değişken, 13 Ekim 2022 ve sonrası 1 değerini almaktadır. Bu da 13 Ekim 2022 öncesine göre oluşan oynaklığın Türkiye Borsası getirisi üzerindeki ekstra etkiyi yakalamaktadır. Tablo 2’de görüldüğü üzere tüm gecikmeler istatistiksel olarak anlamlı olmasa bile, elde edilen bazı parametre tahminleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Tam olarak ifade etmek gerekirse 13 Ekim 2022 sonrası etki söz konusudur. Bu kukla 13 Ekim öncesi ve sonrası arasındaki farkı kapsadığı için, 13 Ekim 2022 tarihi sonrasında etki aynı şekilde devam etmektedir.

Kısa dönem parametre tahminlerini sırasıyla yorumlarsak, Tablo 2 Panel A’da elde edilen kısa dönem parametre tahminlerine göre, Bist30 bir dönem önceki getiri değişimlerinden negatif yönlü etkilenmektedir, bu parametre tahmini %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bir dönem önce, yani bir gün önceki getiride meydana gelen artış, takip eden dönem üzerinde negatif etkiye sahip olmaktadır. Diğer her şey sabitken, getiride meydana gelen 1 birimlik artış, bir dönem sonraki getiriyi 0.0725 birim azaltmaktadır.

Birinci kukla ile etkileşim halinde modele giren oynaklık değişkenine ait 2 tane kısa dönem parametre tahmini söz konusudur. Bu parametre tahminlerin cari döneme ait olan istatistiksel olarak anlamsız olup, bir dönemli gecikmeli olan ise %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre, diğer her şey sabitken, 28 Şubat 2022 öncesine göre 28 Şubat 2022 ve sonrası Amerikan borsasındaki oynaklıkta meydana gelen 1 birimlik artış Türkiye borsası üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Diğer her şey sabitken, 28 Şubat 2022 sonrası cari dönemde Amerikan Borsasında meydana gelen 1 birim oynaklık artışı Türkiye Borsası getirilerini 28 Şubat 2022 öncesine göre 1.1006 birim azaltmaktadır. 13 Ekim 2022 sonrasında Amerikan borsasında meydana gelen oynaklık artışlarının etkisi karışıktır. Sadece istatistiksel olarak anlamlı parametre tahminleri ele alındığında, cari oynaklık artışı pozitif etkiye sahipken bir dönem gecikmeli artış negatif etkiye sahiptir. Katsayılar cari dönem için 1.8933 ve bir dönem öncesi için ise -1.1925 olarak bulunmuştur. İlaveten, D_2 kukla değişkenle çarpılarak elde edilen oynaklık değişkeni 6. ve 8 gecikme hariç, diğer gecikmeli değerler için istatistiksel olarak anlamlı parametre tahminleri sunmamaktadır. Bunların rakamsal değeri de sırasıyla 1.5529 ve 1.4884’dür. D_3 ve D_4 kuklalarıyla çarpılarak modelde yer alan oynaklık değişkenlerine ilişkin herhangi bir parametre tahmini elde edilmemiştir. Sırasıyla bu parametre tahminlerini yorumlarsak: Diğer her şey sabitken 13 Ekim 2022 öncesine göre, 13 Ekim 2022 sonrasında Amerikan borsasındaki oynaklıkta meydana gelen 1 birimlik artış, Türkiye borsa getirisini cari dönemde 1.8933 birim artırmakta, bir dönem gecikmeli olarak 1.1921 azaltmakta, 6 dönem gecikmeli olarak 1.5529 artırmakta ve 8 dönem gecikmeli olarak ise 1.4884 artırmaktadır.

Panel B’de yer alan uzun dönem parametre tahminlerine baktığımızda DJI getirisi ile Bist30 getirisi kısa dönem ilişkili olmamasına rağmen uzun dönemde ilişkili olup bu ilişki pozitif ve %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. DJI getirisinde meydana gelen 1 birimlik artış uzun dönemde, diğer her şey sabitken, Bist30 getirisinde 0.0756

birimlik bir artışa yol açmaktadır. Uzun dönemde herhangi bir oynaklık değişkeni bağımlı değişken üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir.

Sonuç olarak Amerikan Borsasının kısa dönem getirilerinin Türkiye borsasının kısa dönem getirileri üzerine herhangi bir etkisi olmamasına rağmen uzun dönemde Amerikan borsasının getirileri ile Türkiye borsasının getirileri arasında pozitif ilişki söz konusudur. Oynaklık ise tam tersi bir durum arz etmektedir. Amerikan Borsasının oynaklığının kısa dönemde Türkiye borsasının getirisi üzerinde etkisi söz konusudur. Fakat bu etki 28 Şubat 2022 sonrası negatif bir etki iken 13 Ekim 2022 daha uzun süre süren karışık bir etki ortaya koymaktadır.

Tablo 2: ARDL (2,0,0, 2,9,0,0) Model ve Hata Teşhis Testi Sonuçları

Panel A: Kısa-Dönem Parametre Tahminleri									
	Gecikme Numarası								
Değişkenler	0	1	2	3	4	5	6	7	8
ΔBist30		0.0725**							
ΔDJI									
ΔVOL									
$\Delta \text{VOL} * \text{D1}$	-1.0189	-1.1006*							
$\Delta \text{VOL} * \text{D2}$	1.8933* **	-1.1921*	0.9200	0.4471	- 0.18 21	-0.0496	1.5529 **	0.4817	1.4884* *
$\Delta \text{VOL} * \text{D3}$									
$\Delta \text{VOL} * \text{D4}$									
Panel B: Uzun Dönem Parametre Tahminleri									
	DJI	VOL	$\text{VOL} * \text{D1}$	$\text{VOL} * \text{D2}$	$\text{VOL} * \text{D3}$	$\text{VOL} * \text{D4}$			
	0.0756* **	-0.0348	- 0.0448	0.1456	0.0238	-0.0108			
Panel C: Eşbütünleşme Testi, Hata Düzeltme Terimi ve Hata Teşhis Testleri									
	F	ECM_{t-1}	LM	Reset	Cusum	Cusum ²			
	64.6393 ***	-1.0345***	0.3459	0.0913	S	S			

Not: Kalın yazılmış bulgular istatistiksel olarak anlamlıdır. ***, ** ve *, sırasıyla, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Amerikan Menkul Kıymetler Borsası'nın (DJI) Türkiye Menkul Kıymetler Borsası (BIST 30) üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkisini analiz etmek amacıyla ARDL sınır testi yaklaşımını kullanmaktadır. 1 Temmuz 2021 – 27 Eylül 2024 tarihleri arasında günlük frekansta elde edilen veriler kullanılmış ve DJI getirileri ile oynaklık serisinin BIST 30 üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. DJI getirilerine ait oynaklık GARCH (1,1) modeli kullanılarak elde edilmektedir.

Analiz sonuçları, DJI getirileri ile Bist30 getirileri arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, uzun dönemde, DJI getirilerinin Bist30 getirileri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bununla birlikte, kısa dönem analizlerinde, DJI getirilerinin Bist30 getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

DJI getirileri oynaklık serisi üzerine yapılan analizler, farklı dönemlerde değişken etkilerin ortaya çıktığını göstermektedir. Yapısal kırılma noktalarının belirlenmesi ve kukla değişkenlerin modele eklenmesi, DJI oynaklığının BIST 30 getirileri üzerindeki etkisinin zamana göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle 28 Şubat 2022 sonrası dönemde DJI oynaklığının BIST30 üzerindeki etkisinin negatif olduğu, ancak daha sonraki dönemde bu etkinin karmaşık ve heterojen bir yapıya sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Bu bulgular, gelişmekte olan piyasalar ile gelişmiş piyasa göstergeleri arasındaki ilişkinin dinamik ve dönemsel farklılıklar gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Amerikan Borsası'nın oynaklığının, Türkiye Borsası üzerinde doğrudan kısa dönem etkileri olmasa bile, oynaklığın ani artışlarının piyasalarda belirsizliği artırarak dolaylı etkiler yaratabileceği değerlendirilmektedir. Bu nedenle, politika yapıcılar ve yatırımcılar, piyasalardaki yapısal değişimleri ve oynaklık artışlarını dikkate alarak daha etkin stratejiler geliştirmelidir.

Sonuç olarak, bu çalışma, DJI getirileri ve oynaklık serisinin Türkiye Borsası üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini açıklamaya yönelik kapsamlı bir model sunmaktadır. Gelecekteki çalışmalar, daha geniş veri setleri ve farklı ekonometrik teknikler kullanarak bu ilişkinin doğrusal olmayan yönlerini ve diğer makroekonomik değişkenlerin etkilerini inceleyebilir. Böylelikle piyasa dinamikleri daha derinlemesine anlaşılabilir ve daha etkili politika önerileri geliştirilebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarın makaleye katkısı %100'dür.

Çıkar Beyanı

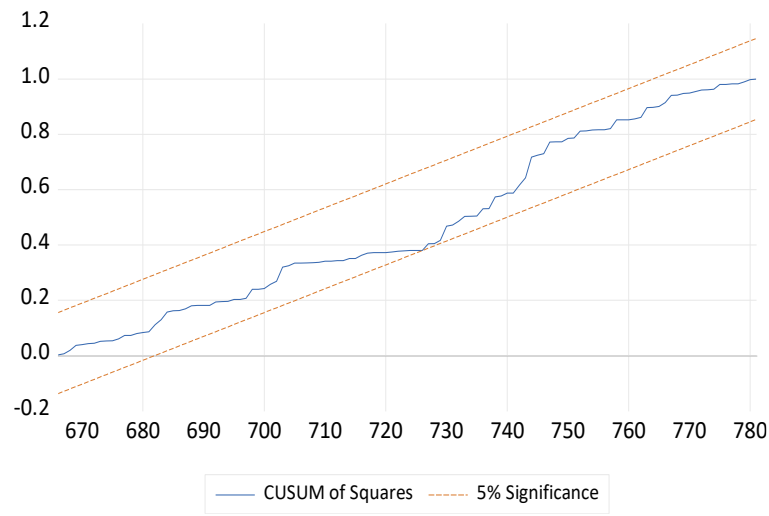
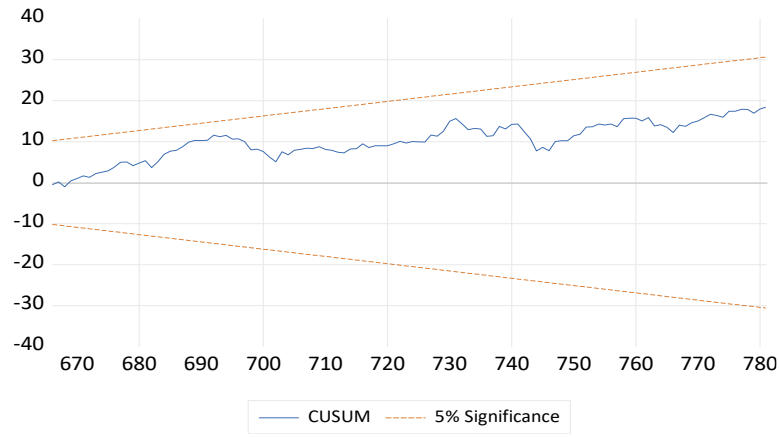
Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ameziane, A., & Benyacoub, A. (2022). The effect of exchange rate volatility on economic growth in 14 emerging countries: Panel CS-ARDL approach. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(11), 499.
- Arı, I. (2021). *Financial time series volatility and macroeconomic variables: A COGARCH-ARDL approach*. In A. R. Fomby & A. Tkachenko (Eds.), *Econometric Analysis of Financial and Economic Time Series* (pp. 213-230).
- Bai, J., & Perron, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 66(1), 47-78.
- Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 31(3), 307-327.
- Bollerslev, T., Chou, R. Y., & Kroner, K. F. (1992). ARCH modeling in finance: A review of the theory and empirical evidence. *Journal of Econometrics*, 52(1-2), 5-59.
- Chen, L., & Wang, Y. (2023). The dynamic relationship between stock prices and macroeconomic indicators: Evidence from ARDL and Granger causality tests. *Journal of Financial Analysis*, 45(2), 210-225.
- Chow, M., McAleer, M., & Sequeira, J. M. (2017). The impact of exchange rate volatility on stock market integration in Southeast Asian markets. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 50, 46-65.
- Cipollini, F., & Gallo, G. M. (2019). Modelling volatility with GARCH models. In *Handbook of Statistics*, 41, 99-130.
- Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251-276.
- Kumeka, T. (2022). Exchange rate shocks and foreign trade performance in ECOWAS countries: Panel ARDL analysis. *SSRN Electronic Journal*.
- Kwiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P., & Shin, Y. (1992). Testing the null hypothesis of stationarity against the alternative of a unit root: How sure are we that economic time series have a unit root? *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Lee, K., Park, J., & Kim, S. (2024). Oil price shocks and sectoral stock returns: An ARDL approach. *Energy Economics Review*, 36(1), 55-72.
- Narayan, P. K. (2005). The saving and investment nexus for China: Evidence from cointegration tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990.
- Ng, S., & Perron, P. (2001). Lag length selection and the construction of unit root tests with good size and power. *Econometrica*, 69(6), 1519-1554.
- Nkoro, E., & Uko, A. K. (2016). Autoregressive Distributed Lag (ARDL) cointegration technique: Application and interpretation. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 5(4), 63-91.
- Patel, R., & Kumar, M. (2023). BRICS stock markets and macroeconomic factors: A comparative analysis using ARDL models. *Emerging Markets Journal*, 12(3), 99-117.
- Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. In S. Strom (Ed.), *Econometrics and economic theory in the 20th century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium* (pp. 371-413). Cambridge University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

- Phillips, P. C. B., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Poon, S. H., & Granger, C. W. J. (2003). Forecasting volatility in financial markets: A review. *Journal of Economic Literature*, 41(2), 478-539.
- Said, S. E., & Dickey, D. A. (1984). Testing for unit roots in autoregressive-moving average models of unknown order. *Biometrika*, 71(3), 599-607.
- Smith, J., & Taylor, R. (2022). Exchange rate volatility and stock returns: Evidence from developed markets. *International Review of Financial Studies*, 14(2), 123-140.

Ek: Parametre Stabiliti (CUSUM) ve Varyans Stabiliti (CUSUMSQ) Eviews Sonuçları

TÜRKİYE'DE YAŞAM BOYU ÖĞRENMENİN KÜLTÜREL, EKONOMİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMDEKİ ROLÜ

Filiz KUTLUAY TUTAR¹
Abdallah ABUKALLOUB²
Çisil ERKAN BAL³

Öz

Bu çalışma, yaşam boyu öğrenmenin Türkiye'de kültürel, ekonomik ve toplumsal dönüşümdeki kritik rolünü, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle (yoksulluğun azaltılması, nitelikli eğitim, çevresel sürdürülebilirlik vb.) ilişkilendirerek analizini amaçlamaktadır. Değişen teknolojik ve ekonomik koşullar, bireylerin sürekli öğrenme ihtiyacını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de 1990'larda başlayan yaşam boyu öğrenme çabaları Halk Eğitim Merkezleri, Açık Öğretim ve Mesleki Eğitim Merkezleri gibi kurumlarla devam etmektedir. Bu süreçte katılımın düşüklüğü, finansal engeller ve farkındalık eksikliği önemli sorunlar olarak öne çıkmaktadır. 2024-2028 stratejik planı ise erişim eşitliği, dijitalleşme ve öğretmen gelişimi gibi hedeflerle bu süreci güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Yaşam boyu öğrenme, kariyer fırsatları, kişisel gelişim ve toplumsal refah gibi avantajlar sunsa da finansal yetersizlikler, zaman kısıtlamaları ve motivasyon eksikliği dezavantajlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması için eğitim sisteminin esnek, erişilebilir ve kapsayıcı bir şekilde yeniden yapılandırılması, dijital dönüşümün desteklenmesi ve dezavantajlı grupların eğitime erişiminin kolaylaştırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Yaşam Boyu Öğrenme, Eğitim Politikaları, Türkiye

Jel Sınıflandırması: O1, O2, H51, H52

THE ROLE OF LIFELONG LEARNING IN CULTURAL, ECONOMIC, AND SOCIAL TRANSFORMATION IN TURKEY

Abstract

This study analyzes the critical role of lifelong learning in Turkey's cultural, economic, and social transformation, relating it to the sustainable development goals (such as poverty reduction, quality education, environmental sustainability, etc.). The changing technological and economic conditions make continuous learning a necessity for individuals. While Turkey's lifelong learning efforts, which began in the 1990s, continue through institutions like Public Education Centres, Open Education, and Vocational Training Centres, low participation, financial barriers, and lack of awareness are significant issues. The 2024-2028 strategic plan aims to strengthen this process with goals such as access equality, digitalisation, and teacher development. Although lifelong learning offers advantages such as career opportunities, personal

¹Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, flztutar51@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2574-9494>.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, abdallaloub@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1697-5206>.

³Öğr. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Araklı Ali Cevat Özyurt Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, cisilerkan@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8413-8012>.

Atıf/To Cite: Kutluay Tutar, F., Abukalloub, A. & Erkan Bal, Ç. (2025). Türkiye'de Yaşam Boyu Öğrenmenin Kültürel, Ekonomik ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü. *Journal of Economics and Research*, 6(1), 18-37.

development, and societal well-being, disadvantages include financial constraints, time limitations, and lack of motivation. Therefore, to achieve Turkey’s sustainable development goals, the education system needs to be restructured in a flexible, accessible, and inclusive manner, digital transformation should be supported, and access to education for disadvantaged groups should be facilitated.

Keywords: Sustainable Development, Lifelong Learning, Education Policies, Turkey

Jel Classification: O1, O2, H51, H52

GİRİŞ

Günümüz dünyasında bilgiye erişim hızlanırken, bireylerin ve toplumların rekabet gücünü sürdürebilmesi için sürekli öğrenme bir zorunluluk haline gelmiştir. Geleneksel eğitim modelleri belirli bir yaş aralığında bireyleri eğitmeyi amaçlarken, modern dünyada yaşam boyu öğrenme süreçlerine katılım, ekonomik büyüme, sosyal uyum ve bireysel gelişim açısından kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Özellikle sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda bireylerin değişen iş gücü taleplerine uyum sağlaması, teknolojik gelişmelere ayak uydurması ve toplumsal bilinç kazanması; yaşam boyu öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Bu süreç, sadece bir eğitim modeli değil, aynı zamanda bireylerin sürekli gelişimini ve toplumsal kalkınmayı destekleyen stratejik bir araçtır. Yaşam boyu öğrenme, bireylerin hayatlarının her döneminde, çeşitli öğrenme ortamlarında ve farklı şekillerde bilgi, beceri ve yetkinlik kazanmalarını sağlayan, hızla değişen toplumsal, ekonomik ve teknolojik koşullara uyum sağlama, rekabetçi kalma ve kişisel gelişimlerini sürdürme gerekliliğinden doğan sürekli bir süreçtir. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren şekillenen yaşam boyu öğrenme; küreselleşme ve dijitalleşme ile daha da önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda yaşam boyu öğrenme, bireylerin gelişimini ve toplumsal kalkınmayı destekleyen stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma, yaşam boyu öğrenmenin bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini ele alarak, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yaşam boyu öğrenme sadece bir eğitim modeli değil, bireylerin sürekli gelişimini ve toplumsal kalkınmayı destekleyen stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Hwang ve Thi (2010) tarafından yapılan çalışmada, yetişkinlerin rekabetçi iş piyasasında ayakta kalabilmek için yeni beceriler ve bilgiler edinmeye duyduğu ihtiyacı ortaya koyarak, bireyleri yaşam boyu öğrenmeye motive eden bilişsel faktörleri vurgulamaktadır. Araştırma, bireylerin sadece mesleki başarıyı değil, aynı zamanda kişisel tatmini de gözeterek öğrenmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, eğitim programlarının hem bireylerin hem de işverenlerin beklentilerini karşılayacak şekilde tasarlanması, bireysel hedeflerle kurumsal çıkarlar arasında güçlü bir denge oluşturacaktır.

Gencil (2013) tarafından gerçekleştirilen "Öğretmen Adaylarının Yaşam Boyu Öğrenme Yeterliklerine Yönelik Algıları" başlıklı çalışma, Türkiye'deki yetişkin eğitimi araştırmalarına genel bir bakış sunmakta ve öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterlilikleri konusundaki algılarını ele almaktadır. Bu çalışma, yaşam boyu öğrenmenin eğitim sisteminde nasıl bir yer edindiğini ve öğretmen adaylarının bu konudaki farkındalık düzeylerini anlamaya yönelik önemli bulgular sağlamaktadır.

Göçer (2016) tarafından gerçekleştirilen "Yaşam Boyu Öğrenmenin Önemli Bir Aşaması: Yetişkin Okuryazarlığı ve Yararları (Kayseri Örneği-Türkiye)" başlıklı araştırma, Türkiye’de yaşam boyu öğrenme kapsamında yetişkin okuryazarlığının önemini vurgulamaktadır. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak elde edilen bulgular, yetişkin

okuryazarlığının bireylerin sosyal yaşamlarına olan katkılarını ve bu tür eğitimlerin vatandaşlık niteliklerini geliştirmedeki rolünü ortaya koymaktadır. Araştırma, yaşam boyu öğrenmenin sadece formal eğitimle sınırlı olmadığını, bireylerin yaşamları boyunca öğrenmeye devam etmelerinin gerekliliğini de dile getirmektedir.

Acar ve Ucus (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, yaşam boyu öğrenmenin öğretmenlerin becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, yaşam boyu öğrenmenin temel bileşenleri arasında öğrenme isteği, öğrenme sorumluluğu, okuma anlama becerileri, sözlü ve yazılı iletişim becerileri ile bilgi teknolojisi becerileri yer almaktadır. Ayrıca, yaşam boyu öğrenmenin bireylerin kendilerini geliştirmelerine olanak tanıdığı, toplumsal ve ekonomik refahı artırdığı, sağlık ve çevrenin korunmasına katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Öğretmenlerin, yaşam boyu öğrenme süreçlerinde topluluk üyelerine rehberlik ederek toplumsal gelişime katkıda bulunmaları gerektiği sonucuna varılmıştır.

Bağlıbel ve Samancıoğlu (2019) tarafından kaleme alınan "Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporlarında Eğitim: 1998-2018 Yıllarına İlişkin Bir İnceleme" adlı çalışma, Türkiye'deki eğitim politikalarının gelişimini ve Avrupa standartlarıyla uyumunu incelemektedir. Bu rapor; eğitimde yetki dağılımı, beceri geliştirme ve insan kaynaklarına yatırım konularının önemini vurgulamakta ve eğitim alanındaki sosyal tarafların katılımının artırılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, raporun 2015-2018 yılları arasında eğitim konularının daha fazla ele alındığını göstermesi, Türkiye'de yaşam boyu öğrenme süreçlerinin gelişimi açısından dikkate değer bir durumdur.

Nottingham (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, yaşam boyu öğrenme ilkelerinin iş temelli eğitim sistemlerine entegre edilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Nottingham; ekonomik kalkınmayı destekleyen, bireysel tatmini artıran ve toplumsal kapsayıcılığı güçlendiren bir eğitim modeline duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Aynı zamanda, yükseköğretime erişimde yaşanabilecek mali engellerin farkında olarak, politikaların bu engelleri aşacak şekilde düzenlenmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir. Geleneksel eğitim sistemleri genellikle okuldan yeni mezun olan bireylere odaklanmaktadır. Ancak Nottingham, iş gücü içerisinde aktif olarak yer alan yetişkin öğrencilerin de eğitim fırsatlarından eşit şekilde yararlanması gerektiğini savunmaktadır. Hem resmi hem de gayri resmi öğrenmeyi teşvik eden eğitim ortamlarının oluşturulması, yalnızca bireysel gelişimi desteklemekle kalmaz, aynı zamanda kurumsal verimliliği ve iş performansını da artırır. Bu nedenle eğitim politikalarının daha esnek hale getirilmesi ve yaşam boyu öğrenmeyi destekleyen uygulamaların yaygınlaştırılması hem bireylerin hem de toplumun gelecekteki başarısı için kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Sodhani vd. (2022) tarafından yazılan "An Introduction to Lifelong Supervised Learning" adlı makalede; yaşam boyu öğrenme paradigması tanıtılmakta ve bu alanın neden önemli olduğu, yaşam boyu öğrenme sistemlerinin temel gereksinimleri, tasarım kararları ve yaygın olarak kullanılan kıyaslamalar gibi konulara değinilmektedir. Bu çalışma denetimli öğrenme bağlamında yaşam boyu öğrenme yaklaşımlarına odaklanarak, bu alandaki temel ilkeleri ve uygulamaları ortaya koymaktadır.

Thwe ve Kálmán (2023) tarafından yapılan çalışmada; yaşam boyu öğrenmenin yalnızca eğitim veya devam eden öğrenim süreçleri ile sınırlı olmadığı, bunun ötesinde akademik eğitim ve gayri resmi öğrenme gibi çeşitli bağlamlarda öğrenme fırsatlarını teşvik etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda yaşam boyu öğrenmenin bireylere gerekli bilgi, değer, yetenek ve anlayışları kazandırma amacını taşıdığı ifade edilmektedir. Ayrıca yaşam boyu öğrenmenin profesyonel, sosyal entegrasyon ve katılım ile kişisel gelişim ve özerklik gibi boyutları olduğu da belirtilmektedir. Ancak yaşam boyu öğrenme ile ilgili kesin

bir teorinin eksik olduğu ve bu kavramın önemli ölçüde gelişmesine rağmen bu alanda daha fazla ampirik araştırmaya ihtiyaç duyulduğu da ifade edilmektedir. Eğitim ve mesleki gereksinimlerdeki değişikliklere ayak uydurmak için yeni öğrenme yapılarının geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu durum, yaşam boyu öğrenme politikasının belirli fikirlerin eksikliği ve sınırlı ampirik araştırmalar nedeniyle zorluklar yaşadığını göstermektedir.

An (2023) tarafından kaleme alınan "Toward Learning Societies for Digital Aging" makalesi, dijital çağda yaşlı bireylerin öğrenme süreçlerini ele almaktadır. Cyber-Seniors programı, yaşlı bireyleri teknoloji eğitimi yoluyla güçlendirmeyi amaçlayan bir gayri resmi öğrenme modeli olarak öne çıkmaktadır. Bu program, genç ve yaşlı katılımcılar arasında bilgi alışverişini teşvik ederken, aile temelli öğrenme ile dijital becerilerin paylaşımını sağlamaktadır. An'ın çalışması, yaşlı bireylerin dijital okuryazarlığını artırmak ve yalnızlık hissini azaltmak için akran öğrenimi, kendi kendine yönlendirilmiş keşif ve yaşam boyu öğrenme gibi yöntemleri vurgulamaktadır.

Yıltekin (2024) tarafından kaleme alınan "Sürdürülebilir Kalkınmada Yaşam Boyu Öğrenmenin Önemi" adlı yüksek lisans tezinde; Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, bireylerin sürekli öğrenme sürecine dahil olması gerekmektedir. Devletler, vatandaşlarını değişen dünya koşullarına hazırlamak için yaşam boyu öğrenme fırsatlarını artırmalı ve sosyal sermaye kapasitelerini geliştirmelidir. Özellikle öğrenen toplum ve öğrenen şehirler kavramlarının hayata geçirilmesi, yaşam boyu öğrenmenin önemini artırmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNE ULAŞMADA YAŞAM BOYU ÖĞRENMENİN ROLÜ

Sürdürülebilir kalkınma kavramının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak geniş bir kullanım alanına ulaşmasında, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) tarafından yayımlanan “Ortak Geleceğimiz” (Brundtland Raporu) önemli bir rol oynamıştır. Bu raporda sürdürülebilir kalkınma; bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır (Tutar vd., 2024). Küresel ve yerel değişimlerin hızlanması yaşam boyu öğrenmenin sürdürülebilirliğini ve sürekliliğini önemli hale getirerek; ekonomik büyüme, toplumsal katılım ve rekabet gücü açısından kritik bir rol oynamaktadır. Beşerî sermaye modeli eğitimi bireysel ve ulusal refah için bir yatırım olarak görürken, insancıl model vatandaşlık eğitime ve sosyal sermayeye odaklanmaktadır. Özellikle rekabet gücü, özelleştirme ve beceri gelişimi temelinde şekillenen beşerî sermaye modeli, yaşam boyu öğrenmenin ekonomik kalkınmayı destekleyen en önemli stratejilerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu süreç bireylerin daha iyi iş imkânlarına ulaşmasını sağlarken, ülkelerin üretkenliğini ve küresel rekabetçiliğini artırarak, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunur (Küçüksüleymanoğlu, 2020).

Yaşam boyu öğrenme; ekolojik ayak izini azaltma, çevre sağlığını iyileştirme ve ekonomik-sosyal gelişmişliği artırma potansiyeline sahiptir. Sürdürülebilir kalkınma bağlamında eğitim, bireylere ve topluma kalıcı değerler kazandırarak uzun vadeli ilişkiler kurmayı teşvik eder. BM'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündem’inde yaşam boyu öğrenme, sürdürülebilir kalkınma ve nitelikli eğitimin temel unsuru olarak görülmektedir. Eleştirel düşünme, problem çözme, katılımcı karar alma ve çok yönlü öğretim yöntemleri ile sürdürülebilir eğitim desteklenirken, bireylerin dünya görüşlerini şekillendirerek çevresel bozulmaya karşı direnç oluşturmalarına yardımcı olur. BM Çevre Programı, özellikle politika yapımcıların dönüşümsel becerilerle donatılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Dolayısıyla yaşam boyu öğrenme, sürdürülebilir toplumların inşasında hayati bir rol oynamakta ve küresel sorunlara çözüm geliştirmede kritik bir zemin sağlamaktadır (Barsch ve Mauch, 2019).

Bu süreçte etkin bir yaşam boyu öğrenme sistemi için yönetim modelleri, hukuki düzenlemeler, finansman çeşitliliği, araştırma odaklı politikalar ve eğitim paradigmalarının dönüşümünü kapsayan bütüncül bir strateji gereklidir. Ayrıca 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi’nin hedeflediği sağlıklı, güvenli ve refah dolu bir gelecek için sosyoekonomik modellerin yeniden ele alınması önem taşımaktadır. Bu değerlendirmelerde katı müfredat yapıları ve geleneksel eğitim politikalarının yanı sıra, esnek ve erişilebilir yaşam boyu öğrenme imkânlarının göz önünde bulundurulması, sürdürülebilirliğe katkı sunacaktır (Jarvis, 2001).

2.1. Yaşam Boyu Öğrenme ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) İlişkisi

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerini yaşamları boyunca geliştirmelerini sağlayan bir süreçtir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) ile doğrudan bağlantılıdır, zira eğitim ve öğrenme, sürdürülebilir bir dünyanın inşası için kritik öneme sahiptir. Aşağıda görülmekte olduğu üzere çalışmamızda, sürdürülebilir kalkınma ile yaşam boyu öğrenme arasında hedef 1, hedef 4, hedef 5, hedef 9, hedef 10 ve hedef 13 ile doğrudan ilişki olduğu görülmüştür.

❖ *Hedef 1: Yoksulluğa Son*

- Sürekli eğitim ve beceri geliştirme fırsatları bireylerin ekonomik olarak güçlenmesini sağlar.
- Mesleki ve teknik eğitimler yoluyla yoksulluğu azaltmaya katkıda bulunur.

❖ *Hedef 4: Nitelikli Eğitim*

- Herkes için kapsayıcı ve eşitlikçi kaliteli eğitim sağlamak ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik etmek,
- Yaşam boyu öğrenme kapsamında bireylerin değişen dünyaya ayak uydurmasını sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmalarını desteklemektir.

❖ *Hedef 5: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*

- Kadınların ve kız çocuklarının eğitim ve öğrenme süreçlerine tam ve eşit katılımını sağlamak,
- Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyerek kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha güçlü rol almalarını teşvik etmektir.

❖ *Hedef 9: Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı*

- Teknoloji ve inovasyon alanlarında eğitimle bireylerin yeni beceriler edinmesini destekler.
- Yaşam boyu öğrenme sayesinde bireylerin dijital dönüşüme uyum sağlamalarına katkıda bulunur.

❖ *Hedef 10: Eşitsizliklerin Azaltılması*

- Fırsat eşitliğini artırarak dezavantajlı grupların eğitime ve öğrenme süreçlerine erişimini sağlamak,
- Yaşam boyu öğrenme ile bireylerin sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmelerine yardımcı olmaktır.

❖ *Hedef 13: İklim Eylemi*

- İklim değişikliği ile mücadele için bilinç artırıcı eğitimler düzenlemek,
- Çevresel sürdürülebilirlik bilincini geliştirerek bireyleri çevre dostu davranışlara yönlendirmektir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

2.2. Yaşam Boyu Öğrenmenin Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal Boyutuna Katkıları

Sürdürülebilir kalkınma; ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda yaşam boyu öğrenme, bireylerin sürekli gelişimini destekleyerek sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutuna önemli katkılar sunar. Eğitim ve öğrenme süreçlerinin yaşamın her aşamasına yayılması, bireylerin topluma daha aktif katılımını sağlayarak sosyal eşitsizlikleri azaltır ve daha kapsayıcı bir toplumun oluşumuna katkıda bulunur. Aynı zamanda istihdam edilebilirliği artırarak ekonomik kalkınmayı destekler, çevresel farkındalığı güçlendirir ve küresel vatandaşlık bilincini geliştirir. Yaşam boyu öğrenmenin sosyal uyum, ekonomik katılım, çevresel farkındalık ve kültürel çeşitliliğin gelişimine olan katkıları incelenecektir.

a. Sosyal Uyum ve Toplumsal Katılımın Artırılması

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin toplumsal hayata daha aktif katılımını teşvik etmektedir. Farklı yaş, sosyoekonomik statü ve eğitim seviyesindeki bireylerin eğitim fırsatlarına erişimini kolaylaştırarak sosyal uyumu güçlendirir. Bu sayede toplum içinde eşitsizliklerin azalmasına ve daha kapsayıcı bir yapının oluşmasına katkıda bulunur (MEB, 2014).

b. Ekonomik Katılım ve İstihdam Olanaklarının Geliştirilmesi

Sürekli eğitim, bireylerin değişen iş piyasası koşullarına uyum sağlamalarını kolaylaştırır. Yeni beceriler edinmek ve mevcut yetkinlikleri güncellemek, istihdam edilebilirliği artırır ve ekonomik kalkınmaya destek olur. Özellikle dijital dönüşüm ve yeşil ekonomi gibi alanlarda ihtiyaç duyulan nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi, yaşam boyu öğrenme programlarıyla mümkündür (Ankara Üniversitesi, 2019). 4.3. başlıkta detaylı olarak inceleyeceğimiz gibi, yaşam boyu öğrenme, bireylerin değişen iş gücü piyasasına uyum sağlamasını kolaylaştırarak, ekonomik katılımı ve istihdam olanaklarını artırır.

c. Çevresel Farkındalık ve Sürdürülebilir Davranışların Teşviki

Eğitim yoluyla bireylerin çevresel konulara duyarlılığı artırılır ve sürdürülebilir yaşam tarzları benimsemeleri sağlanır. Bu bilinç hem bireysel düzeyde hem de toplumsal alanda çevre dostu uygulamaların yaygınlaşmasına katkı sağlar. Örneğin, enerji tasarrufu, geri dönüşüm ve ekolojik ayak izinin azaltılması gibi konularda farkındalık oluşturulur (WINS Solutions, 2023).

ç. Kültürel Çeşitlilik ve Küresel Vatandaşlık Bilincinin Geliştirilmesi

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin farklı kültürleri tanımasını ve küresel meseleler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Bu durum, hoşgörü ve anlayışı artırarak, barışçıl ve kapsayıcı toplumların inşasına katkıda bulunur. Ayrıca, kültürel çeşitliliğin değerini anlamak, bireylerin küresel vatandaşlık bilincini güçlendirir (MYK, 2018).

2.3. Yaşam Boyu Öğrenme, Mentorluk ve Sürdürülebilir Yaratıcılıkla Kişisel Gelişim ve Mutluluğa Yolculuk

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin bilgi ve becerilerini sürekli olarak geliştirmelerine olanak tanır. Bu süreç, yalnızca akademik eğitimle sınırlı kalmaz; kişisel ilgi alanları, hobiler, iş dünyasında yenilikçi yaklaşımlar ve sosyal beceriler de bu öğrenme sürecinin önemli parçalarıdır. Kendini geliştirmek, bireylere farklı bakış açıları kazandırır ve onların potansiyellerini keşfetmelerine yardımcı olur (Samancı ve Ocakcı, 2017). Bu noktada mentorluk, öğrenme sürecinin önemli bir destekleyicisi olarak devreye girer. Deneyimli bir mentor, mentisini doğru yönlendirebilir, zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırabilir ve onların hedeflerine ulaşmalarına rehberlik edebilir. Mentorluk ilişkisi, karşılıklı bir öğrenme deneyimi oluşturur, çünkü her iki taraf da bilgi ve deneyim alışverişinde bulunmaktadır.

Yaratıcılık ve kişisel gelişim, yaşam boyu öğrenmenin temel bileşenlerindendir ve bu unsurlar mutluluğa ulaşmanın önemli anahtarlarındandır. Yaratıcılık, yeni fikirler geliştirme ve problemleri farklı açılardan çözme yeteneği, bireylerin yaşamlarına anlam katmalarını sağlar. Kişisel gelişim ise, bireylerin kendilerini daha iyi tanımasına, zayıf yönlerini güçlendirmesine ve güçlü yönlerini daha etkili bir şekilde kullanmasına olanak tanır. Bu süreçte hem bireylerin hem de mentorlarının daha anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürmelerini sağlayacak stratejiler geliştirmeleri önemlidir. Dolayısıyla yaşam boyu öğrenme ve mentorluk, yaratıcılığı besleyip kişisel gelişimi destekleyerek, bireylerin daha mutlu ve dengeli bir yaşam sürmelerine olanak tanır (Abukalloub ve Kutluay Tutar, 2025).

Yaşam boyu öğrenme ve mutluluk arasında güçlü bir etkileşim olduğu birçok araştırmada ortaya konulmuştur. Eğitim bireylere daha yüksek gelir, sağlıklı yaşam alışkanlıkları ve sosyal beceriler kazandırarak onların yaşam kalitesini artırırken, mutluluğun da öğrenmeye olan ilgiyi artırdığı gözlemlenmektedir. Özellikle eğitimde başarılı ülkelerin daha mutlu olduğu gerçeği, eğitimin toplumsal refah üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Mutlu bireylerin şiddet eğiliminden uzak durması ve olumlu sosyal ilişkiler geliştirmesi, eğitilmiş toplumların daha huzurlu olmasına katkı sağlamaktadır. Ancak eğitim her zaman mutluluğu garanti etmeyebilir; yüksek niteliklere sahip bireylerin düşük iş tatmini yaşamaları ve depresyona karşı daha az dirençli olmaları gibi durumlar, eğitimin bireysel mutluluk üzerindeki etkisinin karmaşık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle eğitimi yalnızca akademik başarı ile sınırlı tutmayıp, bireyin psikolojik ve duygusal iyi oluşunu destekleyen bir süreç olarak ele almak hem bireysel hem de toplumsal mutluluğu artırmada kritik bir rol oynayacaktır (Gül ve Türkmen, 2024).

3. YAŞAM BOYU ÖĞRENME: KAVRAMI, ÖNEMİ, AMACI VE EKONOMİYE KATKILARI

3.1. Geleneksel Öğrenme ve Yaşam Boyu Öğrenme

Yaşam boyu öğrenme kavramı, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, küresel topluma ilk kez 1929’da Basil Yeaxlee tarafından tanıtılmış ve UNESCO’nun 1960’taki toplantısıyla daha geniş çapta kabul görmüştür. 1980’lerden itibaren Avrupa Birliği ülkeleri bu kavrama öncelik vermiş, 1990 sonrasında ise çeşitli konferanslar, seminerler ve projelerle yaygınlaştırılmıştır. Günümüzde eğitim sadece ekonomik büyümeyi desteklemekle kalmayıp; toplumsal, kültürel ve bilimsel gelişimi de kapsayan, erken çocukluktan yaşlılığa kadar devam eden çok yönlü bir süreç olarak kabul edilmektedir (Yıltekin, 2024).

Yaşam boyu öğrenme, bireyin sadece kişisel gelişimini değil, aynı zamanda topluma uyum sağlamasını, sosyal çevresiyle etkileşimini artırmasını, etkin bir vatandaş olarak yer edinmesini, rekabet gücünü yükseltmesini ve istihdam olanaklarını güçlendirmesini

sağlayan önemli bir süreçtir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapılan tanımlamaya göre yaşam boyu öğrenme; bireyin bilgi, beceri, ilgi ve yeterliliklerini geliştirmek amacıyla hayatı boyunca katıldığı her türlü formal ve informal öğrenme etkinliğini kapsar. Bu süreç, bireyin sadece akademik ya da mesleki gelişimine değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel gelişimine de katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Öğrenme etkinlikleri, çıraklık eğitiminden işyerinde eğitime kadar geniş bir yelpazede farklı türleri içermekte olup, kullanılan araçlar geleneksel eğitim yöntemlerinden bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu modern imkânlarla kadar çeşitlenmektedir. Böylece, bireyler değişen dünya koşullarına uyum sağlayarak, kendilerini sürekli geliştirme fırsatı elde ederler (Yazıcı, 2019).

Yaşam boyu öğrenme modelinin bireyi uygulamalı öğrenme süreçlerine dahil ederek, geleneksel öğrenmeden ayıran özel yaklaşımlar sunduğu görülmektedir. Uygulamalı öğrenme, bireylerin daha aktif bir şekilde katılım göstermelerini sağlayarak, öğrenme sürecine doğrudan dahil olmalarını teşvik eder. Bu tür bir eğitim, eğitim sistemlerinde daha fazla önem kazanmakta ve uygulamalı eğitime daha fazla vurgu yapılmaktadır. Geleneksel öğrenme ise, öğrencilerin bilgiyi genellikle öğretmenden alıp taklit etmeleri üzerine kuruludur, bu da yeni bilgi üretme sürecini kısıtlar. Oysa yaşam boyu öğrenme, öğrencilerin yaparak öğrenmesini sağlayarak güncel ve temel bilgiler üretir. Bu modelde, öğretmen bir rehberlik rolü üstlenir ve öğrencilerin bireysel öğrenme süreçlerine odaklanılır. Bu bağlamda öğrenme süreci geleneksel modelde olduğu gibi tüm öğrencilerin aynı görevi yapmasına dayalı olmamalı, bunun yerine yaşam boyu öğrenme modeline uygun olarak bireyselleştirilmiş öğrenme planlarıyla daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu yaklaşım, bireyin özgün öğrenme ihtiyaçlarına yönelik bir çözüm sunarak geleneksel eğitim anlayışının ötesine geçmektedir (Yazıcı, 2019).

Aşağıdaki tablo incelendiğinde; yaşam boyu öğrenme modelinin bireyleri uygulamalı faaliyetlere aktif şekilde dahil ederek, geleneksel öğrenmeden farklı bir yaklaşım benimsediği görülür. Geleneksel sistemde öğrenci bilginin tek kaynağı olan eğitmeni taklit ederek, pasif bir rol üstlenir ve bu durum yeni bilgi üretimini engeller. Oysa yaşam boyu öğrenmede öğretmen rehber konumundayken, öğrenciler "yaparak öğrenme" ile kendi deneyimlerinden beslenen özgün ve dinamik bilgiler inşa eder. Eğitim sistemleri de bu modelde tüm öğrencilere aynı görevleri dayatmak yerine, bireysel öğrenme planlarıyla kişiye özel süreçler tasarlayarak uygulamalı eğitimi merkeze alır. Bu yaklaşım, öğrenme sürecinin yalnızca teorik aktarımla sınırlandırılmaması, aksine bireyin keşfetme, analiz etme ve yaratıcılığını besleme odaklı olması gerektiğini vurgulayarak, eğitim paradigmasını dönüştürür (Karaman, 2018).

Tablo 1: Eğitimde İki Paradigma: Geleneksel Öğrenme ve Yaşam Boyu Öğrenme Modelinin Karşılaştırmalı Analizi

Geleneksel Öğrenme	Yaşam Boyu Öğrenme
Öğretici bilginin kaynağıdır.	Öğretici bilginin kaynağı için yol gösteren, rehberdir.
Öğrenenler bilgiyi öğreticiden alır.	Bireyler yaparak, yaşayarak öğrenir.
Öğrenenler kendi kendine çalışır.	Bireyler grup içinde ve birbirlerinden öğrenir.

Öğrenenler kendilerinden beklenen içeriği tamamladıktan sonra testler yardımıyla değerlendirilir, bir sonraki öğrenme içeriğine erişime izin verilmez.	Değerlendirme, öğrenme stratejilerine rehberlik etmek ve gelecekteki öğrenmelerine yol göstermek için yapılır.
Tüm öğrenenler aynı etkinlikleri gerçekleştirir.	Öğretici/rehber/danışman bireysel öğrenme planları geliştirir.
Öğretici hizmet öncesi eğitim alır, süreç içinde hizmet içi eğitimlere katılır.	Öğretici/rehber/danışman yaşam boyu öğrenendir. Hizmet öncesi eğitimleri ile sürekli mesleki gelişmeleri birbirleri ile bağlantılı olarak devam eder.
Öğrenme sürecinde “iyi” öğrenenler belirlenir ve bunların ileri eğitimlerini sürdürmelerine fırsat verilir.	Bireyler yaşamları boyunca öğrenme olanağına sahiptir.

Kaynak: (World Bank, 2003).

3.2. Yaşam Boyu Öğrenmenin Önemi ve Amacı

Yaşam boyu öğrenmenin önemi, bireyin ve toplumun gelişimi üzerindeki etkileriyle her geçen gün daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bireylerin istihdam edilebilirliklerini artırmaları, kültürel ve sosyal alanlarda kendilerini geliştirmeleri ve ekonomik büyümeye katkı sağlamaları, bu sürecin ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Kahraman, 2021). Türkiye’nin 2023 Eğitim Vizyon Belgesi’nde; hedeflerden biri olarak yaşam boyu öğrenmeye verilen önem açıkça vurgulanmaktadır. Eğitimin yaşam kalitesini artırdığı gerçeğinden hareketle, yaşam boyu öğrenme bireyin sadece belirli bir yaş ya da dönemle sınırlı kalmadan hayatının her aşamasında öğrenmeye devam etmesini sağlayan bir anlayışı temsil etmektedir. “Öğrenmenin yaşı ve zamanı yoktur” ilkesiyle örtüşen bu kavram, bireylerin yaşam boyu gelişimini destekleyen ve onların sürekli öğrenmesini teşvik eden bir yapıdadır (Sezgin, 2022).

Yaşam boyu öğrenme, bireyin kişisel gelişimini desteklemenin yanı sıra toplumsal ve ekonomik alanlarda da önemli katkılar sağlamaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu raporuna göre yaşam boyu öğrenme üç temel amaca yönelmiştir. Bunlar: Toplumsal bütünleşmeyi sağlamak, bireylerin kişisel gelişimine katkıda bulunmak ve ekonomik büyümeyi desteklemektir (DPT, 2001). Bunun yanı sıra Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi (MEGEP), yaşam boyu öğrenmenin bireylerin bilgi toplumuna uyum sağlamasına ve sosyo-ekonomik hayata aktif katılım göstermelerine imkân tanıdığını belirtmiştir. Bu doğrultuda yaşam boyu öğrenme bireyin yalnızca bilgi edinmesini değil, aynı zamanda değişen dünyaya ayak uydurarak kendini geliştirmesini sağlayan dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Sezgin, 2022).

3.3. Yaşam Boyu Öğrenmenin Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin hayatlarının her aşamasında bilgi ve becerilerini geliştirmelerini teşvik eden bir süreçtir. Bu eğitim anlayışı, bireylerin iş gücü piyasasına adaptasyonunu kolaylaştırırken, ekonominin genel verimliliğini ve rekabet gücünü artırır. Aşağıda, yaşam boyu öğrenmenin ekonomi üzerindeki beş temel etkisi detaylandırılmıştır.

1. İnsan Sermayesi

İnsan sermayesi; bireylerin eğitim, beceri ve deneyimleriyle şekillenen ekonomik değerlerini ifade eder. Yaşam boyu öğrenme, insan sermayesinin sürekli olarak gelişmesini sağlar.

- **Beceri Güncellenmesi:** Teknolojik ilerlemeler ve değişen piyasa koşulları, bireylerin mevcut becerilerini sürekli olarak güncellemelerini gerektirir. Sürekli eğitim, çalışanların yetkinliklerini artırarak daha üretken olmalarına yardımcı olur.
- **İnovasyon ve Yaratıcılık:** Eğitime devam eden bireyler, problem çözme yeteneklerini geliştirerek yenilikçi düşünceye daha açık hale gelirler. Bu durum, şirketlerin ve ülkelerin küresel rekabet gücünü artırır.
- **İş Memnuniyeti ve Motivasyon:** Çalışanlar, yeni beceriler öğrendikçe daha fazla özgüven kazanır ve işlerine daha fazla motive olurlar. Bu da iş yerinde verimliliği artırır (Kaya ve Kesen, 2014).

2. İş Gücü Piyasaları

Yaşam boyu öğrenme, iş gücü piyasalarındaki dengesizlikleri gidermeye yardımcı olur ve bireylerin istihdam edilebilirliğini artırır.

- **İş Gücü Esnekliği:** Yeni beceriler öğrenen çalışanlar, farklı sektörlere daha kolay geçiş yapabilir ve işsizlik dönemlerini daha kısa sürede atlatır.
- **İşsizliğin Azalması:** Eğitime devam eden bireyler, iş piyasasında daha avantajlı hale gelir ve iş bulma olasılıkları artar. Özellikle dijital becerilerin öğrenilmesi, genç işsizliği ve uzun süreli işsizlikle mücadelede kritik bir rol oynar.
- **Yaşlanan Nüfus ve İş Gücü Katılımı:** Özellikle gelişmiş ülkelerde yaşlanan nüfus, iş gücü piyasasında önemli bir zorluk oluşturur. Yaşam boyu öğrenme, yaşlı bireylerin iş piyasasında daha uzun süre kalmalarını sağlayarak, ekonomiye katkıda bulunmalarına yardımcı olur (Çoban, 2023).

3. Ekonomik Büyüme

Eğitim ve öğrenme süreçleri, ekonomik büyümenin temel dinamiklerinden biridir. Sürekli öğrenme, ekonomik kalkınmaya doğrudan ve dolaylı katkılar sağlar.

- **Üretkenliğin Artışı:** Eğitimli iş gücü, daha yüksek verimlilikle çalışarak firmaların üretim kapasitelerini artırır. Bu durum, ekonominin genel büyüme hızını destekler.
- **Teknolojik Yeniliklerin Yaygınlaşması:** Eğitimli bireyler teknolojik gelişmeleri daha hızlı benimseyerek, inovasyon süreçlerine katkıda bulunurlar. Örneğin, yapay zekâ ve otomasyon gibi alanlarda eğitim almış çalışanlar, şirketlerin rekabet gücünü artırır.
- **Sosyal ve Ekonomik Kalkınma:** Eğitim seviyesinin yüksek olduğu toplumlarda bireyler daha bilinçli ekonomik kararlar alarak uzun vadeli refahı destekler. Eğitimli bireylerin tasarruf eğilimleri ve yatırım yapma kapasiteleri de daha yüksektir (Demir vd., 2006).

4. Yoksulluğun Azalması

Eğitim; bireylerin daha yüksek gelirli işlerde çalışmasını sağlayarak, yoksulluğun azaltılmasında kritik bir rol oynar.

- **Gelir Düzeyinde Artış:** Eğitim seviyesi arttıkça bireylerin gelir düzeyleri yükselir. Örneğin üniversite mezunu bireyler, lise mezunlarına kıyasla daha yüksek maaşlarla çalışmaktadır.

- **Sosyal Hareketlilik:** Eğitim, sosyoekonomik statünün yükselmesini sağlayarak bireylerin fakirlikten çıkmalarına yardımcı olur. Bir nesilden diğerine aktarılan yoksulluk döngüsünü kırmak için, yaşam boyu öğrenme büyük önem taşır.
- **Kadınların İş Gücüne Katılımı:** Sürekli eğitim fırsatları, özellikle kadınların iş gücü piyasasına dahil olmasını teşvik eder. Eğitim düzeyi yüksek kadınlar, daha fazla ekonomik özgürlüğe sahip olur ve hane halkının genel refahına katkı sağlar (Akgeyik, 2017).

5. Rekabet Gücü

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin ve ülkelerin küresel ekonomide rekabetçi kalmasını sağlar.

- **Şirketlerin Küresel Piyasada Güçlenmesi:** Eğitimli iş gücü, şirketlerin verimliliğini artırarak onları uluslararası arenada daha rekabetçi hale getirir. Örneğin teknoloji alanında yetişmiş çalışanlar, firmaların yenilikçi ürün ve hizmetler sunmasını kolaylaştırır.
- **Endüstri 4.0 ve Dijitalleşme:** Günümüz ekonomilerinde dijitalleşme hızla yaygınlaşmaktadır. Yaşam boyu öğrenme, bireylerin bu değişime uyum sağlamalarına ve iş dünyasında rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olur.
- **Ülke Ekonomilerinin Dayanıklılığı:** Eğitim seviyesi yüksek olan ülkeler, ekonomik krizlere daha dayanıklı hale gelir. Kriz dönemlerinde eğitimli bireyler, yeni beceriler kazanarak iş gücü piyasasına daha hızlı uyum sağlayabilirler (Güllüoğlu, 2017).

4. SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE YAŞAM BOYU ÖĞRENME UYGULAMALARI

4.1. Kanada

Kanada, eğitimde yüksek okuryazarlık oranı ve güçlü yaşam boyu öğrenme sistemi ile dikkat çekmektedir. Eğitim eyaletlere ait olup, azınlık dili eğitimi ve laiklik, Kanada Anayasası tarafından güvence altına alınmıştır. Eğitim politikalarının hedefleri arasında zihinsel gelişim, kariyer hazırlığı, etik ilerleme ve kişisel gelişim yer alır. Kanada’nın eğitim sistemi, farklı kültürel ve sosyal değerleri destekler, özellikle erişim eşitliği, kültürel çoğulculuk ve eğitim kaynaklarının eşit dağılımı vurgulanır. Eğitimde son yıllarda yapılan reformlar, daha kaliteli eğitim ve fırsat eşitliğini hedeflemektedir (Balidede, 2012).

Kanada’da eğitim, merkeziyetçi olmayan bir yapıya sahiptir ve yerel yönetimler eğitim politikalarını belirlemektedir. Ayrıca, eğitimde iş birliği ve staj programları önemli bir yer tutar. Öğrenciler kooperatif programlarına katılarak ücretli çalışma deneyimi kazanabilirler. Bu staj ve yerleştirme programları, öğrencilerin gerçek iş deneyimi kazanmalarını ve eğitim hayatlarını desteklemelerini sağlar. Bu sayede Kanada eğitim sistemi hem yerel hem de uluslararası bağlamda önemli iş birlikleri ve fırsatlar sunmaktadır (Balidede, 2012).

4.2. Finlandiya

Finlandiya eğitim sistemi, Finlandiya Ulusal Eğitim Kurulu (FUEK) tarafından geliştirilmiştir ve Eğitim Bakanlığı’na bağlıdır. FUEK, temel eğitimden erken çocukluk eğitimine, mesleki eğitim ve öğretimden yetişkin eğitimine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Ayrıca, kültür ve eğitim politikaları da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenir ve uluslararası kuruluşlarla iş birlikleri yapılır. Eğitim; yaratıcı düşünce, sosyal paylaşım, yaşam boyu öğrenme ve toplumsal refah için önemli hedeflere ulaşmayı amaçlar (Akyol ve Yavuzkurt, 2020).

Finlandiya’da eğitimin temel amacı yaşam boyu öğrenmedir. Öğretmenler, zorunlu hizmet içi eğitim ile sürekli gelişim fırsatları bulmaktadır. Öğrenciler zorunlu eğitim sırasında sınavlara tabi tutulmaz; öğretmenler, kendi hazırladıkları sorularla değerlendirme yapar. Bu yaklaşım, öğrencilerin teste değil, öğrenmeye odaklanmalarını sağlar. Eğitim sistemi kişisel gelişim fırsatları sunarak, öğrencilerin her zaman bir üst eğitim seviyesine ulaşmalarını teşvik eder. Ayrıca, değişen iş piyasalarına uyum sağlamak için yetişkinlerin yaşam boyu eğitim alması önemlidir ve bu, üretkenliği artırmak ve çok kültürlülüğü dahil etmek amacıyla sürekli olarak yeniden şekillendirilir (Demirkan, 2018).

4.3. İsveç

İsveç eğitim sistemi, çocukların eşit eğitim almasını, özel ihtiyaçlarının karşılanmasını, sosyalleşmelerini ve topluma uyum sağlamalarını garanti altına almayı amaçlar. Cinsiyet, dil, ırk veya din farkı gözetmeden tüm bireylere yaşam boyu öğrenme, tarafsız ve ücretsiz eğitim imkânı sunulur. Eğitim, Eğitim ve Araştırma Bakanlığı, belediyeler, bölgeler ve okulların sorumluluğundadır. Hükümet, genel çerçeveyi belirlerken, yerel düzeyde belediyeler ve okullar da eğitim politikalarını uygulamaktadır. Ayrıca eğitim reformları hakkında karar alırken; sendikaların, üniversitelerin ve diğer meslek gruplarının görüşleri dikkate alınır (Doğan, 2020).

İsveç’te yaşam boyu öğrenme, her yaş grubuna hitap eden yüksek kaliteli eğitimle teşvik edilir. Eğitim yasaları, demokratik değerlere öncelik verir ve parlamentonun eğitimle ilgili kararları alma yetkisi vardır. Eğitimde fırsat eşitliği, ırkçılıkla mücadele ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunulur. İsveç, eğitimdeki farklı uygulamaların belediyeler tarafından yerel düzeyde yürütülmesi ile dikkat çeker, bu da yerel yönetimin eğitimdeki rolünü önemli kılar. Sistem, tüm vatandaşlara, eğitim yoluyla beceri ve bilgi kazandırarak daha yetkin bireyler ve sorumlu vatandaşlar olmayı amaçlar (Doğan, 2020).

4.4. Almanya

Almanya’da genç nüfusun azalması, iş gücü talebini artırarak emeklilik yaşının yükselmesine yol açmıştır. Bu durumu dengelemek için Almanya, işçi açığını göçle azaltmayı hedeflerken, göçmenlerin entegrasyonu için yaşam boyu öğrenme sistemini kullanmaktadır. 2002’de yapılan analizlere göre, Almanya’nın nüfusu 84 milyon olup, genç nüfus oranı oldukça düşüktür. Almanya’nın nitelikli genç iş gücüne ihtiyacı bulunmaktadır ve yaşlı nüfusun hızla değişen rekabetçi piyasa koşullarına uyum sağlaması için sürekli eğitim alması gerekmektedir. Yetersiz kaldığı durumlarda, göçmen kabulü önemli bir çözüm olmuştur (Yıltekin, 2024).

Almanya’da işsizlik önemli bir sorun olup, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sırasında toplumsal sınıflar arasında eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. En büyük zorluklardan biri, göçmen kabulü ve istihdamıdır. Bu süreçte yabancı düşmanlığının yüksek olması nedeniyle Almanya, göçmenlerin entegrasyonunu sağlarken dikkatli olmalıdır. Bu sorunu aşmak için Almanya yaşam boyu eğitim sistemini kullanarak, sosyokültürel farkları ve sınıf farklılıklarını yetişkin eğitim yöntemleriyle çözmeye çalışmaktadır. Almanya’da eğitim kamu tarafından desteklenir ve yıllık olarak eğitime ayrılan bütçe artırılmaktadır. Okul öncesi eğitim zorunlu olmamakla birlikte, yükseköğretim ve yaşam boyu eğitime büyük yatırımlar yapılmaktadır (Yıltekin, 2024).

4.5. Singapur

Singapur’da yaşam boyu öğrenme, bilgiyi ve sürekli öğrenmeyi bir felsefe olarak benimsemiştir. Hızla değişen ve dönüşen dünyada, rekabetin adeta savaş koşullarına dönüştüğü bir ortamda, bir ülkenin, toplumun veya bireyin başarılı olabilmesinin tek yolu, yaşam boyu öğrenme gerekliliğidir. Singapur, bu anlayışla eğitimde sürekli bir değişim ve dönüşüm sürecini benimsemiş ve bu süreci yaşam boyu öğrenmeyi teşvik eden bir felsefeye dönüştürmüştür (Bayirli, 2020).

Singapur’daki eğitim sistemi sadece bireysel gelişim için değil, ülkenin rekabet gücünü artırabilmesi için de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle eğitimdeki yenilikler ve yaşam boyu öğrenme uygulamaları, ülkenin kalkınma stratejisinin temel unsurlarından biri olmuştur. Teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesiyle birlikte, eğitimde dijitalleşme ve e-öğrenme gibi kavramlar Singapur’un eğitim politikalarının merkezine yerleşmiştir. Bu sistemin amacı sadece öğrencileri değil, aynı zamanda tüm toplumu sürekli öğrenmeye teşvik etmek ve eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktır. Singapur’un bu alandaki başarılı politikaları, hem bireylerin hem de toplumun gelişimini hızlandırarak, küresel düzeyde rekabet edebilme yeteneklerini artırmalarına yardımcı olmuştur. Bu durum, Singapur’u yaşam boyu öğrenme pratiği konusunda bir model haline getirmiştir (Akyol ve Yavuzkurt, 2020).

5. TÜRKİYE’DE YAŞAM BOYU ÖĞRENME

Türkiye’de yaşam boyu öğrenme çalışmaları 1990’lı yıllarda başlamış olup, eğitim sistemi örgün ve yaygın eğitim olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim, okul öncesinden yükseköğretime kadar aşamalı ve düzenli bir süreçtir, yaygın eğitim ise bireylerin hayat boyu öğrenmesini destekleyen örgün eğitim dışındaki faaliyetleri kapsar (Uçak, 2018). Devlet, eğitim politikaları geliştirerek bireyleri yönlendirmek, destek sağlamak ve eğitimin önündeki engelleri kaldırmakla yükümlüdür. Üniversiteler, mesleki eğitim kurumları, iş dünyası, sivil toplum kuruluşları ve medya gibi çeşitli aktörler, yaşam boyu öğrenmenin yaygınlaştırılmasında önemli rol oynamaktadır. Özellikle devlet ve medya öğrenme kültürünün toplumda benimsenmesi için etkili kanallar olup, bu doğrultuda bilinçlendirme faaliyetleri ve politikalar geliştirilmelidir (Mollaibrahimoğlu, 2016). Ancak, Türkiye’de yaşam boyu öğrenme süreci hâlâ gelişim aşamasında olup, bireylerin örgün eğitim dışında da öğrenmeye devam etmelerinin önemi yeterince anlaşılamamaktadır. Halk Eğitim Merkezleri, Mesleki Eğitim Merkezleri ve Açık Öğretim Kurumları gibi yapılar aracılığıyla sunulan eğitim hizmetleri giderek artsa da bireylerin bu fırsatlardan haberdar olmaması ve eğitimin zorunlu olmadığı durumlarda katılımın düşük olması önemli bir sorundur. Öğrenmenin yalnızca bir işe girene kadar değil hayat boyu devam etmesi gerektiği bilinci toplumda yaygınlaştırılmalı ve farkındalık çalışmalarına ağırlık verilmelidir (Urhan, 2020).

5.1. Türkiye’nin Yaşam Boyu Öğrenme Stratejisi

Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye’de hayat boyu öğrenme faaliyetleri, medreseler, Enderun mektepleri, dernekler, vakıflar ve camiler gibi farklı yapılar aracılığıyla sunulmuştur. Cumhuriyetle birlikte okuma yazma seferberliği ve millet mektepleri bu süreci devam ettirmiştir. 1960’ta MEB Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve 1963’ten itibaren kalkınma planlarında yetişkin eğitimi, yaygın eğitim ve mesleki eğitim konularına vurgu yapılmıştır. 1990’dan itibaren eğitimin kalitesinin artırılması, yaşam boyu öğrenme stratejilerinin geliştirilmesi ve e-öğrenme gibi yeni teknolojilerin entegrasyonu ön plana

çıkıştır. Bu süreç, halk eğitiminin düzenli bir şekilde örgütlenmesine ve eğitimde verimlilik sağlanmasına yönelik adımlar atılmasına yol açmıştır (Küçüksüleymanoğlu, 2020).

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2024-2028 dönemi için Yaşam Boyu Öğrenme alanında kapsamlı bir stratejik plan hazırlamıştır. Bu plan 7 amaç, 33 hedef, 130 performans göstergesi ve 147 stratejiden oluşmaktadır. Planın temel odak noktaları arasında; eğitimde erişim ve fırsat eşitliğinin güçlendirilmesi, öğretmenlerin mesleki ve kişisel gelişimlerine çok boyutlu destek sağlanması, beceri ve süreç odaklı ölçme ve değerlendirme mekanizmalarının geliştirilmesi, öğretim programlarının çağın ihtiyaçlarına uygun olarak sürekli güncellenmesi, uluslararası ve yurt dışı eğitim iş birliklerinin sağlanması ve mesleki eğitimin güçlendirilmesi hedefleri yer almaktadır (MEB, 2024).

2024-2028 yılları arasında Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme Stratejisinin temel amacı, toplumun tüm bireylerine öğrenme fırsatlarını sunmak ve bu fırsatlara erişimini kolaylaştırmaktır. Stratejinin odak noktası, eğitimde fırsat eşitliği yaratmak, her yaştan birey için erişilebilir öğrenme ortamları sağlamak ve mesleki gelişimle birlikte kişisel gelişimi de desteklemektir. Bu süreçte, eğitimde kaliteyi artıran inovatif yaklaşımlar ve yeni öğretim yöntemleri geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca yaşam boyu öğrenmenin etkin bir şekilde izlenmesi için oluşturulacak izleme ve değerlendirme sistemleri ile eğitim süreçlerinin sürekli olarak gözden geçirilmesi, elde edilen çıktıları daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirecektir. Türkiye’nin eğitim sisteminde yerel ve uluslararası düzeyde geçerliliği olan yeterlilikler geliştirilerek, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) ile uyum sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2024).

5.2. Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme Kurumlarında Uygulanan Eğitim Programları

Türkiye’deki hayat boyu öğrenme kurumları, bireylerin eğitim süreçlerini devam ettirerek kişisel gelişimlerini, mesleki becerilerini ve toplumsal katkılarını artırmalarını sağlamak amacıyla çeşitli programlar ve fırsatlar sunmaktadır. Olgunlaşma enstitülerinden açık öğretim okullarına, halk eğitimi merkezlerinden uluslararası değişim programlarına kadar geniş bir yelpazeye yayılan bu kurumlar, her yaş ve eğitim düzeyindeki bireylerin yaşam boyu öğrenme süreçlerine aktif olarak katılmalarına olanak tanır. Bu çeşitlilik, eğitim alanında eşit fırsatlar sunarak, bireylerin toplumsal hayatta daha bilinçli, etkin ve üretken bireyler olmalarını sağlamaktadır.

• Olgunlaşma Enstitüleri

Geleneksel Türk sanatlarını ve kültürel değerlerini araştırarak, bu değerlerin korunmasına ve geliştirilmesine katkı sağlayan, aynı zamanda bu değerlerin arşivlenerek gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan eğitim kurumlarıdır. Bu enstitüler yurt içinde ve yurt dışında tanıtım faaliyetlerinde bulunarak, pazarlama, araştırma, tasarım gibi çeşitli birimlerle çalışır ve yatay ve dikey geçişler ile denklik programları sunar. Sanatsal üretim ve eğitim faaliyetlerini bir arada yürüten bu enstitüler, birçok kurs programı sunarak katılımcılarına belge kazandırmaktadır. Özellikle ilkokul eğitimini tamamlayıp, diğer öğretim kademelerine devam edemeyen kadınlara yönelik eğitim veren Kız Teknik Eğitim-Olgunlaşma Enstitüleri bu enstitülerin örnekleri arasında yer almaktadır (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Açık Öğretim Okulları

Bilgisayar teknolojileri ve uzaktan eğitim yöntemlerini kullanarak, öğrencilere esnek eğitim fırsatları sunan kurumlar olup, sertifika ve kurs programları ile bireylerin gelişimine katkı sağlarlar. Açık Öğretim Ortaokulu, Açık Öğretim Lisesi, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi, Mesleki Açık Öğretim Lisesi gibi eğitim kurumları, hayat boyu öğrenme fırsatları

sunarak her yaştan bireyin eğitimini sürdürebilmesine olanak tanır (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Halk Eğitimi Merkezleri

Türkiye genelinde farklı yaş ve eğitim düzeylerindeki bireylere yönelik kurslar ve eğitim faaliyetleri düzenleyen merkezlerdir. Bu merkezlerde, meslek kursları, dil kursları, temel okuma-yazma kursları, sosyal-kültürel kurslar ve daha birçok eğitim programı sunulmaktadır. Halk Eğitimi Merkezleri, bireylerin kişisel gelişimlerini desteklemek ve toplumsal hayata katkılarını artırmak amacıyla eğitim imkânları sağlar (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Tamamlama Programları

Bu programlar, bireylere okuma yazma, temel beceriler kazandırma ve eksik eğitimlerini tamamlama fırsatları sunmaktadır. Özellikle eğitim hayatını yarıda bırakmış bireyler için oluşturulan bu programlar, onların tekrar eğitim almasını ve eksik kalan eğitimlerini tamamlamasını sağlamaktadır (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Sağlık, Aile Hayatı, Anne-Çocuk Eğitimi Programları

Bireylerin yaşamlarının farklı dönemlerinde karşılaştıkları ihtiyaçlara yönelik olarak sunulan programlardır. Sağlıklı yaşam alışkanlıkları, uyum eğitimi, ana-baba eğitimi, ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması gibi konularla ilgili eğitimler, bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedefler (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Vatandaşlık Eğitimi Programları

Demokratik bilincin artırılması, toplumsal sorumlulukların hatırlatılması ve bireylerin aktif birer vatandaş olmaları amacıyla düzenlenen eğitimlerdir. Bu programlar, katılımcılara toplumsal hak ve sorumluluklar hakkında bilgi vererek, demokrasi ve yurttaşlık bilincini güçlendirir (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Öz-Doyum Eğitimi Programları

Bireylerin kişisel gelişimlerini desteklemek ve boş zamanlarını verimli bir şekilde geçirmelerini sağlamak için tasarlanmış eğitimlerdir. Bu programlar, bireylerin kendilerini daha iyi tanımalarına ve serbest zamanlarını etkili bir biçimde kullanmalarına yardımcı olur (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Toplumsal ve Kırsal Kalkınma Programları

Kentleşme ve tarım teknolojisinin gelişen ihtiyaçlarına yönelik mesleki ve teknik eğitimleri içeren programlardır. Bu eğitimler, kırsal ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlayacak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla tasarlanmıştır (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• TÜBİTAK Eğitim Programları

TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu), Türkiye’de bilimsel araştırma ve teknolojik gelişmeleri desteklemek amacıyla birçok eğitim programı ve proje sunmaktadır. Bu programlar, bilimsel araştırmaların teşvik edilmesi, yenilikçi projelerin geliştirilmesi ve teknoloji alanındaki becerilerin artırılması için önemli fırsatlar sunar. TÜBİTAK hem öğrenciler hem de akademisyenler için bir dizi eğitim programı ve hibe desteği sağlar (TÜBİTAK, 2024).

• Mesleki Eğitim Merkezleri

Çıraklık ve usta eğitimi gibi iş gücü alanlarında bireylere gerekli beceri ve bilgileri kazandırmayı amaçlayan kurslar sunan merkezlerdir. Bu merkezler, katılımcıların iş hayatına daha hızlı uyum sağlamalarını ve meslek edinmelerini sağlayan önemli eğitim kuruluşlarıdır (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Turizm Eğitim Merkezleri

Aşçılık, mutfak işleri, gıda, içecek, turizm, konaklama gibi alanlarda eğitim vererek, bu alanlarda uzmanlaşacak bireyleri yetiştirmeyi amaçlayan kurumlar olup, eğitim süreçlerinin sonunda katılımcıları stajyer olarak sektöre hazırlamaktadır (Konokman ve Ayçiçek, 2020).

• Erasmus+ Programı

Erasmus+, Avrupa Birliği tarafından desteklenen ve Türkiye'deki üniversite öğrencilerine yurtdışında eğitim ve staj yapma fırsatı sunan bir programdır. Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri bu programdan faydalanabilir. Erasmus+ kapsamında öğrenciler, yabancı dil becerilerini geliştirebilir ve kültürel değişim yaşayabilirler. Program, katılımcıların yaşam giderleri ve seyahat masraflarını karşılayarak önemli bir finansal destek sağlar (Horoz, 2017).

• Mevlâna Değişim Programı

Mevlâna Programı, Türk öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin yurtdışındaki üniversitelerde eğitim almasını sağlayan bir programdır. Lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri bu programdan yararlanabilir. Mevlâna Programı, öğrencilere finansal destek sunarak yurtdışındaki eğitimlerini sürdürmelerine yardımcı olmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2022).

5.3. Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenmenin Avantajları ve Dezavantajları

Yaşam boyu öğrenme, bireylerin eğitim hayatlarını sürekli bir gelişim süreci olarak görmelerini sağlayan önemli bir yaklaşımdır. Bu süreç, kişisel gelişimden kariyer fırsatlarına kadar pek çok alanda avantajlar sunarken, bazı dezavantajlarla da karşılaşabilmektedir. Türkiye’de yaşam boyu öğrenmenin yaygınlaştırılması, toplumsal gelişim ve bireylerin iş gücündeki yerlerini güçlendirmeleri açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel engeller bu sürecin önünde önemli birer engel teşkil etmektedir. Aşağıdaki tabloda, Türkiye’de yaşam boyu öğrenmenin avantajları ve dezavantajlarına ilişkin temel unsurlar yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenmenin Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Avantajlar
• Kariyer Fırsatları: Yeni beceriler edinmek, iş gücünde rekabet avantajı sağlar. • Kişisel Gelişim: Yeni bilgiler ve beceriler edinmek, bireyin kendini geliştirmesine yardımcı olur. • Esneklik: Farklı alanlarda eğitim almak, kişisel ilgi alanlarına göre öğrenmeyi sağlar. • Teknolojik Uyumluluk: Yeni teknolojileri öğrenmek, dijital çağda önemli bir beceri kazandırır. • Toplumsal Faydalar: Eğitimin yaygınlaşması, toplumun genel eğitim seviyesini yükseltir. • Kişisel Memnuniyet: Yeni şeyler öğrenmek, bireyde tatmin duygusu yaratır.

Dezavantajlar

- Hayat boyu öğrenmeye katılımı engelleyen en önemli faktörlerden biri finansal yetersizliklerdir.
- Çalışma saatleri, iş yoğunluğu ve işverenin desteği gibi faktörler, hayat boyu öğrenmeye katılımı zorlaştırmaktadır.
- Aile sorumlulukları (çocuk bakımı, ev işleri vb.), bireylerin eğitim almasını engelleyen bir başka faktördür.
- Eğitim materyalleri ve fırsatlarına erişim zorlukları, özellikle kırsal alanlarda ciddi bir engel oluşturmaktadır.
- Bireylerin motivasyon eksikliği, öz yeterlilik duygusunun zayıf olması ve eğitime dair olumsuz algılar kişisel engellerdir.

Kaynak: (Poyraz ve Titrek, 2013; Yıltekin, 2024).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yaşam boyu öğrenme; bireylerin bilgi, beceri ve yetkinliklerini sürekli geliştirmesine olanak tanıyarak hem bireysel hem de toplumsal kalkınmada kritik bir rol oynamaktadır. Günümüzün hızla değişen dünyasında ekonomik rekabet gücünü artırmak, teknolojik yeniliklere uyum sağlamak ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirmek için bireylerin sadece akademik yaşamlarıyla sınırlı kalmadan, yaşamlarının her aşamasında öğrenmeye devam etmeleri gerekmektedir. Özellikle sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda, eğitimin sadece bir süreç değil, bireylerin kendini sürekli güncellemesini sağlayan bir kültür olarak benimsenmesi önem taşımaktadır. Yaşam boyu öğrenme, bireylerin istihdam edilebilirliğini artırarak ekonomik büyümeye katkı sunarken, toplumsal farkındalığı yükselterek daha bilinçli ve katılımcı bireyler yetiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca çevresel sürdürülebilirlik, toplumsal cinsiyet eşitliği ve dijital dönüşüm gibi küresel meselelerle mücadelede, sürekli öğrenme alışkanlığı edinmiş bireylerin rolü büyük olacaktır. Bu nedenle, politika yapıcılar, eğitim kurumları ve iş dünyası iş birliği içinde hareket ederek, daha kapsayıcı, erişilebilir ve esnek öğrenme fırsatları yaratmalıdır. Yaşam boyu öğrenme kültürünün yaygınlaştırılması sadece bireylerin değil, tüm toplumların refah seviyesini yükseltecek, ekonomik ve sosyal kalkınmaya ivme kazandıracaktır. Geleceğin bilinçli ve sürdürülebilir toplumlarını inşa edebilmek için eğitim sistemlerinin yaşam boyu öğrenme perspektifiyle yeniden yapılandırılması artık bir tercih değil, zorunluluktur.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar 1’in makaleye katkısı %30, yazar 2’nin makaleye katkısı %40, yazar 3’ün makaleye katkısı %30’dur.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abukalloub, A., & Kutluay Tutar, F. (2025). *Mutluluğun ekonomisi: Türkiye’nin refahı yeniden tanımlama yolculuğu*. Türkmen, S. (Ed.), *Bölgesel çalışmalar alanında araştırmalar ve değerlendirmeler*, içinde (s. 29-54). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Acar, I. H., & Ucus, S. (2017). The characteristics of elementary school teachers’ lifelong-learning competencies: A convergent mixed-methods study. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 17, 1833-1852.
- Akgeyik, T. (2017). Türkiye’de kadınların işgücü piyasasına katılımını etkileyen faktörler: TÜİK verileri üzerine bir analiz. *Journal of Social Policy Conferences*, 70(2016/1), 31-53.
- Akyol, B., & Yavuzkurt, T. (2020). Pisa sınavında başarılı olan ülkelerde Singapur, Finlandiya ve Japonya yetişkin eğitiminin örgütlenmesi ve Türkiye karşılaştırması. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24).
- An, N. (2023). Toward learning societies for digital aging. *arXiv preprint arXiv:2305.01137*.
- Ankara Üniversitesi. (2019). On birinci kalkınma planı: Eğitim. *Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri*.
- Bağlıbel, M., & Samancıoğlu, M. (2019). Avrupa Komisyonu Türkiye ilerleme raporlarında eğitim: 1998-2018 yıllarına ilişkin bir inceleme. *Journal of Education for Life*, 33(1), 47-68.
- Balidede, F. (2012). *Türkiye, İrlanda ve Kanada eğitim sistemlerinde okul yönetim yapılarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayirli, A. (2020). Singapur eğitim sistemi ile Türk eğitim sisteminin karşılaştırılması ve Türkiye için çıkarımlar. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (4), 1103-1131.
- Çoban, H. (2023). *İstihdam edilebilirlik açısından Türkiye’de hayat boyu öğrenme ve paydaşların rolleri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, O., Üzümcü, A., & Duran, S. (2006). İçsel büyümede içselleşme süreçleri: Türkiye örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 27-46.
- Demirkan, S. (2018). Finlandiya eğitim sisteminden Türkiye’ye mesajlar. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 171-195.
- Doğan, S. (2020). İşveç eğitim sistemi. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1(1).
- DPT. (2001). Hayat boyu eğitim veya örgün olmayan eğitim özel ihtisas komisyon raporu.
- Gencel, İ. E. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterliklerine yönelik algıları. *Eğitim ve Bilim*, 38(170), 237-252.
- Göçer, A. (2016). An Important stage of life-long learning: adult literacy and benefits (Sampling of Kayseri in Turkey). *Education and Science*, 41(183), 199-215.
- Gül, İ., & Türkmen, F. (2024). Öğretmenlerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 100-112.
- Güllüpinar, F. (2017). Kamusalılığın çöküşü ve bireyin sorumlulaştırılması olarak ‘yaşam boyu öğrenme’: Eğitim ve istihdam politikalarının eleştirisine bir katkı. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(1), 67-84.
- Horoz, O. R. (2017). *Mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi (Bartın ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Hwang, K. S., & Thi, L. S. (2010). *Determinants of priority for lifelong learning: A study of Universiti Utara Malaysia City Campus students* (pp. 1-9).

- Jarvis, P. (2011). Rediscovering adult education in a world of lifelong learning. *International Journal of Critical Pedagogy*, 113-118.
- Kahraman, C. (2021). *Turist rehberlerinin yaşam boyu öğrenme eğilim ve yeterlilikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Karaman, D. (2018). Yaşam boyu öğrenme ekseninde işsizlikle mücadelede üniversitelerin rolü: teorik bir araştırma ve model önerisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 515-529.
- Kaya, N., & Kesen, M. (2014). İnsan kaynaklarının insan sermayesine dönüşümü: Bir literatür taraması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 6(10), 23-38.
- Konokman, G. Y., & Ayçiçek, B. (2020). *Hayat boyu öğrenme programlarına ilişkin farkındalık: Program geliştirme çerçevesinden*. Kaygın, H., Ulus, İ. Ç., & Çukurbaşı, B. (Eds.), *Hayat boyu öğrenme ∞ teoriler, araştırmalar ve eğilimler*, içinde (s. 317-350). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Küçüksüleymanoğlu, R. (2020). *Hayat boyu öğrenme ve sürdürülebilirlik. Teoriler, araştırmalar ve eğilimler*. Kaygın, H., Ulus, İ. Ç., & Çukurbaşı, B. (Eds.), *Hayat boyu öğrenme ∞ teoriler, araştırmalar ve eğilimler*, içinde (287-316). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK). (2018). Hayat boyu öğrenme için anahtar yetkinliklere ilişkin konsey tavsiye kararı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2014). Avrupa birliği ve dış ilişkiler genel müdürlüğü: Hayat boyu öğrenme politikaları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024). Hayat boyu öğrenme strateji belgesi 2024-2028.
- Mollaibrahimoğlu, M. (2016). Türkiye’de yaşam boyu eğitim politikaları. *Journal of Life Economics*, 3(Special), 119-125.
- Nottingham, P. (2019). Acknowledging lifelong learning principles within work-based studies: A continuing legacy for the degree apprenticeship. *Widening Participation and Lifelong Learning*, 21(1), 29-45.
- Öktem, H., Kutluay Tutar, F., Tutar, E., & Tutar Çölgeçen, E. F. (2024). Sürdürülebilir kalkınma için mavi ekonomi ve Türkiye. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 7(50), 2289-2302.
- Poyraz, H., & Titrek, O. (2013). Development of lifelong learning in Turkey. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 115-131.
- Samancı, O., & Ocakcı, E. (2017). Hayat boyu öğrenme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 711-722.
- Schreiber-Barsch, S., & Mauch, W. (2019). Adult learning and education as a response to global challenges: Fostering agents of social transformation and sustainability. *International Review of Education*, 65, 515-536.
- Sezgin, S. (2022). *Türkiye’de yaşam boyu öğrenme ile ilgili yayınların sistematik literatür taraması*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sodhani, S., Faramarzi, M., Mehta, S. V., Malviya, P., Abdelsalam, M., Janarthanan, J., & Chandar, S. (2022). An introduction to lifelong supervised learning. *arXiv preprint arXiv:2207.04354*.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). Sürdürülebilir kalkınma amaçları değerlendirme raporu. Ankara, Türkiye: Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Thwe, W. P., & Kálmán, A. (2023). The regression models for lifelong learning competencies for teacher trainers. *Heliyon*, 9(2), 1-10.

- TÜBİTAK. (2024). TÜBİTAK eğitim programları. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu. <https://tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/hakkimizda/biz-kimiz>, (Erişim Tarihi: 26.02.2025).
- Uçak, N. (2018). *Yerel yönetimlerin hayat boyu öğrenmeye katkısı (SAMEK örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Urhan, N. (2020). Hayat boyu öğrenme: Avrupa Birliği ve Türkiye karşılaştırması. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1, 18-45.
- WINS Solutions. (2023). Sürdürülebilirliği hayat boyu öğrenmeye entegre etmenin önemi nedir? <https://www.winssolutions.org/tr/surdurulebilirligi-hayat-boyu-ogrenmeye-entegre-etmenin-onemi-nedir/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2025).
- World Bank. (2003). Lifelong learning in the global knowledge economy: Challenges for developing countries.
- Yazıcı, M. (2019). *Temel bilgi teknolojileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yıltekin, F. (2024). *Sürdürülebilir kalkınmada yaşam boyu öğrenmenin önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yükseköğretim Kurulu. (2022). Mevlâna değişim programı. <https://mevlana.yok.gov.tr/temel-bilgiler>, (Erişim Tarihi: 26.02.2025).

ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: İKTİSADİ OKULLAR PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME¹

Esra KÜTÜKÇÜ²
Enver GÜNAY³

Öz

Ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişki, iktisat kuramında uzun süredir tartışılmakta ve farklı düşünce okulları tarafından çeşitli teorik çerçevelerle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma, Merkantilist, Fizyokrat, Klasik, Neo-Klasik, Keynesyen ve Monetarist iktisat doktrinlerinin büyüme ve enflasyona yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak ele almakta ve bu iki makroekonomik değişken arasındaki etkileşimi tarihsel ve teorik perspektiflerden incelemektedir. Merkantilist yaklaşım büyümeyi dış ticaret fazlası üzerinden değerlendirirken; Fizyokratlar tarımsal üretim kapasitesi ve devlet müdahalesine vurgu yapmaktadır. Klasik ve Neo-Klasik yaklaşımlar serbest piyasa mekanizmalarını ön plana çıkarırken, Keynesyen ve Monetarist kuramlar sırasıyla toplam talep yönetimi ve para arzı gibi faktörler üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Bu çerçevede, farklı teorik yaklaşımların büyüme-enflasyon ilişkisine dair sunduğu çözüm önerileri ve bu önerilerin ekonomik politikalara yansımaları irdelenmektedir. Çalışma, büyüme ile enflasyon arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik iktisadi yaklaşımlar arasındaki temel farklılıkları ortaya koyarak, kuramsal çeşitliliğin politika tasarımına etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Ekonomik Büyüme, İktisadi Okullar

Jel Sınıflandırması: E31, O40, B00

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND ECONOMIC GROWTH: AN EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF ECONOMIC SCHOOLS OF THOUGHT

Abstract

The relationship between economic growth and inflation has long been a subject of debate in economic theory and has been interpreted through various theoretical frameworks by different schools of thought. This study undertakes a comparative analysis of the approaches adopted by Mercantilist, Physiocratic, Classical, Neo-Classical, Keynesian, and Monetarist economic doctrines toward growth and inflation, examining the interaction between these two macroeconomic variables from both historical and theoretical perspectives. While the Mercantilist approach evaluates growth in terms of trade surpluses, the Physiocrats emphasize agricultural production capacity and state intervention. Classical and Neo-Classical approaches prioritize market mechanisms, whereas Keynesian and Monetarist theories assess the relationship through aggregate demand management and money supply, respectively. Within this framework, the study explores the policy implications and proposed solutions regarding the growth-inflation nexus as offered by different theoretical

¹ Bu çalışma Kütükçü E.'nin (2020) "Teorik ve Ampirik Kanıtlarla Türkiye'de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² YÖK 100/2000 Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, esra_ktkcu@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7869-2233>.

³ Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, envergunay@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8294-726X>.

Atıf/To Cite: Kütükçü, E. & Günay, E. (2025). Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: İktisadi Okullar Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Journal of Economics and Research*, 6(1), 38-58.

approaches. By highlighting the fundamental distinctions among economic perspectives in maintaining the balance between growth and inflation, the study aims to analyze the implications of theoretical diversity for policy design.

Keywords: Inflation, Economic Growth, Economic Schools of Thought

Jel Classification: E31, O40, B00

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve enflasyon, iktisat yazınında sıklıkla birlikte ele alınan, ekonomik istikrar ve refah açısından merkezi öneme sahip iki temel makroekonomik göstergedir. Bu iki olgunun niteliği ve aralarındaki ilişki, tarihsel süreç içerisinde farklı iktisadi düşünce okulları tarafından çeşitli kuramsal çerçevelerle açıklanmıştır. Merkantilistlerden başlayarak Fizyokratlar, Klasik ve Neo-Klasik iktisatçılar, Keynesyenler ve Monetaristler gibi birçok düşünce okulu, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiye dair özgün yaklaşımlar geliştirmiştir.

Merkantilist düşünce, ekonomik büyümeyi dış ticaret fazlası ve değerli madenlerin ülkeye girişiyle ilişkilendirirken, enflasyonu ise genellikle dış ticaret dengesizlikleri ya da aşırı para arzının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Fizyokratlar ise ekonomik büyümeyi tarımsal üretime ve doğal düzenin işleyişine bağlamış; enflasyonu ise devlet müdahalesi ve üretim dışı faaliyetlerin yol açtığı bir sapma olarak görmüşlerdir. Klasik iktisat yaklaşımı, büyümeyi serbest piyasa mekanizmalarının doğal bir sonucu olarak kabul ederken, enflasyonu para arzındaki genişleme ile ilişkilendirmiştir. Neo-Klasik iktisat, uzun dönemli büyümeyi sermaye birikimi ve teknolojik gelişmelerle açıklar; enflasyonu ise daha çok geçici, arz ve talep dengesizliklerinden kaynaklanan bir olgu olarak ele alır. Keynesyen iktisatçılar, toplam talep yönlü politikalarla ekonomik büyümeyi desteklemenin mümkün olduğunu savunmuş, enflasyonu ise genellikle arz kısıtları veya talep fazlasının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Monetarist düşünce ise büyüme-enflasyon ilişkisini doğrudan para arzı üzerinden açıklamakta; enflasyonun kontrolünü ise sıkı para politikalarıyla mümkün görmektedir.

Bu çalışmada, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin iktisadi düşünce tarihindeki teorik temelleri incelenmektedir. Giriş bölümünde, ilgili kavramların teorik arka planı kısaca tanıtıldıktan sonra; birinci bölümde, farklı iktisadi düşünce okullarının enflasyona yaklaşımı ve bu olgunun ekonomik sistem içerisindeki yeri ele alınacaktır. İkinci bölümde, her bir düşünce okulunun ekonomik büyümeyi nasıl tanımladığı ve bu sürecin dinamiklerini hangi faktörler üzerinden kurduğu tartışılacaktır. Son olarak, dördüncü bölümde, incelenen iktisadi doktrinlerin enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkiye dair yaklaşımları karşılaştırmalı bir analiz çerçevesinde değerlendirilecektir. Böylece, iktisat teorisinde söz konusu iki değişkenin nasıl kavramsallaştırıldığı ve aralarındaki ilişkinin ne şekilde kurulduğu bütüncül bir perspektif ile ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. İKTİSADİ OKULLAR BAKIMINDAN ENFLASYON KAVRAMI

Enflasyon olgusu, iktisadi düşünce tarihinin farklı evrelerinde iktisadi okullar tarafından çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Merkantilizm, Keynesyen İktisat ve Neo-Klasik İktisat gibi bazı yaklaşımlar enflasyonu, ekonomik büyüme süreciyle ilişkilendirilen ancak belirli koşullarda tolere edilebilecek bir unsur olarak değerlendirmiştir. Neo-Klasik iktisatçılar, kısa vadede enflasyonun işsizliği azaltıcı etkiler yaratabileceğini öne sürerken; klasik iktisatçılar, her ne kadar enflasyonu tam istihdam açısından bir tehdit olarak görmemiş olsalar da, bu olguyu açıklamaya yönelik teorik çerçeveler geliştirmişlerdir. Öte yandan,

özellikle Monetarizm gibi daha sonraki liberal iktisadi doktrinler, enflasyonu ekonomik istikrar açısından önlenmesi gereken temel bir sorun olarak ele almış ve para arzına dayalı çeşitli çözüm önerileri geliştirmiştir. Bu çerçevede, enflasyonun iktisadi okullar açısından nasıl tanımlandığı, ne tür sonuçlar doğurduğu ve hangi politika araçlarıyla kontrol altına alınabileceği konusu, teorik çeşitlilik içinde kapsamlı biçimde tartışılmıştır.

1.1. Merkantilist Doktrini

Merkantilist doktrine göre zenginlik, kıymetli madenlerin birikimi ile ölçülmektedir. 15. yüzyılın bu merkantilist düşüncesine göre, para arzındaki artış enflasyona yol açsa da, ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi adına para arzının genişletilmesi gerekmektedir. Merkantilistler, para bolluğunun hem bireylerin hem de devletin ekonomik gücünü artırdığına inanmışlardır. Daha da önemlisi, enflasyonun tüccar sınıfının kazançlarını artırıcı bir unsur olarak görülmesi nedeniyle, enflasyon onlar için bir ekonomik sorun teşkil etmemiştir. Ticaretle uğraşan kesimin gelir kaynağı kâr olduğundan ve enflasyon ortamında kârlar arttığından, Merkantilist düşüncede enflasyon olumsuz bir olgu olarak değerlendirilmemiştir (Aydemir ve Güneş, 2006: 141).

Merkantilist iktisatçılar, kıymetli madenlerin ve para bolluğunun ticari sermaye birikimini artıracığını, artan para miktarının sermaye oluşumuna katkı sağlayacağını ve borç verilebilir fonlardaki genişlemenin kredi faiz oranlarını düşüreceğini öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda, para arzındaki artışın enflasyona yol açmasını, ekonomik zenginleşmenin doğal bir sonucu olarak görmüşlerdir. Enflasyon, Merkantilistler için öngörülemeyen veya göz ardı edilen bir olgu olmaktan ziyade, ekonomik kalkınma sürecinde kaçınılmaz ve kabul edilmesi gereken bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Özdemir, 2010: 43).

Jean Bodin gibi bazı Merkantilist düşünürler, enflasyonu miktar teorisi çerçevesinde ele alarak, sömürgecilik ve dış ticaret yoluyla ülkeye giren para miktarındaki artışın fiyat seviyelerini yükselteceğini kabul etmişlerdir. Öte yandan, Sir William Petty gibi daha liberal Merkantilistler, fiyat artışlarını gözlemlemiş olsalar da, faiz oranlarındaki düşüşün yalnızca para arzındaki artışa bağlı olduğunu savunarak, ulusal zenginleşme açısından enflasyonun tolere edilebilir olduğunu ileri sürmüşlerdir (Eren, 2023: 55).

Merkantilizm, servet artışını altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin birikimiyle ilişkilendirdiği için, ticareti en verimli ekonomik faaliyet olarak görmüş ve bu doğrultuda öne çıkarmıştır. Sanayi ve tarım ise doğrudan altın ve gümüş üretimine katkıda bulunmadığından, Merkantilist düşüncede daha az önemli ve kısır ekonomik faaliyetler olarak değerlendirilmiştir. Enflasyonist bir ortam, ticaretle uğraşan tüccar sınıfını zenginleştirirken, bu durum monarşilere karşı duran ve tarımla uğraşan soyluların ekonomik gücünü zayıflatmıştır. Bu nedenle, Merkantilistler politik açıdan da enflasyonu destekleyici bir tutum sergilemişlerdir (Braudel, 1970).

1.2. Fizyokrasi Doktrini

Fizyokratik doktrine göre zenginlik, reel ürün artışının bir sonucudur. 18. yüzyılda gelişen bu liberal düşünce sistemine göre, ekonomik büyüme yalnızca parasal genişlemeyle sağlanamaz; sürdürülebilir büyüme ancak reel üretim artışıyla mümkün olabilmektedir. Merkantilistler ulusal zenginliğin temel kaynağı olarak değerli madenleri görmekte ve ticaret ile sömürgecilğe büyük önem vermekteyken, fizyokratlar ekonomik üretkenliğin temel kaynağının tarım sektörü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu doğrultuda, net hasıla yaratan ve reel çıktı sağlayan tek sektörün tarım olduğunu savunarak, tarımın desteklenmesi gerektiğini

öne sürmüş ve parasal genişlemeye dayalı büyüme anlayışını reddetmişlerdir (Günay vd., 2018: 45).

Fizyokratlar, ekonomik kalkınma sürecinde tasarrufların sermaye birikimi açısından önemli olduğunu ve paranın sermaye birikimi için gerekli bir araç niteliği taşıdığını kabul etmekle birlikte, enflasyonu olumlu bir gelişme olarak görmemişlerdir. Onlara göre, parasal genişleme bir yana, tasarrufları dahi ekonomik açıdan faydalı bir faaliyet olarak değerlendirmemişlerdir. Fizyokratlar, elde tutulan para ya da kıymetli maden birikiminin fiziksel üretim artışına doğrudan katkı sağlamayacağını savunmuş, parasal büyümenin doğal fiyat mekanizmasını bozacağını ve bu nedenle enflasyonun ekonomik açıdan olumsuz bir süreç olduğunu ileri sürmüşlerdir (Kaymak, 2005: 6).

Fizyokratik düşüncede enflasyon, doğal düzen içinde kendiliğinden ortaya çıkması beklenen bir olgu olmamıştır. Bu doktrine göre, piyasada doğal fiyat mekanizması serbestçe işleyecek olup, parasal genişleme yalnızca doğal fiyatı bozarak piyasa fiyatlarını yapay şekilde yükseltecektir. Böyle bir enflasyonist ortamın reel üretim üzerinde herhangi bir olumlu etkisi olmayacağı düşünülmektedir. Fizyokratlar enflasyonu, para arzındaki genişlemenin yarattığı bir bozulma olarak değerlendirmiş ve piyasa fiyatlarının doğal fiyattan uzaklaşması gibi olumsuz ekonomik sonuçlar doğurduğunu savunmuşlardır (Zünbül, 2002: 8).

1.3. Klasik Doktrini

Klasik iktisatçılar, ekonomik sistemin kendiliğinden dengeye ulaşacağına inanan bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu bağlamda, Say Yasası, faiz teorisi ve esnek ücret mekanizmasına dayanan klasik iktisadi düşünce, piyasa dinamiklerinin kendi işleyişi doğrultusunda ekonominin tam istihdam dengesine ulaşacağını öne sürmüştür. Say Yasası'na göre, her arz kendi talebini yaratmakta ve dolayısıyla piyasada genel bir mal fazlası veya eksikliği oluşmamaktadır. Klasik düşünceye göre, iş gücü piyasasında da benzer bir mekanizma geçerlidir; ücretlerin esnek olması nedeniyle işsizlik kalıcı bir sorun teşkil etmez, çünkü ücretler düşerek iş gücü arz ve talebini dengeye getirebilmektedir. Aynı şekilde, faiz oranları da tasarruf ve yatırımları dengeleyecek şekilde belirlenmektedir. Bu çerçevede, klasik iktisatçılar tam istihdam şartları altında ekonominin kendiliğinden dengeye geleceğini varsaydıkları için, enflasyon gibi bir olumsuzluk ortaya çıksa dahi piyasanın görünmez el mekanizması aracılığıyla bu durumu düzelteceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla klasik doktrinde enflasyon, müdahale gerektiren bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak klasik iktisatçılar, tam istihdam varsayımının öngörmediği durumlar karşısında enflasyon olgusunu anlamaya çalışmışlar ve bu durumu parasal bir sorun olarak ele almışlardır. Enflasyonun nedenlerini açıklamak adına paranın miktar teorisini benimsemişlerdir (Büyükakın, 1995: 24).

Klasik iktisatçılara göre, para yalnızca bir değişim aracı olup, reel üretim üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Paranın temel işlevi, mal ve hizmetlerin mübadelesini kolaylaştırmaktır. Bu çerçevede, para arzındaki artış doğrudan fiyat seviyeleri üzerinde etkili olmakta ve ekonominin nominal değişkenlerinde değişiklik yaratmaktadır. Klasik miktar teorisi çerçevesinde enflasyon, “ $M.V = P.T$ ” denklemi ile açıklanmaktadır. Burada ‘M’ dolaşımdaki para miktarını, ‘V’ paranın dolaşım hızını, ‘P’ fiyatlar genel düzeyini ve ‘T’ ise toplam işlem hacmini ifade etmektedir. Aynı zamanda toplam gelir ile ilişkilendirilerek “ $M.V = P.Y$ ” formuna dönüştürülmüştür. Bu denklemde ‘Y’, tam istihdam seviyesinde milli gelir düzeyini ifade etmektedir. Klasik iktisatçılar, ekonominin her zaman tam istihdam seviyesinde faaliyet gösterdiğini ve dolayısıyla ‘Y’nin sabit olduğunu öne sürmüşlerdir. Ayrıca, paranın yalnızca bir değişim aracı olduğu kabul edildiğinden, paranın dolaşım

hızının (V) da değişmez olduğu varsayılmıştır. Bu durumda, denklemde yalnızca M-(para arzı) ve P-(fiyatlar genel düzeyi) değişkenleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre, para arzındaki (M) herhangi bir artış, doğrudan fiyatlar genel seviyesinin (P) yükselmesine, dolayısıyla enflasyona yol açmaktadır (Günsel, 1999: 65).

Klasik iktisatçılar, enflasyonun doğrudan para arzındaki genişlemeden kaynaklandığını savunmuşlar ve bu bağlamda enflasyonu parasal bir olgu olarak değerlendirmişlerdir. Serbest piyasanın kendi iç dinamikleri ile dengeye ulaşacağına inandıkları için devlet müdahalesine sıcak bakmamışlardır. Ancak, bazı klasik iktisatçılar, para arzındaki kontrolsüz genişlemenin fiyat istikrarsızlığına yol açabileceğini öne sürerek parasal istikrarın önemini vurgulamışlardır. Özellikle David Ricardo, sağlam para politikasını savunmuş ve para arzının sıkı bir şekilde kontrol edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ricardo, para arzındaki aşırı genişlemenin enflasyona yol açarak ekonomik istikrarı bozacağını düşündüğünden, devletin bu konuda sorumlu bir politika izlemesi gerektiğini belirtmiştir (Büyükkakın, 1995: 24).

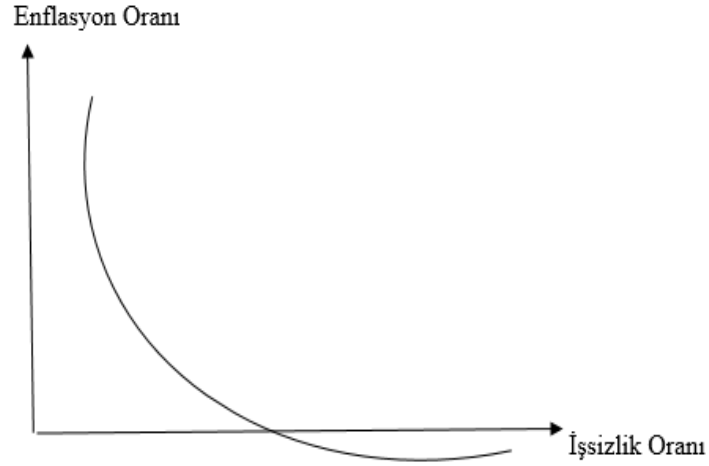
Sonuç olarak, klasik iktisatçılar enflasyonu piyasa mekanizmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirmişler ve görünmez el mekanizmasının zamanla bu sorunu çözeceğini savunmuşlardır. Ancak, enflasyonun kalıcı hale gelmesi durumunda parasal istikrarın korunması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu nedenle, klasik iktisatçılar arasında parasal genişlemeye yönelik yaklaşımlar farklılık gösterse de, genel olarak enflasyonun temel kaynağının para arzındaki artış olduğu yönünde fikir birliği bulunmaktadır.

1.4. Neo-Klasik Doktrini

Neo-Klasik iktisatçılar enflasyonu, Phillips Eğrisi ve IS-LM analizi çerçevesinde ele almakla birlikte, enflasyon konusundaki temel yaklaşımlarını ağırlıklı olarak Phillips Eğrisi üzerinden şekillendirmişlerdir. Phillips Eğrisi analiz edildiğinde, işsizliği azaltmaya yönelik bir politika izlendiğinde enflasyonun kaçınılmaz olduğu, dolayısıyla belirli bir ölçüde enflasyonun kabul edilebilir bir maliyet olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Alban W.H. Phillips, işsizlik oranı ile ücret değişim oranı arasındaki ilişkiyi inceleyerek, iş gücü piyasasında arz ve talep dengesinin ücretler üzerindeki etkisini açıklamıştır. Phillips'e göre, bir mal veya hizmete yönelik talep, arzın üzerinde olduğunda fiyatların yükselmesi beklenirken, talebin düşük olduğu durumlarda fiyatlar gerilemektedir. Benzer bir mekanizmanın iş gücü piyasasında da geçerli olduğu öne sürülmektedir. İş gücü talebinin yüksek ve işsizliğin düşük olduğu dönemlerde, firmaların en nitelikli işçileri bünyelerine katabilmek için mevcut ücret seviyelerinin üzerinde teklifler sunma eğiliminde olacağı, dolayısıyla ücretlerin hızla artacağı belirtilmektedir. Buna karşılık, iş gücü talebinin düşük ve işsizliğin yüksek olduğu durumlarda, işçilerin daha düşük ücretlerle çalışmaya direnç göstereceği ve dolayısıyla ücretlerdeki düşüşün daha yavaş gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Phillips, bu ilişkinin doğrusal olmayabileceğini, işsizlik ve ücret değişim oranı arasındaki bağlantının farklı ekonomik koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini savunmuştur (Akkuş, 2012: 105).

Phillips'in çalışmasının yayımlanmasından iki yıl sonra, Paul Samuelson ve Robert Solow, Phillips Eğrisi'ni geliştirerek enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi daha belirgin bir şekilde ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, Phillips'in parasal ücretler ile işsizlik oranı arasındaki bağlantıyı açıklayan modelini, enflasyon oranı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi gösterecek şekilde dönüştürmüşlerdir. Samuelson ve Solow'a göre, ortalama fiyat seviyesi işsizlik oranı düşük olduğunda yükselirken, işsizlik oranı arttığında fiyat seviyesinin düşmesi beklenmektedir (Büyükkakın, 2008: 139).

Şekil 1: Phillips Eğrisi

Kaynak: (Saraç, 2009: 35).

Neo-Klasik iktisatçılar açısından Phillips Eğrisi, işsizlik ile enflasyon arasında bir ödünleşim (trade-off) ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, işsizliği azaltmaya yönelik politikalar enflasyonun yükselmesine yol açarken, enflasyonu kontrol altına almaya yönelik politikalar işsizliğin artmasına sebep olabilmektedir. Bu durum, Neo-Klasik düşüncenin bir ölçüde Keynesyen yaklaşımla örtüştüğünü de göstermektedir. Sonuç olarak, Neo-Klasik iktisatçılara göre işsizliği önlemeyi amaçlayan bir ekonomik politika belirli bir enflasyon oranını göze almayı gerektirirken, enflasyonla mücadele eden politikalar ise işsizlik oranında artışa yol açabilmektedir.

1.5. Keynesyen Doktrini

Keynes, Klasik iktisatçılar tarafından savunulan Say Yasası, faiz teorisi ve esnek ücret mekanizmasına dayalı olarak ekonominin kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşacağı varsayımını reddetmiş ve eksik istihdam tezini öne sürmüştür. Keynes'e göre, ekonomiler genellikle eksik istihdam koşulları altında faaliyet göstermekte olup, bu durumda devletin talebi destekleyici politikalar uygulaması enflasyona yol açmamaktadır. Keynes'in görüşüne göre enflasyon, yalnızca aşırı istihdam koşullarında ortaya çıkmaktadır. Eksik istihdam ortamında ise para politikası veya maliye politikası yoluyla para arzının artırılması, fiyatlar genel düzeyinden ziyade istihdamı ve toplam hasılayı artırıcı bir etki doğuracaktır. Keynes'e göre enflasyon, para arzındaki değişimlerden çok istihdam seviyesi ile ilişkilidir. Bu bağlamda, aktivist ekonomik politikalar aracılığıyla para arzı artırılrsa dahi, fiyatlar genel düzeyinde belirgin bir yükseliş ancak ekonomi tam istihdam seviyesine yaklaştığında ortaya çıkacaktır. Keynes, işsizliği ciddi bir ekonomik problem olarak değerlendirmiş ve enflasyonu işsizliğe kıyasla daha az maliyetli bir sorun olarak görmüştür (Haslinger, 1987: 161-185).

Keynes'in yaklaşımına göre, paranın kullanımının çeşitli ekonomik sonuçları bulunmaktadır, çünkü para nötr değildir. Para arzındaki artış, faiz oranlarının düşmesine, düşük faiz oranları yatırım harcamalarının artmasına, artan yatırımlar toplam gelirin yükselmesine, gelir artışı ise istihdam düzeyinin iyileşmesine ve gelir dağılımının daha adil bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede, tam istihdam seviyesine yaklaşırken ortaya çıkabilecek enflasyon, ekonomik büyüme ve sosyal refah artışı adına tolere edilebilir bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Branson, 1995: 355-357).

1.6. Yeni Sağ-Monetarist Doktrini

Yeni sağ, Keynesçi sosyal devlet anlayışına yönelik eleştirileri kapsamlı bir çerçevede ele alan ve serbest piyasa ekonomisini savunan düşünce akımlarını bir araya getiren genel bir kavram olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, Avusturya Okulu, Chicago Okulu ve Virginia Okulu gibi farklı düşünce ekollerinin yaklaşımları yeni sağ içerisinde değerlendirilmektedir. Ancak, yeni sağ iktisadi düşünce içinde enflasyon konusu özellikle Chicago Okulu'nun önemli temsilcilerinden biri olan Milton Friedman tarafından ön plana çıkarılmıştır. Friedman, Keynesyen iktisat politikalarına karşı yürüttüğü etkili eleştiriler ile bu alandaki tartışmalara önemli katkılarda bulunmuş ve yeni sağın enflasyona ilişkin görüşlerini Monetarist perspektiften ele almıştır (Ölmezogulları, 1999: 119).

Milton Friedman, paranın ekonomik süreçlerdeki rolüne vurgu yaparak klasik miktar teorisini geliştirmiş ve çağdaş miktar kuramı çerçevesinde enflasyonu açıklamaya çalışmıştır. Friedman'a göre para arzındaki artış, kısa vadede ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratsa da uzun vadede bu etkinin giderek azalacağını ve sadece nominal değişkenler üzerinde etkili olacağını öne sürmüştür. Bu bağlamda, Friedman ne Klasik iktisatçılar gibi parayı tamamen nötr ve etkisiz bir değişken olarak görmüş ne de Keynesyen yaklaşım gibi genişletici para politikalarına aşırı anlam yüklemiştir. Monetarist bakış açısına göre, kısa vadede para arzındaki artışın ekonomik büyümeyi teşvik ettiği ve üretimi artırarak reel bir canlanma sağladığı kabul edilmekle birlikte, uzun vadede genişlemeci para politikalarının yalnızca fiyatlar genel düzeyini artırarak enflasyona yol açacağı savunulmaktadır.

Friedman, para politikasının ekonomik istikrarı destekleyecek şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamış ve maliye politikasının bir alternatifi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Friedman'a göre, genişletici para politikaları ekonomik büyümeye katkı sağlarken aynı zamanda enflasyonu tetikleyebilmekte, daraltıcı para politikaları ise ekonomik durgunluğa yol açabilmektedir. Bu nedenle Friedman, devletin para arzını keyfi bir şekilde artırmasının ekonomik istikrarsızlığa neden olacağını ve enflasyonun temel kaynağının kontrolsüz para arzı artışı olduğunu öne sürmüştür. Bu doğrultuda, devletin para arzını her yıl üretim artış hızına paralel olarak belirli bir oranda artırması gerektiğini savunarak fiyat istikrarının sağlanmasını temel bir politika önceliği olarak görmüştür (Aktan, 2010: 169-171).

2. ANA AKIM İKTİSADİ OKULLAR BAKIMINDAN BÜYÜMENİN AÇIKLANMASI

Ekonomik büyüme, makroekonominin temel konularından biri olarak iktisat literatüründe geniş biçimde ele alınmaktadır. Büyümenin kaynakları, sürdürülebilirliği ve devletin bu süreçteki rolü üzerine iktisadi düşünce okulları farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Her bir iktisadi doktrin, kendi paradigması çerçevesinde özgün büyüme modelleri ortaya koymuş; bu durum, iktisat politikası önerilerinin de çeşitlenmesine neden olmuştur. Zamanla, reel sektör odaklı büyüme teorilerinin yerini finansal yapıyı merkezine alan yaklaşımların aldığı gözlemlenmektedir. Günümüzde, ekonomik büyüme tartışmaları daha çok finansal gelişme ekseninde şekillenmekte; bu da kamu politikalarında finans sistemine yönelik yeni uygulamaların gündeme gelmesini beraberinde getirmektedir. Klasik büyüme teorilerinden modern teorilere uzanan süreçte, reel sektörün genel ekonomik büyümenin temel dinamiği olduğu genel kabul görmeye devam etse de, finansal büyüme ile reel büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu dair görüşler giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır.

2.1. Merkantilist Büyüme

Merkantilizm, ekonomik büyümeyi ülkedeki kıymetli maden birikimiyle ilişkilendiren ve parayı büyümenin temel belirleyeni olarak gören bir doktrindir. Bu yaklaşıma göre büyüme parasal bir süreçtir ve temel dinamiği değerli madenlerin, özellikle altın ve gümüşün artışıdır. Merkantilist anlayışta devlet, müdahaleci, korumacı ve sömürgeci politikalarla ekonomik büyümeyi yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Devletin kontrolündeki kamu ekonomisi ile tüccarın öncülüğündeki özel sektör arasında karşılıklı bir iş birliği öngörülmekte; bu birliktelik, büyümeyi destekleyen bir yapı olarak görülmektedir.

Merkantilist büyüme stratejisinde temel hedef, kıymetli maden biçimindeki servetin artırılmasıdır. Eğer bir ülke, bu madenlere sahip değilse, dış ticaret yoluyla bu varlıkların ülkeye kazandırılması gerektiği savunulmuştur. Bu nedenle ithalat sınırlandırılmış, ihracat ise özellikle mamul ürünler üzerinden teşvik edilmiştir. Hammadde ihracatı yasaklanırken, sanayi ürünlerinin dış pazarlara açılması desteklenmiştir. Bu politikalar, dış ticaret fazlası yoluyla ülkenin altın ve gümüş rezervlerini artırmayı amaçlamıştır (Aydemir ve Güneş, 2006: 152).

Merkantilist düşünürler, devletin ekonomik faaliyetlere doğrudan müdahalesini savunmuşlardır. Devletin, ihracat hacmini artırmak adına sanayi sektörünü düzenlemesi, gerektiğinde yeni sanayi tesisleri kurması ve üretim sürecini sıkı biçimde denetlemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, sanayi mallarının kalitesini denetlemek ve ortak ölçü-tartı birimlerini yaygınlaştırmak da devletin görevleri arasında sayılmıştır.

Merkantilist dönemde dış piyasaların genişletilmesi hem yeni pazarların elde edilmesi hem de sömürgeci yayılmanın bir gerekçesi olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Batı Avrupa ülkeleri, 15. yüzyıldan itibaren dünya genelinde kolonyal genişlemeye yönelmiş; koloniler hem ucuz hammadde ve emek kaynağı hem de sanayi ürünleri için pazar haline getirilmiştir (Doğangün Yasa, 2017: 183).

2.2. Fizyokrasi Büyüme

Fizyokrasi, ekonomik büyümeyi parasal genişleme ile değil, fiziki ürün artışıyla tanımlayan bir iktisadi doktrindir. Bu anlayışa göre büyüme, kıymetli maden birikimiyle değil, reel mal ve hizmet üretiminin artışıyla mümkündür. Fizyokratlara göre gerçek ekonomik büyüme yalnızca tarımsal üretimden sağlanabilir; çünkü tarım, net hasıla bırakan tek üretken faaliyettir. Buna karşılık sanayi, sadece ürünün şeklini değiştirirken; ticaret ise ürünün yerini değiştirir ve her ikisi de yeni bir fiziki ürün artışı yaratmadığı için “kısır” kabul edilmiştir (Ülgen, 2000: 89).

Tarım merkezli bu yaklaşım, Fizyokrasiyi doğrudan tarımsal tabana dayalı bir büyüme stratejisi geliştirmeye yönelmiştir. Ancak Fizyokratların önerdiği büyüme modeli, merkantilist sistemin aksine müdahaleci değil; liberal niteliktedir. Fizyokrasi, doğal düzenin içinde işleyen serbest piyasa mekanizmasını savunmaktadır. Bu nedenle tarımsal üretimin gelişimi için özel mülkiyet, girişim özgürlüğü ve serbest rekabetin sağlanması gerektiğini söylemektedirler. Devlet, iktisadi yaşama doğrudan müdahalede bulunmamalı; bunun yerine doğal düzenin işlemesine izin vermelidir. Bu yaklaşım, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışıyla özetlenmiştir (Günay vd., 2018: 57).

Fizyokratlar, liberalizmin temellerini atan düşünürler arasında yer almakta olup, devlet müdahalesinin olmadığı bir ekonomik sistemin savunuculuğunu yapmışlardır. Onlara göre dünyada ilahi bir doğal düzen vardır ve insanlar bu düzene akıl ve vicdanlarıyla yönelmelidir. Bu nedenle ekonomik faaliyetin serbest bırakılması, doğayla uyumlu bir ekonomik düzenin kurulmasını sağlayacaktır (Ülgen, 2000: 89).

Tarımın, net hasıla üretme kapasitesi nedeniyle tek üretken sektör olarak tanımlanması, Fizyokratların doğaya duyduğu derin hayranlığın da bir yansımasıdır. Doğurganlık yalnızca tarıma atfedilmiş; sanayi ve ticaret ise bu doğurganlıktan yoksun sayılarak doğal düzenin dışında bırakılmıştır. Bu çerçevede sanayi ve ticaretin gelişimi dahi tarıma bağımlı görülmüş, bu sektörlerin hammaddelerini doğrudan tarımdan temin ettiği kabul edilmiştir. Fizyokratlara göre devletin piyasaya müdahalesi, doğal düzenin işleyişine zarar vermektedir (Günay vd., 2018: 59).

2.3. Klasik Büyüme

Klasik iktisadi düşüncede ekonomik büyüme, sermaye birikimi, makineleşme ve iş bölümüne bağlı olarak açıklanmıştır. Bu çerçevede büyümenin temel kaynağı, tasarruflara dayalı yatırımlar yoluyla oluşan sermaye birikimi olarak kabul edilmektedir. Gelir düzeyindeki artış, tasarrufların yükselmesine neden olmakta; bu tasarruflar ise yatırım amacıyla sermaye birikimine dönüşmektedir. Tam rekabet koşulları altında sermaye etkin biçimde kullanılarak maliyetlerin düşmesine ve kârlılığın artmasına olanak sağladığı düşünülmektedir. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak da sermaye birikimi hızlanmakta ve ekonomik büyüme gerçekleşmektedir (Özel, 2012: 64).

Her ne kadar klasik iktisadın temelleri Adam Smith'e dayandırılrsa da, klasik büyüme modelinin sistematik biçimde David Ricardo tarafından geliştirildiği kabul görmektedir. Ricardo, klasik düşünürler arasındaki görüş farklılıklarını birleştirerek bütüncül bir büyüme yaklaşımı savunmuştur. Bu sebeple Ricardo'nun büyüme modeli, klasik iktisadın temel çerçevesini oluşturan düşünsel bir sentez niteliğindedir (Hiç, 1988: 2).

Ricardo'nun büyüme analizinde, üretim sürecinden çok üretim faktörleri arasında gelirin nasıl bölüştüğü konusu ön planda olmuştur. Üretimin üç temel faktörü olan girişimci-sermayedar, toprak sahibi ve emek sahibi arasındaki gelir paylaşımı, Ricardo'nun analizinin merkezinde yer almaktadır. Ricardo'ya göre zamanla bu gelir gruplarının payları değişim gösterir: Kâr oranları düşerken rantın payı artar, ücretlerin payı ise kişi başına sabit kalmasına rağmen toplam gelir içindeki payı artar. Bu durumun temel nedeni, nüfus artışıdır (Özsağır, 2008: 340-341).

Ricardo'nun ekonomik büyüme modeli, süreci iki temel aşamada ele almaktadır: büyüme dönemi ve durgunluk evresidir. İlk aşamada, yüksek kâr oranları sermaye birikimini ve yatırımları teşvik etmekte; bu durum, üretim kapasitesinin genişlemesine ve emek talebinin artmasına yol açmaktadır. Reel ücretlerdeki artış, Malthus'un nüfus yasası çerçevesinde nüfus artışını beraberinde getirmektedir. Artan nüfus, gıda talebini yükselterek tarımsal üretimin genişlemesini gerekli kılmaktadır. Ancak verimli toprakların sınırlı oluşu, daha az verimli arazilerin üretime dâhil edilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu süreç, tarımsal üretim maliyetlerinin artmasına ve toprak rantlarının yükselmesine neden olmaktadır. Uzun vadede, emek ve sermayenin azalan marjinal verim kanununa tabi olması sonucu kâr oranları düşmekte ve yatırım eğilimi zayıflamaktadır. Böylece, ekonomik sistem durağan bir yapıya evrilmekte; büyüme süreci yerini durgunluğa bırakmaktadır. Bu dönemde yatırımlar, yalnızca mevcut sermaye stokunun yenilenmesi amacıyla gerçekleştirilmektedir. Ücretler asgari geçim düzeyine gerilemekte ve nüfus artışı yerini azalma eğilimine bırakmaktadır (Bilen, 2010: 10).

2.4. Neoklasik Büyüme

Neo-Klasik iktisadi düşüncenin temelini oluşturan Solow büyüme modeli, ekonomik büyümenin kaynaklarını açıklamada önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Solow (1956) ve Swan (1956) tarafından geliştirilen bu model, Neo-Klasik toplam üretim fonksiyonu temelinde şekillenmiştir. Modelin başlıca amacı, ülkeler arasındaki kalkınma farklılıklarının nedenlerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, azalan verimler yasasına ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımına dayalı bir üretim fonksiyonu kullanılarak büyümenin kaynakları emek, fizikî sermaye ve beşerî sermaye olarak belirlenmiştir. Bu girdiler arasında doğrusal ve pozitif bir ikame ilişkisinin var olduğu varsayılmaktadır.

Neo-Klasik modelin önemli bir sınırlılığı ise teknolojik gelişmeyi dışsal bir unsur olarak değerlendirmesidir. Bu yaklaşım, modelin eleştirilmesine neden olmuş ve çağdaş büyüme teorileriyle birlikte teknolojinin içsel bir unsur olarak analize dâhil edilmesi gerekliliği gündeme gelmiştir.

Neo-Klasik teorinin temel argümanları çerçevesinde finans sistemi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde, piyasa mekanizmasının etkinliğine vurgu yapılmaktadır. Teoriye göre, ekonomik birimlerin fayda maksimizasyonu ve rasyonel davranışları sonucunda piyasalarda etkin bir denge sağlanmakta; bu çerçevede finansal piyasalar da dâhil olmak üzere tüm piyasalar, bilgi toplama ve dağıtma işlevini fiyat mekanizması aracılığıyla yerine getirmektedir. Bu etkinlik, bilginin toplama ve dağıtım maliyetlerinin olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Bilginin fiyatlar vasıtasıyla hızlı biçimde yayılması, piyasada oluşabilecek dengesizliklerin hızla giderilmesini ve kaynak tahsisinin etkin biçimde gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu süreç aynı zamanda ekonomik birimlerin beklentilerinde homojenleşmeye yol açmaktadır. Bu bağlamda, finansal piyasaların söz konusu özellikleri, reel ve finansal varlıkların getirilerini eşitleyerek piyasa etkinliğini sağlamaktadır (Erdem ve Dumrul, 2014: 54-57).

Neo-Klasik teorinin bu yaklaşımı, daha sonra finansal serbestleşme politikaları başlığı altında somutlaşmıştır. Bu politikaların başlıcaları arasında; faiz oranlarının serbest bırakılması, kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların merkez bankasında tutmak zorunda oldukları munzam karşılık oranlarının düşürülmesi ya da kaldırılması, bankacılık sektörünün yerli ve yabancı aktörlere açılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi yer almaktadır. Bu tür düzenlemeler genel olarak "finansal serbestleşme politikaları" olarak adlandırılmaktadır.

Finansal serbestleşmeyi savunan Neo-Klasik doktrinler, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi kısıtlayan temel unsurun yatırım eksikliği değil, tasarruf eksikliği olduğunu ileri sürmektedir. Bu doğrultuda önerilen politikalar, tasarruf düzeyini artırmaya yönelik yapısal önlemleri içermektedir. Neo-Klasik görüşe göre, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan faiz politikaları sonucunda bankalarda tutulan mevduatın getirisi enflasyonun gerisinde kalmakta ve bu durum bireyleri tasarruflarını finansal sistem dışındaki varlıklara, örneğin altın, döviz ya da gayrimenkul gibi alanlara yönlendirmeye teşvik etmektedir. Bu süreçte finansal baskı politikalarının kaynakların etkin kullanımını engellediği ileri sürülmektedir.

Bu çerçevede, finansal serbestleşme yanlıları, bankacılık sektörünün etkinliğinin artırılmasının gerekliliğine vurgu yapmakta; reel faiz oranlarının pozitif seviyelere yükseltilmesi yoluyla tasarrufların daha verimli kullanılabilecek alanlara, özellikle de bankacılık sektörü aracılığıyla yönlendirilmesini önermektedir. Finansal kaynakların bankacılık sistemi aracılığıyla etkin yatırım alanlarına kanalize edilmesi, yatırımcıların kullanımına sunulan fon miktarını artırmakta ve bu yolla ekonomik büyüme sürecine olumlu katkı sağlamaktadır. (Günay, 2020: 242).

2.5. Keynesyen Büyüme

Keynes, ekonomik büyüme üzerinde daha az durmuş ve bunun yerine eksik istihdamla karşı karşıya olan ekonomilerin tam istihdama ulaşabilmesi için uygulanması gereken politikaları incelemiştir. Keynes'e göre, ekonomiler genellikle tam istihdamda değil, sürekli olarak eksik istihdamda bulunmaktadır. Yalnızca belirli koşullar altında tam istihdam gerçekleşebilir. Keynes, eksik istihdamın nedeni olarak, ücretler ve fiyatlar üzerindeki esneklik eksikliğini ileri sürmekte; bu durumun piyasaların temizlenmesi önünde engel teşkil ettiğini savunmuştur. Bu bağlamda, esnek olmayan fiyatlar ve ücretlerin bulunduğu piyasalarda faiz oranlarının da esnek olmayacağını, dolayısıyla tam istihdam dengesinin yalnızca devlet müdahalesi ile sağlanabileceğini öne sürmüştür.

Keynes, eksik istihdamın sürekli olduğu bir ekonomik ortamda büyümenin kendiliğinden gerçekleşemeyeceğini ve devletin büyümeyi desteklemek amacıyla aktif politikalar uygulaması gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda, genişletici para ve maliye politikaları ile devletin ekonomik büyümeyi desteklemesi gerektiğini belirtmiştir. Keynesyen iktisatta devletin büyümeye olan sorumluluğu, ancak tam istihdam düzeyine kadar geçerlidir. Ekonominin büyümesi için tasarruflar ve harcamalar arasında denge sağlanması gerektiği vurgulanmış, bu dengenin sağlanması için para ve maliye politikalarına başvurulması gerektiği ifade edilmiştir.

Keynesyen yaklaşımda, tasarruflar genellikle ihtiyat, işlem ve spekülasyon motivasyonlarına dayalı olarak gelirden harcanmayan kısmı oluşturur. Bu tasarruflar, maliye ve para politikaları aracılığıyla piyasada ilave talep yaratılmasına olanak tanınmaktadır. Keynes, devletin maliye ve para politikalarını kullanarak, tasarruf açığını kapatabileceğini ve bu sayede büyüme hızının artırılabilceğini belirtmiştir. Bu çerçevede, eksik istihdam nedeniyle fiyatlar genel seviyesinde bir artış beklenmeden ekonomik faaliyet çarpanı üzerinden büyüme teşvik edilmektedir (Kar, 2001: 84-85; Kar ve Taş, 2004: 161).

Ancak Keynesyen büyüme modeli, zamanla ortaya çıkan yeni ekonomik gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalmış; bu teorik boşluk, Keynes'in takipçileri tarafından geliştirilen yeni büyüme modelleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, Harrod-Domar Büyüme Modeli, Keynes sonrası dönemde ortaya çıkan ve Keynesyen yaklaşımı temel alan önemli teorik katkılardan biri olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu model, Keynes'in göz ardı ettiği yatırımların üretim kapasitesi üzerindeki etkilerini analiz etmekte; ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği için tasarruf ve yatırım arasındaki dengenin sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Harrod modelinin ilk versiyonlarında finansal sistemin dinamikleri yeterince dikkate alınmamaktadır. Keynes, gelişmiş bankacılık sistemine sahip kapitalist ekonomilerde para arzını artırma kapasitesinin güçlendiğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, bankacılık sistemi; artan yatırım talebi karşısında kısa vadeli fon ihtiyacını karşılama işleviyle önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, ekonomide atıl durumda bulunan kaynakların mobilize edilmesinde de bankacılık sisteminin temel bir aracı olduğu ifade edilebilmektedir.

Keynes'e göre, para arzı, finansal sistemin gelişimi ile doğrudan ilişki içerisindedir. Finansal sistemin etkinliğini artırmak amacıyla kamu müdahalesine gerek duyulabilir ve bu müdahale fiyat istikrarını sağlamak için gerekmektedir. Bu doğrultuda, merkez bankası tarafından belirlenen faiz oranları, finansal sistemin yönlendirilmesinde önemli bir araç olmuştur. Keynesyen iktisatta faiz oranlarının düşük tutulması önerisinin bir diğer gerekçesi, faiz oranlarının tasarrufları değil, yatırımları daha fazla etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı sonrasında pek çok gelişmiş ülke ve gelişmekte olan ülkede, finansal baskı politikaları ve düşük faiz oranları ile yatırımlar teşvik edilmiştir. Negatif reel

faiz oranlarının bile tercih edildiği bu dönemde, finansal baskı politikaları yaygın bir şekilde uygulanmıştır (Erdem ve Dumrul, 2014: 49-53).

Finansal baskı, finans sistemi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan önemli bir kavramdır. Bu politikaları savunan Keynesyen görüş, düşük faiz oranları ile yatırımların teşvik edilmesini öngörmektedir. Finansal baskı, kredi sınırlamaları, bankacılık sektöründe katı düzenlemeler, döviz kuru sabitlemeleri ve sermaye hareketleri kısıtlamalarını içeren unsurlar barındırmaktadır (Günay, 2020: 240-243). Reel faiz oranlarının, rekabetçi piyasa koşullarında belirlenenden daha düşük tutulması, finansal baskı politikasının varlığını gösterir (De Gregorio ve Guidotti, 1995: 436).

Ancak, faiz oranlarının baskı altında tutulması ve sermaye hareketlerinin kısıtlanması şeklinde uygulanan finansal baskı politikaları, 1970’lerde başlayan ve 1980’lerde devam eden finansal krizlere yol açmıştır. Bu krizler, gelişmekte olan ülkelerde dış finansman yollarının tıkanmasına ve kaynak yetersizliği sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olmuş, dolayısıyla büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır (Gürbüz, 1995: 33).

2.6. Marksist Büyüme

Marks’ın büyüme teorisi, Ricardocu iktisadın artı değer ilkesine dayanmakta ve bu ilkeyi kapitalist üretim biçiminin temel dinamiği olarak konumlandırmaktadır. Marks’a göre kapitalist sistemde ekonomik büyüme, başlangıçta serbest rekabet koşullarında kâr olanaklarının genişlemesiyle mümkün olmakta; ancak bu süreç, zamanla sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşmasıyla birlikte tekelci kapitalizm aşamasına evrilmektedir. Kapitalist üretim sürecinde sermaye birikiminin artması, kâr oranlarının düşme eğilimine girmesine neden olmaktadır. Bu durumu telafi etmek isteyen kapitalistler, emek gücünden elde edilen artı değeri maksimize etmeye yönelmekte; işçileri daha uzun süre çalıştırmakta ancak ücret düzeylerinde artışa gitmemektedirler. Artı değer üretiminin bu biçimi sınırlarına ulaştığında, sermaye sahipleri üretkenliği artırmak amacıyla sermaye yoğun teknolojik yatırımlara yönelmektedir. Marks, düşük ücretli emeğe dayalı artı değer sömürüsünün ve sermaye yoğun büyümenin doruk noktasına ulaşmasının ardından, kapitalist sistemin tekelci yapıya bürüneceğini ve bu yapının derinleşen krizlerle birlikte, nihayetinde proletarya devrimiyle aşılabilecek bir dönüşüm sürecini tetikleyeceğini öne sürmektedir (Güzelsoy ve Çakmak Şahin, 2024: 1074).

Marks’a göre, tekelci kapitalizm, kapitalist büyüme sürecinin en ileri aşamasıdır. Bu aşama, üretim kapasitesindeki aşırı artışların fiyatları düşürmesi, kârların azalması ve bu azalan kârlar sonucunda sermayenin yalnızca birkaç büyük kapitalistin elinde yoğunlaşması sürecini ifade etmektedir. Bu dönemde işsizlik oranı artacak ve yedek işsizler ordusunun büyümesi kaçınılmaz hale gelecektir. Marksist teorinin temel önermesi, kapitalist sınıfın kârının kaynağının, ücretli işçilerin sömürülmesi ve fazla mesai ile artı değer üretimi olmasından kaynaklanmaktadır. Marks’a göre, bu kırılma noktası, tam olarak tekelci kapitalizm aşamasında yaşanacaktır. Zira bu aşamada sermaye, maksimum düzeyde birikmiş ve birkaç büyük kapitalistin elinde toplanmıştır. Bu durum, işçilerin sermaye yoğun üretim süreçlerine dayalı olarak işsiz kalmalarına ve ücretlerin asgari geçim seviyesine inmesine yol açmaktadır. Ancak, yedek işsizler ordusunun varlığı, ücret artışı ve yaşam standartlarındaki iyileşmelerin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda, işçi sınıfının barışçıl yöntemlerle haklarını kazanması mümkün olmayacak; dolayısıyla, Marksist perspektife göre kapitalist düzen ancak proletarya devrimi aracılığıyla devrilerek, kolektivist bir ekonomiye geçiş sağlanacak ve proletarya diktatörlüğü sürecinin ardından nihayetinde komünizm kurulacaktır (Özgüven, 2001).

Marks, sosyalist aşamada kaynakların öncelikli olarak toplumsal ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılacağını savunmuştur. Bu durumda, rekabet ve kar hırsı nedeniyle kaynakların israfı engellenmiş olacak ve sosyalist büyüme sağlanacaktır. Marks'ın sosyalist büyüme modelinde, kaynakları devlet kullanacak ve üretimin dağılımını da devlet belirleyecektir. Sosyalist büyüme modelinde üretim, ihtiyaca dönük olacak ve aşırı üretim gibi sorunlar yaşanmayacaktır. Bu modelde, üretim artarken toplumsal ihtiyaçlar karşılanacak ve ekonomik daralma olmayacaktır (Özsağır, 2008: 340).

2.7. Yeni Sağ-Monetarizm ve Büyüme

Yeni sağ düşüncesi, 1970'lerden sonra Keynesyen iktisada karşı olan, küçük devlet anlayışını savunan ve arz yönlü iktisat, rasyonel beklentiler teorisi, kamu tercihi teorisi ve monetarizm gibi birçok liberal iktisadi okulun tanımlanmasında kullanılmıştır. Yeni Sağ içinde yer alan farklı iktisadi okullar, özgün büyüme analizlerine sahip olsalar da, büyüme meselesi monetarizm çerçevesinde daha güçlü bir şekilde açıklanabilmiştir. Bu nedenle, Yeni Sağ'ın büyüme teorisi çoğunlukla monetarizm perspektifinden ele alınmaktadır. Monetarizm, liberal bir teori olmakla birlikte, sürekli tam istihdam durumunun var olmadığını öne sürerek, Klasik iktisattan farklılaşmakta ve bu yönüyle Keynesyen iktisatla kesişen bir doktrin olarak kabul edilmektedir. Monetaristlere göre ekonomiler sürekli tam istihdamda değildir ve bu durumu düzeltmek için büyümeyi sağlayacak araçlar gereklidir. Monetarist yaklaşımda, ekonomiyi tam istihdama taşıyacak ve bu seviyede tutacak araç maliye politikası değil, para politikasıdır. Bu bağlamda, monetaristler büyümeyi parasal bir sorun olarak ele almakta ve sağlıklı büyümenin, para arzının belirli bir oranda ve ekonomik gelişmelerle uyumlu bir şekilde kademeli olarak artırılmasıyla mümkün olduğunu savunmaktadırlar (Friedman, 1975).

Monetarizm, büyümenin desteklenmesinde maliye politikasından uzak durulmasını ve bütçe açığı yoluyla büyüme finansmanı sağlanmasının, vergi yükü artışı, borç yükü artışı ve faiz ile kur baskısı yaratacağını ileri sürmektedir. Ayrıca, maliye politikasının esnek olmadığı, gecikmeli etkilere yol açtığı ve politik istikrarsızlıklara neden olduğu vurgulanmaktadır. Bu sebeple, monetarist görüşe göre, büyümenin desteklenmesi ve korunmasında para politikasının tercih edilmesi gerektiği, para politikasının daha etkin ve esnek bir araç olduğu ifade edilmektedir. Monetarist düşüncenin önde gelen temsilcisi olan Friedman (1962), Kapitalizm ve Özgürlük adlı eserinde para politikası tercihinin, parasal otoritenin para stokunu belirli bir oranda artırmasına dayandığını belirtmiştir. Friedman, para stokunun yıllık artış oranının %3 ile %5 arasında olabileceğini ve istikrarlı büyümenin sağlanabilmesi için para politikası sınırlarının bu oranda belirlenmesi gerektiğini önermektedir. Bu öneri, büyümenin sağlanması için para politikası ile ilgili bir çerçeve sunmaktadır (Friedman, 1962).

Monetarizm enflasyonu Modern Miktar Teorisi çerçevesinde açıklarken, büyümeyi de yine aynı teoriyi kullanarak açıklamaktadır. Monetaristlere göre, para arzındaki genişleme önce nominal geliri, sonra büyümeyi ve nihayetinde fiyatları artıracaktır. Monetarizmin büyümeyi açıklayan temel ilkeleri şu şekilde özetlenebilir: Para arzındaki büyüme oranı ile nominal gelirin büyüme oranı arasında bir ilişki vardır, ancak bu ilişki kesin değildir. Çünkü para arzındaki değişikliklerin gelir üzerinde etkili olması zaman alır ve bu sürecin ne kadar süreceği belirli değildir. Ortalama olarak, para arzındaki artışın nominal gelirleri etkilemesi yaklaşık 6 ila 9 ay arasında bir süreyi almaktadır. Nominal gelirin büyüme oranındaki artış, ilk olarak üretim üzerinde gözlemlenir ve bu etki daha sonra fiyatlara yansır. Ortalama olarak, fiyat etkisinin ortaya çıkma süresi de 6 ila 9 ay arasında değişmektedir. Para arzındaki artış ile enflasyon arasındaki toplam gecikme, yaklaşık 12 ila 18 ay arasındadır. Ancak, para

arzındaki artış ile nominal gelirler ve fiyatlar arasındaki ilişki kesin ve belirli bir biçimde ortaya çıkmaz; bu süreçte kaymalar yaşanabilir. Kısa vadede, para arzındaki değişikliklerin ilk etkisi üretim üzerinde görülür. 10 ayı aşan bir sürede ise, para arzındaki artış fiyatlar üzerinde etkili olmaya başlar (Aktan, 2010: 168-179).

3. ENFLASYONLA BÜYÜME İLİŞKİSİNİ AÇIKLAYAN İKTİSADİ OKULLAR, TEORİLER VE MODELLER

Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, uzun yıllardır iktisadi literatürde tartışılan ve üzerinde farklı görüşlerin ortaya konduğu bir konu olmuştur. Bu ilişkinin yönü ve ekonomiye etkileri, ekonomik koşulların değişkenliğinden ve farklı iktisadi okulların teorik yaklaşımlarından kaynaklanarak çeşitlenmiştir. Enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, yaşanan iktisadi çevreye ve bu çevrenin dinamiklerine bağlı olarak farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, farklı iktisadi okullar, enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkinin doğasını ve sonuçlarını ayrı ayrı incelemiş, aynı zamanda bu ilişkiye dair önerilen politikalar da her bir okulun görüş ve anlayışına göre farklılık göstermiştir.

3.1. Klasik Okul

Enflasyon olgusu, kökleri eski zamanlara dayanan bir ekonomik fenomen olmasına rağmen, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde daha fazla incelenmeye başlanmıştır. Klasik iktisat okulunun önde gelen isimlerinden Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi düşünürler, ekonomilerde tam istihdamın sağlandığını ve devlet müdahalelerinin piyasa dengelerini bozarak, hem parasal hem de reel dengeyi olumsuz yönde etkileyeceğini savunmuşlardır. Bu düşünürlerin görüşlerini tanımlamak için kullandıkları “Laissez-faire” (bırakın yapsınlar) prensibi, piyasalara müdahale edilmemesi gerektiğini, zira piyasaların kendi kendine dengeye geleceğini öne sürmektedir. Klasik iktisat anlayışına göre, enflasyon ve işsizlik gibi ekonomik sorunlar, devlet müdahalesine gerek olmadan doğal yollarla çözülecek durumlardan oluşmaktadır. Ekonomik büyüme açısından, klasik okul, devlet müdahalesinin büyümeyi olumsuz etkilemeyeceğini savunmuş, ancak fiyatların genel seviyesindeki artışın enflasyona yol açacağına dikkat çekmiştir (Emsen vd., 2012: 25).

Klasik iktisat okulunda, tek bir arz eğrisinin var olduğu ve bu arz eğrisinin tam istihdam seviyesinde dik bir şekilde konumlandığı kabul edilmektedir. Bu durumda, reel bir değişken olan üretim seviyesi, nominal bir değişken olan enflasyon tarafından etkilenmektedir. Klasik iktisat anlayışında üretim, sermaye, emek ve teknolojik gelişmelerle ifade edilirken, enflasyonun ise toplam talep ile ilişkili olduğu savunulmaktadır. Ekonomiye müdahale edilmediği varsayımı altında, piyasa kendiliğinden dengeye ulaşacak, arz fazlası durumları ve talep yetersizliğinden kaynaklanan dengesizlikler zamanla ortadan kalkacaktır (Yeşiloğlu, 2018: 22).

3.2. Keynesyen Okul

1930’lu yıllara kadar iktisat literatüründe baskın olan yaklaşım, görünmez el mekanizması aracılığıyla piyasanın kendi kendini dengeleyeceği yönündeydi. Bu anlayış, 1929 yılında meydana gelen ve Batı ekonomilerini derinden sarsan Büyük Buhrana kadar etkisini sürdürmüştür. Ancak, John Maynard Keynes’in 1936 yılında yayımladığı İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı eseri, söz konusu krizi hem neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde analiz etmiş hem de benzer krizlerin gelecekte önlenbilmesi adına çeşitli

politika önerileri ve yapısal reform önerileri sunmuştur. Keynesyen iktisat okulu, klasiklerin varsaydığı gibi ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde faaliyet göstermediğini; aksine, eksik ya da aşırı istihdam durumlarının da mümkün olduğunu savunmuştur. Keynes, "Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız" ifadesiyle, ekonomik analizde yalnızca uzun dönem dengesine odaklanmanın yetersizliğine dikkat çekmiş ve kısa dönemli dalgalanmaların göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 445).

Keynesyen yaklaşım çerçevesinde enflasyon olgusu değerlendirildiğinde, eksik istihdam koşulları altında para arzındaki artış, toplam talepte genişlemeye yol açar. Bu süreçte fiyatlar tam anlamıyla esnek olmadığı için, başlangıçta enflasyon üzerinde sınırlı bir etki gözlemlenebilir. Ancak, arz eğrisinin pozitif eğimli ve esnek bir yapıya sahip olması nedeniyle, tam istihdam düzeyine yaklaşıldıkça artan talep hem fiyatlar hem de çıktı düzeyi üzerinde artış yönünde bir etki yaratmaktadır. Bu durum, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin oluşmasına neden olacaktır. Ekonominin tam istihdama ulaşmasıyla birlikte arz eğrisi dikleşerek fiyat eksenine paralel hale gelmektedir. Bu noktadan sonra uygulanacak genişletici politikalar üretim üzerinde herhangi bir artış sağlamazken, yalnızca fiyat seviyesinin yükselmesine yani enflasyona katkıda bulunmuş olacaktır (Aren, 2014: 127).

3.3. Neoklasik Okul

1900'lü yılların ilk çeyreğine kadar iktisat düşüncesine hâkim olan klasik okul, özellikle yaşanan ekonomik krizlerin etkisiyle eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiriler, zamanla klasik okulun dönüşmesine ve neo-klasik iktisat anlayışının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Neo-klasik iktisat çerçevesinde enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ilk sistematik biçimde ele alan çalışmalardan biri, 1963 yılında Mundell tarafından gerçekleştirilmiştir. Mundell, enflasyonun ve enflasyon beklentilerinin bireylerin reel mal varlıklarında azalmaya yol açacağını savunmuştur. Bu durum karşısında bireylerin daha fazla tasarruf yapma eğiliminde olacakları, artan tasarrufların faiz oranlarını düşüreceği ve dolayısıyla yatırımların artacağı öne sürmüştür. Bu mekanizma sonucunda ekonomik büyümenin gerçekleşeceği ifade edilmiştir (Saraç, 2009: 37).

Mundell'in yaklaşımını takip eden Tobin (1965), parasal değişkenlerin ekonomik büyüme modellerinde yeterince dikkate alınmadığını vurgulayarak, kısa dönemde bu değişkenlerin sermaye birikimi üzerinde etkili olabileceğini ileri sürmüştür. Tobin'e göre parasal varlıklar yalnızca merkez bankası tarafından yaratılmakta ve devlet tarafından sabitlenmiş ödeme ve değişim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede bireylerin toplam varlıkları; önceki dönem yatırımları, elde edilen sermaye ve devlet kaynaklı parasal varlıklar gibi unsurlardan oluşmaktadır. Bireyler, portföy tercihlerinde getiri oranı yüksek olan seçeneği tercih etmektedir. Paranın getirisi düşük olduğunda, bireyler sermaye lehine tercihte bulunmakta ve bu durum sermaye birikimi ile üretimin artmasına yol açmaktadır. Böylece enflasyon oranı arttığında parayı elde tutmanın fırsat maliyeti de yükselmekte, bu durum yatırım ve üretimi teşvik ederek ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır (Tobin, 1965: 680-685).

Neo-klasik düşünce içerisinde enflasyonun büyüme üzerindeki etkilerini ele alan bir diğer önemli çalışma Sidrauski (1967) tarafından geliştirilmiştir. Sidrauski'nin modelinde para yansız olarak ele alınmakta ve bireylerin faydalarını maksimize edecek şekilde tasarruf oranlarını belirledikleri varsayılmaktadır. Bu modelde, bireylerin elde ettikleri fayda ile ellerinde tuttukları reel para stokları doğrudan ilişkilidir. Enflasyon oranında meydana gelen bir artışın durağan sermaye stokunu etkilemeyeceği, ancak reel para bakiyelerinde bir

azalmaya yol açacağı savunulmaktadır. Dolayısıyla, bu yaklaşım ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü bir etkinin ortaya çıkacağını ileri sürmektedir (Sidrauski, 1967: 797).

Enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini savunan bir diğer görüş ise Stockman, Cooley ve Hansen tarafından geliştirilmiştir. Bu modellerde, artan enflasyon oranlarının bireylerin refah seviyelerinde azalmaya neden olduğu belirtilmektedir. Özellikle Stockman'a göre, enflasyon oranlarının yükselmesi bireylerin harcama kararlarını ertelemesine, dolayısıyla yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Cooley ve Hansen ise, enflasyon karşısında bireylerin nakit harcama yerine kredili alışverişe yöneldiklerini, bu nedenle faiz ödemek zorunda kalacaklarını ve bu durumun bireylerin refah düzeyini olumsuz etkileyeceğini ifade etmektedir (Haslag, 1997: 15).

3.4. Monetarist Okul

Monetarist yaklaşım olarak da bilinen parasalcı görüş, 1970'li yıllardan itibaren iktisat literatüründe önemli bir yer edinmiştir. Bu yaklaşımın öncüsü olan Milton Friedman'a göre, para arzındaki değişimler milli gelir düzeyi üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Monetaristlere göre, ekonomi her zaman doğal işsizlik oranında faaliyet göstermektedir ve enflasyon ya da ücret artışları uzun dönemde bu doğal işsizlik oranını değiştirmeyecektir (Paya, 2013: 373).

Monetarist kurama göre, para arzı ile nominal gelir arasındaki ilişki doğrudan ve güçlü bir biçimde gözlemlenmemektedir. Bunun temel nedeni, para arzında meydana gelen değişimlerin gelir üzerindeki etkisinin zaman almasından kaynaklanmaktadır. İlk aşamada para arzındaki artış, çıktı düzeyini etkilerken, zamanla bu etkinin fiyatlara yansması sonucu enflasyon ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kısa vadede para arzındaki genişleme üretim üzerinde etkili olurken, uzun vadede bu artışın temel etkisi fiyat seviyelerinde kendini göstermektedir (Macesich, 1983: 3-4).

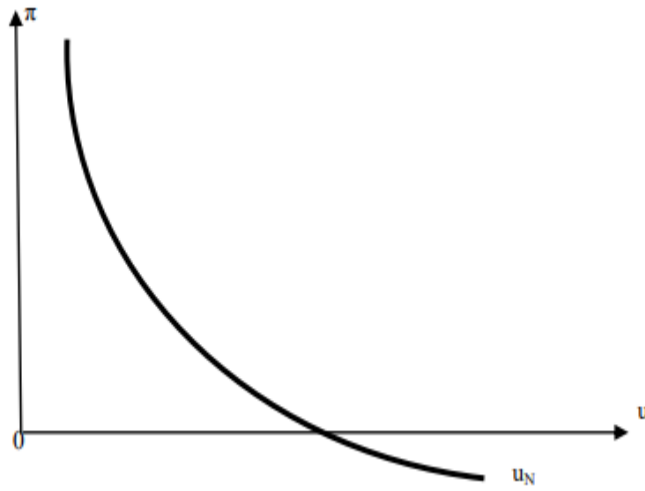
1970'li yıllarda sanayileşmiş ülkelerin stagflasyonla karşı karşıya kalması, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisine dair görüşlerin zayıflamasına neden olmuştur. Friedman, Phillips Eğrisi'nin enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki kısa dönemli ters yönlü ilişki önerisini eleştirmiştir. Phillips Eğrisi'ne göre, kısa vadede enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki söz konusu iken, uzun vadede bu ilişkinin geçerliliği bulunmamaktadır. Monetarist yaklaşıma göre ise, para arzında yaşanan artışların uzun dönemde sadece fiyatlar üzerinde etkili olacağı, üretim seviyesinde ise herhangi bir değişikliğe neden olmayacağı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, para arzının ekonomik büyümeden daha hızlı artması, yüksek enflasyona yol açarak yatırımların azalmasına ve ihracatın olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Bu durum, dolaylı olarak ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açmaktadır (Gökal ve Hanif, 2004).

Friedman'ın 1977 yılında yaptığı çalışmada, fiyatlar genel düzeyinin yüksek ve dalgalı bir seyir izlemesinin, mal ve hizmetlerin fiyatları konusunda belirsizlik yaratarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği vurgulanmıştır. Bu yaklaşıma paralel olarak, parasalcı düşünciyi benimseyen De Gregorio (1992), enflasyonun kısa vadede gelir ve kaynak dağılımında bozulmalara neden olduğunu, uzun vadede ise diğer makroekonomik göstergelerle etkileşim kurarak ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki oluşturduğunu savunmuştur. Fischer (1994), ılımlı düzeydeki enflasyonun dahi ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini belirtirken, Barro (1996), artan enflasyon oranının ve buna bağlı belirsizliğin hem bireylerin hem de firmaların ekonomik karar alma süreçlerini sekteye uğratarak verimliliği düşürdüğünü ifade etmiştir. Barro'ya göre, yıllık enflasyon oranının

%15'in üzerine çıkması durumunda ekonomik büyüme ciddi biçimde zarar göreceğini belirtmiştir (Terzi ve Oltulular, 2004: 20).

3.5. Phillips Eğrisi

A.W. Phillips, 1958 yılında yayımladığı çalışmasında, 1861-1957 yılları arasındaki İngiltere ekonomisine ait verileri kullanarak işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında istatistiksel bir ilişki ortaya koymuştur. Phillips, bu döneme ilişkin gözlemlerine dayanarak söz konusu iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ileri sürmüştü ve bu ilişkiyi grafiksel olarak ifade etmiştir. Bu analiz daha sonra, 1960 yılında Samuelson ve Solow'un katkılarıyla teorik bir çerçeveye kavuşturulmuş; işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkinin ters yönlü ve istikrarlı olduğu savunulmuştur (Saraç, 2009: 35).

Şekil 2: Phillips Eğrisi

Kaynak: (Saraç, 2009: 35).

Şekil 2'de $\pi = -\gamma(u - u_N)$, π enflasyon oranını, u_N doğal işsizlik oranını ve u ise işsizlik oranını temsil etmektedir.

Phillips Eğrisi'nin enflasyon ve işsizlik ilişkisini ortaya koyan temel denkleminde yer alan γ katsayısı, enflasyon oranının işsizlik ile doğal işsizlik oranı arasındaki sapmalara karşı olan duyarlılığını ifade etmektedir.

1960'lı yıllarda, politika yapıcılar Phillips Eğrisi'nin sunduğu çerçevede enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu kabul ederek, işsizliği azaltmak amacıyla genişletici maliye ve para politikalarına yönelmişlerdir. Uygulanan bu politikalar kısa vadede beklenen etkileri üretmiş olsa da, 1970'li yıllarda ortaya çıkan stagflasyon süreci hem işsizliğin hem de enflasyonun eş zamanlı olarak yükseldiği dönem bu ilişkinin sürdürülebilirliğini tartışmaya açmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, Friedman ve Phelps tarafından geliştirilen yeni görüşler önem kazanmıştır. Bu iktisatçılar, Phillips Eğrisi'nin geleneksel formülasyonunun beklentileri dikkate almadığını ileri sürmüş ve bu eleştiriler, ekonomik modellerde "beklentiler" unsurunun önemini ortaya koymuştur.

Friedman ve Phelps'e göre, enflasyon beklentilerindeki değişimler hesaba katıldığında, Phillips Eğrisi zamanla istikrarını kaybedecektir. Beklenen enflasyon oranının sabit kalmaması, eğrinin farklı noktalara kaymasına neden olacak ve bu da beklentilerle uyumlu

bir denge noktasının korunamayacağını gösterecektir. Bu çerçevede, Phillips Eğrisi Denklem (1)'de yeniden ifade edilmiştir (Yıldırım ve Karaman, 2003: 340):

$$\pi = \pi_e - \gamma(u - u_N) \quad (1)$$

Phillips Eğrisi'ne enflasyon beklentilerinin dâhil edilmesiyle birlikte, gerçekleşen enflasyon oranı ile beklenen enflasyon oranı arasında bir denge sağlanmaktadır. Aynı şekilde, işsizlik oranı da doğal işsizlik oranına yaklaşmaktadır. Neoklasik iktisat perspektifiyle geliştirilen bu yaklaşım, beklentilerin modele entegrasyonu sayesinde, kısa vadede enflasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte, uzun vadede söz konusu ilişkinin geçerliliğini yitirdiği ve Phillips Eğrisi'nin dik bir yapıya büründüğü ifade edilmektedir. Bu bağlamda, kısa dönemde işsizlik oranı ile doğal işsizlik oranı arasında sapmalar oluşsa da, uzun dönemde bu oranların eşitlenmesiyle birlikte enflasyon ile işsizlik arasında herhangi bir ilişkinin kalmadığı kabul edilmektedir (Saçkan, 2006: 9).

3.6. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi ölçek ekonomileri, artan getiriler ve bu getirilerle tetiklenen teknolojik gelişmeler aracılığıyla açıklamaktadır. Bu modellerde büyüme oranı, sermayenin marjinal getirisine bağlı olarak değişmektedir. Enflasyonun sermaye birikimini azaltıcı etkisi ise, doğrudan ekonomik büyüme oranlarını da düşürmektedir. Bu nedenle, büyümenin nedenlerini ve etkilerini daha sağlıklı analiz edebilmek için, büyüme sürecinin içsel dinamiklerle açıklanması gereklidir. Neoklasik modellerin büyümeyi dışsal bir değişken olarak ele alması, söz konusu etkilerin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır.

İçsel büyüme modelleri oluşturulurken sermaye getirilerinin sabit olması, beşerî sermaye birikimi, pozitif dışsallıkların etkisi ve sermayenin marjinal ürününün sıfırın altına düşmemesi gibi varsayımlar sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu durum, farklı içsel büyüme modelleri arasında ortak bir çerçeve oluşturmaktadır. Temel varsayım, sermaye getirisi yüksek olduğu sürece yatırım eğiliminin devam edeceği yönündedir. Dolayısıyla, fiziki veya beşerî sermayeyi etkileyen herhangi bir dışsal unsur, uzun vadeli büyüme oranını da etkilemektedir. Ayrıca, bu modellerde ölçek ekonomilerinden kaynaklanan artan getiriler dikkate alınmakta ve dışsallıkların sermaye getirisi üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır. Enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki bu çerçevede ele alındığında, büyüme oranının içsel olması kadar, paranın reel değişkenler üzerindeki etkileri de önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, enflasyondaki artış yalnızca büyüme sürecini değil, aynı zamanda paranın reel etkilerini de şekillendirmektedir. Bu yaklaşımlar, içsel büyüme modellerinin bu açıdan ortak yönler taşıdığını göstermektedir (Saçkan, 2006: 15-16).

Gomme (1993) tarafından geliştirilen içsel büyüme modelinde, enflasyondaki artışın istihdam üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ileri sürülmektedir. Modelde, etkin kaynak dağılımının son tüketim biriminin marjinal faydası ile son birim emeğin maliyetinin eşitlenmesiyle sağlandığı ifade edilmiştir. Gomme'ye göre, enflasyonun artması marjinal tüketim faydasını düşürmekte, bu durum bireylerin daha az çalışmasına neden olmakta ve bu da sermayenin marjinal ürün değerini azaltarak sermaye birikimini zayıflatmaktadır. Ancak Gomme, bu etkinin ekonomik büyüme üzerinde oldukça sınırlı olduğunu öne sürmektedir. Model sonuçlarına göre, yüzde 10 oranındaki ılımlı enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi yüzde 1'in altında kalmaktadır (Walsh, 1976: 63).

Marquis ve Reffert'in (1995) geliştirdiği, Haslag'ın (1995) benzer yapıda ele aldığı modelde ise sermaye ve paranın birbirini tamamlayıcı unsurlar olduğu varsayılmaktadır. Bu

bağlamda, enflasyonun etkileri Stockman'ın yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Paranın getirisinin sermayenin getirisinden düşük olması, ekonomide zorunlu nakit rezervi bulundurulmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca, mevduatın denge getirisi; para ve sermaye getirilerinin ağırlıklı ortalaması olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre, enflasyondaki bir artış mevduat getirisini azaltmakta, bu da mevduat birikim hızını ve dolayısıyla sermaye birikimi ile çıktı artışını yavaşlatmaktadır. Marquis ve Reffert ile Haslag, Gomme'nin modeline kıyasla enflasyonun büyüme üzerindeki etkilerini daha güçlü bulmuşlardır. Marquis ve Reffert (1995), ABD'nin 1959:1-1991:6 dönemine ait aylık verileri kullanarak oluşturdukları modelde, enflasyon oranının yüzde 5'ten sıfıra düşürülmesinin ekonomik büyümede yüzde 0,68 oranında artış sağladığını ortaya koymuştur. Haslag (1995) ise, 1960–1995 döneminde 60 ülkeye ait yıllık verilerle gerçekleştirdiği yatay kesit analizinde, enflasyonun yüzde 10 seviyelerinden gerilemesinin ekonomik büyümeyi yüzde 0,22 oranında artırdığını tespit etmiştir (Marquis ve Reffert, 1995: 117; Haslag, 1995).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkinin iktisadi düşünce tarihindeki temel doktrinler çerçevesinde nasıl ele alındığını analiz etmiş ve söz konusu teorilerin politika yapım sürecine olan yansımalarını tartışmıştır. Her bir iktisat okulu, kendi tarihsel bağlamı ve teorik zemini doğrultusunda büyüme ve enflasyonu farklı biçimlerde tanımlamış, dolayısıyla bu iki değişken arasındaki ilişkiye yönelik özgün yaklaşımlar geliştirmiştir. Merkantilist yaklaşım büyümeyi dış ticaret ve para arzı artışıyla açıklarken; Fizyokratlar üretim ve devlet müdahalesine önem vermiştir. Klasik ve Neo-Klasik iktisat, serbest piyasa ilkeleri temelinde doğal büyüme süreçlerini ve geçici dengesizliklerden kaynaklı enflasyonu öne çıkarmaktadır. Keynesyen teori toplam talep yönetimiyle büyümeyi desteklerken, arz-talep dengesizliklerinin enflasyonist baskılar yaratabileceğini vurgular. Monetarist okul ise enflasyonu doğrudan para arzındaki değişimlerle ilişkilendirmekte ve para politikalarının önceliğini savunmaktadır.

Kuramsal yaklaşımların politika önerileri üzerindeki etkisi, özellikle bu doktrinlerin doğduğu tarihsel konjonktürde daha belirgin biçimde hissedilmiştir. Ancak günümüzde de büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkiye dair analizlerde bu teorik arka planların önemli ölçüde belirleyici olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme ve enflasyon kavramlarının iktisadi kuramlar çerçevesinde nasıl konumlandırıldığı, yalnızca teorik tartışmalar açısından değil, aynı zamanda sürdürülebilir ve dengeli ekonomik politika tasarımı açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmada ele alınan teorik yaklaşımlar, politika yapıcılar açısından enflasyonu kontrol altına alırken büyümeyi sürdürülebilir kılma hedefinde dikkate alınması gereken temel yönelimler olarak değerlendirilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50, yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbayır, Y. (2024). *Merkez Bankası Bağımsızlığı Politikalarının, Enflasyon ve Makroekonomik Performans Üzerindeki Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkuş, E. (2012). Phillips Eğrisi: Enflasyon-İşsizlik Değiş-Tokuşu Teorik Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 101-153.
- Aktan, C. C. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168-182.
- Aren, S. (2014). *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Aydemir, C., & Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 1-23.
- Branson, W. (1995). *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*. Çev: İ. Kanyılmaz, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Braudel, F. (1970). *The Wheels of Commerce*. Harper & Row, s.670.
- Büyükkakın, T. (1995). *Enflasyon Teorileri ve Türkiye’de 1980 Sonrası Enflasyon*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- De Gregorio, J., & Guidotti, P. (1995). Financial Development and Economic Growth, *World Development*. 23, 433-448.
- Doğangün Yasa, B. (2017). İktisat Düşüncesinde Devlet Müdahaleciliği Kuramının Evrimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 281-298. <https://doi.org/10.18506/anemon.310155>.
- Dornbusch, R., & Fischer, S. (1998). *Makro Ekonomi*. Çev.: Ak, S., Fisunoğlu, M., Yıldırım, E., Yıldırım, R., McGraw Hill-Akademi Yayınları, İstanbul, 672s.
- Emsen, S., Turan, S. A., & Aksu, H. (2012). Sınır Testi ile Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Türkiye Üzerine İncelemeler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 25-40.
- Erdem, E., & Dumrul, C. (2014). Keynesyen ve Neo-Klasik Yaklaşımlarda Finansal Sistem ve İktisadi Büyüme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 45-86.
- Eren, A. A. (2023). Sir William Petty: Merkantilist bir düşünür mü? *Ekonomik Yaklaşım*, 22(79), 45-70.
- Friedman, M. (1962). *Should There Be An Independent Monetary Authority*. L.B.YEAGER (Ed.), In Search of Monetary Constitution içerisinde, Cambridge: Harvard University Press.
- Friedman, M. (1975). *The Case for A Monetary Rule*. M. FRIEDMAN, An Economist’s Protest içerisinde, Thomas Horton, New Jersey.
- Gökal, V., & Hanif, S. (2004). Relationship Between Inflation and Economic Growth. *Economics Department Reserve Bank of Fiji*, 1-51.
- Günay, E., Türkmen, S., & Özbek, S. (2018). İktisadi Düşünce Üzerinde Doğa Bilimlerinin Etkisi, Klasik Fiziğin İktisadi Alana İlk Uyarlaması: Fیزیokrasi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 41-66.
- Günsel, E. E. (1999). Parasal Ekonomi-Reel Ekonomi İlişkileri ve Parasal Aktarım Mekanizması. *İktisat İşletme ve Finans*, 62-74.
- Güzelsoy, H., & Çakmak Şahin, S. (2024). Marx’ın Kâr Oranının Düşme Eğilimi Yasasına Yönelik Eleştiriler Üzerine Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 3, 1071-1090.
- Haslinger, F. (1987). The Economic Law of Motion of Modern Society. A Marx-Keynes-Schumpeter Centennial. 143/2(1987), 357-359.

- Hiç, M. (1988). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*. İstanbul: Menteş Kitabevi.
- Kar, M. (2001). A Critical Review of The Theory of Financial Liberalization. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15(3-4), 81-96.
- Kar, M., & Taş, S. (2004). *İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri*. Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular İçinde, Derl. Sami Taban; Muhsin Kar, s. 159-195, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kaymak, M. (2005). Ulusların Tarımsal Zenginliği Adam Smith ve Fizyokrazi. *Ekonomik Yaklaşım*, 16(54), 1-25.
- Macesich, G. (1984). *The Politics of Monetarism: Its Historical and Institutional Development*. Rowman and Allanel, New Jersey, 158s.
- Ölmezoğulları, N. (1999). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*. (3. Bs.), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Özdemir, M. (2010). *İktisadi Ekollerde Devlet Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 63-72.
- Özgüven, A. (2001). *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özsağır, A. (2008). Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *KMU İİBF Dergisi*, 8(14), 337-347.
- Paya, M. (2013). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Saçkan, O. (2006). *Uzun Dönemde Enflasyon Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saraç, T. B. (2009). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1988-2007)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sidrauski, M. (1967). Inflation and Economic Growth. *The Journal of Political Economy*, 75(6), 796-810.
- Terzi, H., & Oltulular, S. (2004). Türkiye’de Ekonomik Büyüme-Enflasyon Süreci: Sektörler İtibariyle Ekonometrik Bir Analiz. *Bankacılar Dergisi*, 50, 19-33.
- Tobin, J. (1965). Money and Economic Growth. *Econometrica*, 33(4), 671-684.
- Ülgen, G. (2000). Merkantilizmden Liberalizme Geçiş ve Piyasa Ekonomisi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi*, (40), 85-90.
- Yeşiloğlu, B. (2018). *Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Yıldırım, K., & Karaman, D. (2003). *Makroekonomi*. Eskişehir: Etam Matbaası.
- Zünbül, T. (2002). *Gelir Dağılımı Teorisi, Politikası ve 1980 Sonrası Türkiye’de Gelir Dağılımının Sonuçlarına İlişkin Mukayeseli Statik Bir Analiz*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

FINANS SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ AVANTAJLARI, ZORLUKLARI VE STRATEJİLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Yasemin GEDİK¹

Öz

Yapay Zekâ (AI), finans sektöründe devrim yaratma potansiyeline sahip hızla büyüyen bir alandır. AI'nın finans sektörüne entegrasyonu, piyasaların işleyişine, kurumların riskleri yönetme biçimlerine ve tüketicilerin finansal hizmetlerle etkileşimine köklü bir değişim getirmektedir. AI, insan zekâsını taklit etmek, tahminlerde bulunmak ve görevleri otomatikleştirmek için bilgisayar algoritmaları ve verileri kullanan yenilikçi bir teknolojidir. AI, makinelerin genellikle bir insan zihniyle ilişkilendirilen bilişsel işlevleri gerçekleştirme yeteneğidir. Finans sektöründe AI, iyileştirilmiş operasyonel faaliyetler, maliyet tasarrufu, dolandırıcılık tespiti ve önlenmesi, karmaşık problemleri çözme, gelişmiş müşteri deneyimi, daha az kredi temerrüdü ve daha hızlı karar alma gibi sayısız avantajlar sunmaktadır. Öte yandan, AI'nın önyargı ve ayrımcılık potansiyeli, şeffaflık eksikliği, iş kayıpları, veri gizliliği ve siber güvenlik gibi olumsuz etkileri hakkında da çeşitli endişeler bulunmaktadır. Bu çalışma, finans sektöründe AI'nın artan önemini ve etkilerini anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, güncel istatistiklerle birlikte AI uygulamalarının avantajları, zorlukları ve stratejilerini de inceleyerek işletme yöneticilerine ilgili kararları alırken yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Avantajları, Yapay Zekâ Zorlukları, Yapay Zekâ Stratejileri

Jel Sınıflandırması: M21, M10, O30

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FINANCE A CONCEPTUAL ASSESSMENT ON ADVANTAGES, CHALLENGES AND STRATEGIES

Abstract

AI is a rapidly growing field with the potential to revolutionize the financial industry. The integration of AI into the financial sector is bringing fundamental change to how markets function, how institutions manage risk and how consumers interact with financial services. AI is an innovative technology that uses computer algorithms and data to mimic human intelligence, make predictions and automate tasks. AI is the ability of machines to perform cognitive functions usually associated with a human mind. AI offers numerous advantages in the financial sector such as improved operational activities, cost savings, fraud detection and prevention, solving complex problems, enhanced customer experience, fewer loan defaults and faster decision making. However, there are also concerns about the negative impacts of AI, such as the potential for bias and discrimination, lack of transparency, job losses, data privacy and cybersecurity. This study focuses on understanding the growing importance and impacts of AI in the financial sector. Furthermore, the study aims to help business managers in making relevant decisions by examining the advantages, challenges and strategies of AI applications along with up-to-date statistics.

¹ Dr., Woxsen University, dr.yasemingedik@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1166-3227>.

Atıf/To Cite: Gedik, Y. (2025). Finans Sektöründe Yapay Zekâ Avantajları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Journal of Economics and Research*, 6(1), 59-78.

Keywords: Artificial Intelligence, Artificial Intelligence Advantages, Artificial Intelligence Challenges, Artificial Intelligence Strategies

Jel Classification: M21, M10, O30

GİRİŞ

Finansal hizmetlerin dinamik dünyasında Yapay Zekâ (AI), sektörünün operasyonel ve stratejik ufuklarını yeniden tanımlayarak dönüştürücü bir değişimin temel taşı haline gelmiştir. AI, bir eğilimden çok daha fazlasıdır. Finansal kuruluşların rutin görevlerini kolaylaştırırken kişiselleştirilmiş hizmetler ve yenilikçi çözümler sunmasına olanak tanıyan operasyonların, ürün geliştirmenin ve risk yönetiminin kapsamlı bir şekilde yeniden tasarlanmasıdır (Chlouverakis, 2024). AI, modern iş dünyasını temelden değiştirmeye hazırlanan devrim niteliğinde bir teknolojidir. KOBİ'lerden Fortune 500 işletmelerine kadar, süreçleri otomatikleştirmek, daha derin müşteri iç görüleri elde etmek ve inovasyonda yeni fırsatların kilidini açmak için AI yeteneklerinden yararlanılmaktadır. AI, işletmeler için artık yalnızca rekabet avantajı aracı değil, aynı zamanda bir zorunluluktur (UAGC, 2024). Accenture 2021 Anketi, işletmelerin yaklaşık %75'inin AI'ı iş stratejilerine entegre ettiğini ortaya koymaktadır (Accenture, 2021). NewVantage Partners'ın 2022 Anketi'ne göre, işletmelerin %92'si AI yatırımlarından önemli bir kazanç elde ettiklerini bildirmektedir. Bu, 2017'deki %48'lik orana göre belirgin bir artışı işaret etmektedir (Davenport ve Bean, 2022).

AI'nın tarihi, terimin ortaya atıldığı ve erken araştırmaların yürütüldüğü 1950'lere kadar uzanmaktadır. 1950'de bilgisayar bilimci Alan Turing, *Computing Machinery and Intelligence* başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu dönüm noktası niteliğindeki yayında tanıtılan Turing Testi, makinelerin potansiyel olarak insan benzeri zekâyı nasıl simüle edebileceğini anlamak için bir çerçeve sağlayarak gelecekteki araştırmalar için teorik bir temel oluşturmuştur (Friedman-Bernacch ve Isaacson, 2024: 5). AI terimi ilk kez 1956 yılında John McCarthy tarafından Dartmouth AI Yaz Araştırma Projesi için düzenlenen konferansta kullanılmıştır (DataScientest, 2023). AI, optimize edilmiş sonuçlar elde etmek için çeşitli diğer teknolojilerle entegre edilen, oyunun kurallarını değiştiren bir teknolojidir (Belgaum vd., 2021: 67). AI, akıllı makineler, özellikle de akıllı bilgisayar programları yapma bilimi ve mühendisliğidir (McCarthy, 2007: 2). AI, makinelere mantık, muhakeme, planlama, öğrenme ve algılama gibi işlevleri yerine getirme kapasitesi sağlamayı amaçlayan bilim alanına atıfta bulunmaktadır (Perez vd., 2018: 9).

AI pazarı, 2024 yılında 184 milyar \$'ı aşarak 2023'e kıyasla yaklaşık 50 milyar \$ tutarında önemli bir büyüme gerçekleştirmiştir. Pazarın 2030 yılında 826 milyar \$'ı aşması beklenmektedir (Thormundsson, 2024). 2023 yılında AI'ya, finansal hizmetler sektörü yaklaşık 35 milyar \$ ve bankacılık 21 milyar \$ yatırım yapmıştır. Capital One, JPMorgan Chase ve Royal Bank of Canada AI'nın benimsenmesinde öncülük eden bankalar arasındadır. AI'nın yüksek benimsenme oranı ve AI teknolojilerine yapılan güçlü harcamalar, sektörün AI merkezli bir dünyaya uyum sağlamaya hazır olduğunu göstermektedir (Statista, 2024a). Öte yandan, Fintech'teki AI pazarının, 2024'te 44,08 milyar \$'a yükseleceği ve 2029 yılında 50 milyar \$'ı aşacağı tahmin edilmektedir (Statista, 2024b). 2023 tarihli McKinsey raporu, kuruluşların %55'inin artık en az bir iş birimi veya işlevi için AI'yı kullandığını işaret etmektedir (Stanford HAI, 2024).

AI, finansal kurumlara operasyonları iyileştirmek ve inovasyonu yönlendirmek için çok sayıda olanak sunmaktadır. Bunlar arasında, kişiselleştirilmiş pazarlama, tekrarlayan görevlerin otomatikleştirilmesi, ses ve görüntü tanıma, dolandırıcılık tespiti (Shiyyab vd., 2023: 2), yenilikçi ürün ve hizmetler (Hovsepian, 2023), kredi riskinin ölçülmesi ve kredi kartı dolandırıcılığı bulunmaktadır (Wall, 2018: 8). AI algoritmaları, kalıpları belirlemek ve

kredibilitiyi daha doğru bir şekilde değerlendirmek için büyük miktarda veriyi analiz edebilir; daha az kredi temerrüdü, daha az risk ve daha iyi kâr marjları sağlayabilir (Ardouin, 2023). 2021 yılında MIT Sloan Management Review ve Boston Consulting Group tarafından gerçekleştirilen ankete göre, AI uygulamalarına benimseyen yöneticilerin %75'inden fazlası ekip moralinde, iş birliğinde ve kolektif öğrenmede de iyileşmeler gördüğünü belirtmiştir (Ransbotham vd., 2021). Öte yandan, AI endüstrisi, gelişimin bebeklik aşamasında olarak tanımlanmaktadır. AI yeteneklerinin sağlayabileceği devrim niteliğindeki faydalara rağmen, literatürde bu alanda yapılan çalışmalar erken aşamalarındadır ve daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Perifanis ve Kitsios, 2023: 1; Kshetri, 2021: 5). Bu çalışma, finans sektöründe AI'nın artan önemini ve etkilerini anlamaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, güncel istatistiklerle birlikte AI uygulamalarının avantajları, zorlukları ve stratejilerini de inceleyerek işletme yöneticilerine ilgili kararları alırken yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, öncelikle AI literatürü, AI kavramı ve temel AI bileşenleri incelenmiş, ardından AI uygulamalarının avantajları ve AI uygulamalarında karşılaşılan zorluklar anlatıldıktan sonra çalışma, AI stratejilerinden bahsedilerek sonlandırılmıştır.

1. LİTERATÜRE BAKIŞ

Mhlanga (2020) tarafından yapılan çalışma, AI'nın risk tespiti, ölçümü ve yönetimi, bilgi asimetrisi sorununun ele alınması, sohbet robotları aracılığıyla müşteri desteği ve yardım masasından yararlanma, dolandırıcılık tespiti ve siber güvenlik ile ilgili alanlarda dijital finansal katılım üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kumari vd., (2021), tüm finans kuruluşlarının küresel rekabette yetkinlik elde etmek için AI'yi benimsemelerinin zorunlu olduğunu savunmaktadır. Çalışma, AI'nın benimsenmesinin organizasyonun finansal performansının ve piyasa değerinin daha da artmasına yardımcı olacağını doğrulamaktadır. Babina vd., (2024) çalışmasının bulguları, AI yatırımlarında belirgin bir artış olduğunu, ayrıca AI'ya yatırım yapan işletmelerin, satış, istihdam ve piyasa değerlerinde büyüme yaşadığını göstermektedir. Gashi vd., (2024) tarafından yapılan araştırma, AI'nın en önemli avantajlarını, veri anormalliklerini tespit etmek, ödeme prosedürlerini iyileştirmek, belgeleri doğrulamak, hataları en aza indirmek ve en iyi yatırım kararlarını verme konusunda tavsiyelerde bulunmak şeklinde belirlemiştir. Berdiyeva vd., (2021) tarafından yapılan çalışma, finans sektöründe AI'nın kullanımının operasyonel verimliliği artırabileceğini savunmaktadır.

Mwachikoka (2024) çalışmasının sonuçları, AI'nın gelişmiş veri analitiği ve otomasyon yoluyla finansal raporlama doğruluğunu artırma potansiyelini vurgulamaktadır. Ancak, veri güvenliği endişeleri ve yetenekli personele ihtiyaç duyulması gibi zorluklar, AI entegrasyonunun önündeki önemli engellerdir. Bahrammirzaee (2010) tarafından yapılan çalışma, AI yöntemlerinin, finansal problemlerle başa çıkmada geleneksel istatistiksel yöntemlerden üstün olduğunu göstermektedir. Noonpakdee (2020) araştırmasının bulgularına göre, finansal yatırım hizmeti için AI kullanımını etkileyen faktörler, güven, algılanan fayda, uygulama kullanma bilgisi ve sosyal normdur. Vasiljeva vd., (2021) tarafından yapılan çalışmaya göre, bir işletmede AI benimsenmesini etkileyen üç ana faktör; üst yönetimin tutumu, rekabet ve düzenlemelerdir. Hassan (2024) araştırmasının sonuçları, teknolojik, organizasyonel ve çevresel iyileştirmelerin finansal hizmetler sektöründe AI'nın benimsenme olasılığını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Özellikle, teknolojik altyapıya erişim, yönetim desteği ve düzenlemelerdeki netlik, AI'nın benimsenmesinin temel belirleyicileridir. Anh vd., (2024) tarafından yapılan araştırma, algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının AI benimsenmesini olumlu yönde etkilediğini ortaya çıkarmıştır.

Kuswara vd., (2024) tarafından yapılan çalışma, AI'nın denetime entegre edilmesinin finansal tablo şeffaflığını önemli ölçüde iyileştirdiğini, denetçilerin daha derinlemesine, doğru analizler yapmasını kolaylaştırdığını ve paydaşların gözünde itibarlarını artırdığını bulmuştur. AI, yalnızca denetim sürecinin verimliliğini iyileştirmekle kalmamakta, aynı zamanda finansal raporlamada güven ve bütünlük oluşturmada stratejik bir rol oynamaktadır. Odonkor vd., (2024) tarafından yapılan araştırmanın bulguları, AI'nın muhasebeye entegrasyonunun, verimliliği, doğruluğu ve karar alma yeteneklerini artıran önemli bir evrimsel adım olduğu göstermektedir. Ancak, beceri adaptasyonu ve etik hususlar gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Yawalkar (2019) tarafından yapılan çalışma, insan kaynakları departmanında yürütülen çeşitli işlevlerde AI'nın rolünün daha büyük olduğu ve robotik şirketlerin işe alım, işe alma, verileri analiz etme, verileri toplama, iş yükünü azaltma ve verimliliğini zenginleştirme konularını çözebileceği sonucuna varmıştır. Benzer şekilde, Bhardwaj vd., (2020) araştırmasının bulguları, iş yerinde AI kullanımının artmasının daha iyi İK işlevsel performansı ile sonuçlandığını ortaya koymaktadır. Fazal vd., (2024) tarafından yapılan çalışma, finans sektöründe AI uygulamalarının, insanların finansal araçları kullanımını ve ekonomik büyümeyi artırırken yoksulluğu azalttığını işaret etmektedir. Finnset (2020) araştırmasının sonuçları, AI kullanımıyla ilişkili güçlü yönlerin, monoton görevlere zaman harcama ihtiyacının azalması ve kullanıcı deneyimlerini kişiselleştirme becerisinin artması olduğunu göstermektedir. Ayrıca, işletmelerin AI teknolojileri kullanımı artan kârlılıkla yakından ilişkilidir.

2. YAPAY ZEKÂ KAVRAMI

AI, işletmelerin çalışma biçimlerini dönüştüren en çığır açıcı teknolojilerden biri olarak kabul edilmektedir (Chung vd., 2022: 3). Bununla birlikte, AI'nın evrensel olarak kabul edilen tek bir tanımı bulunmamaktadır (Vasiljeva vd., 2021: 4). AI, konuşulan dili anlamak, çeşitli davranış türlerini öğrenmek veya sorunları çözmek gibi normalde sinir ağları ve biyolojik beyin gücü gerektiren görevleri gerçekleştiren bilgi teknolojisidir. AI, cihazların veya yazılımların veriler yardımıyla çevreyi algılayacak şekilde programlanmasına veya öğretilmesine, bilişsel yeteneklere yaklaşmak için tasarlanmış otomatik işleme kullanarak verileri yorumlamasına ve ayrıca öneriler, tahminler veya çözümler üretmesine olanak tanımaktadır (Atabekov, 2023: 11). Holzinger vd., (2019: 1), AI'nın, gerçek dünya problemlerini çözmek ve insanlar gibi öğrenen ve düşünen sistemler oluşturmak için bilişsel işlevleri taklit etmenin tüm yönleriyle ilgilendiğini belirtmektedir. AI, çevrelerini algılayabilen, düşünebilen, öğrenebilen ve algıladıklarına ve hedeflerine yanıt olarak harekete geçebilen bilgisayar sistemleri için kullanılan kolektif bir terimdir (PWC, 2017).

AI, bilgisayarların sözlü ve yazılı dili görme, anlama ve tercüme etme, verileri analiz etme, önerilerde bulunma ve daha fazlası dâhil olmak üzere çeşitli gelişmiş işlevleri yerine getirmesini sağlayan bir dizi teknolojidir (Google Cloud, 2025). Gelir yaratma, maliyet azaltma, risk yönetimi ve verimlilik kazanımları yoluyla firmaların kârlılığını artırma fırsatları, finansal kuruluşlar tarafından AI'nın benimsenmesini sağlayan etkenler arasındadır. Talep tarafındaki belki de en etkili faktör, işletmelerin rakipleriyle rekabet endişesidir. Finansal kuruluşlar, AI'yı, benimsememeleri durumunda rakiplerinin gerisinde kalmaktan giderek daha fazla endişe duymaktadır (FSB, 2024). Boston Consulting Group'un 2024 araştırmasına göre, Son üç yılda, AI kullanan işletmeler 1,5 kat daha yüksek gelir büyümesi, 1,6 kat daha fazla hissedar getirisi ve yatırılan sermayede 1,4 kat daha yüksek getiri elde etmiştir (BCG, 2024). PwC's 28th Annual Global CEO Survey'e göre, yöneticilerin %56'sı AI'nın çalışanların zamanlarını nasıl kullandıkları konusunda verimlilik sağladığını söylerken, %32'si gelirlerinde ve %34'ü kârlılıkta artış olduğunu söylemektedir.

(PWC, 2025). SNS Insider 2024 Rapor'u, fintech pazarındaki AI'nın, sahtecilik tespiti ve risk yönetimi için AI'nın artan benimsenmesiyle 2032'ye kadar 61,6 milyar \$'a ulaşacağını öngörmektedir (GlobeNewswire, 2024).

Finansal ve teknoloji kelimelerinin birleşimi olan fintech, tüketicilere finansal hizmetler ve ürünler sunmak için teknolojinin kullanımını tanımlamaktadır (Central Bank of Ireland, 2024). Fintech'ler, finansal hizmetler tarafından sağlanan temel işlevleri yerine getirmek için öncelikle teknolojiye dayanan, kullanıcıların parayı saklama, biriktirme, ödünç alma, yatırım yapma, taşıma, ödeme ve koruma biçimlerini etkileyen şirketlerdir. Fintech'lerin çoğu 2000 yılından sonra kurulmuş, 2010 yılından bu yana fon sağlamış ancak henüz olgunluğa ulaşmamıştır (McKinsey & Company, 2024). Dünyanın en değerli dijital ödeme platformu olan Paypal, FinTech'in en bilinen örneği olarak kabul edilmektedir. FinTech, standart finansal teknolojiden ayıran bir yenilik unsuruna sahiptir. Gerçekten FinTech olmabilmek için, bir teknolojinin belirli bir piyasada standart olarak kabul edilenden çok daha gelişmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle, ilk ortaya çıktıklarında çığır açan finansal uygulamalar (ATM'ler, kredi kartları vb.) yerleşik teknoloji haline geldikleri için FinTech olarak kabul edilmezler (Michigan Tech, 2025).

2.1. Yapay Zekânın Temel Bileşenleri

Temel AI teknolojileri; makine öğrenimi, derin öğrenme, doğal dil işleme, robotik, bilgisayarlı görüş ve uzman sistemler olmak üzere altı bileşenden oluşmaktadır (Bahoo vd., 2024: 2; Brown, 2021; ISO, 2025; Amazon, 2025; University of San Diego, 2025; Microsoft, 2025; Britannica, 2025):

• **Makine Öğrenimi (ML):** AI'nın en önemli bileşenlerinden biri olan ML, Arthur Samuel tarafından 1950'lerde bilgisayarlara açıkça programlanmadan öğrenme yeteneği kazandıran çalışma alanı olarak tanımlanmıştır. ML, bilgisayarların programlanmadan belirli görevlerdeki performansı artırmak için deneyim ve verilerden öğrenmesini sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. ML modelleri hâlihazırda görüntü tanıma, doğal dil işleme, dolandırıcılık tespiti, öneri sistemleri, otonom araçlar ve kişiselleştirilmiş ürün/hizmet teklifleri için kullanılmaktadır.

• **Derin Öğrenme (DL):** Yapay sinir ağlarını eğitmeye odaklanan ML'nin bir alt kümesidir. Çok katmanlı sinir ağları, insan beyninin yapısı ve işlevinden esinlenmiştir. İnsan beyni gibi, sinyaller ileten birbirine bağlı düğümlerden (nöronlar) oluşurlar. Bu karmaşık algoritmalar, çoklu soyutlama katmanları aracılığıyla ham verilerden özellikleri otomatik olarak çıkararak görüntü ve konuşma tanıma, NLP ve diğer birçok alanda kullanılmaktadır. DL, yüksek boyutlu girdilerle büyük ölçekte veri kümelerini işleyebilir.

• **Doğal Dil İşleme (NLP):** Bilgisayarlara insan dilini yorumlama, işleme ve anlama yeteneği veren bir ML teknolojisidir. Günümüzde işletmeler, e-postalar, metin mesajları, sosyal medya haber akışları, videolar ve ses dosyaları gibi çeşitli iletişim kanallarından büyük hacimli ses ve metin verilerine sahiptir. Bu verileri otomatik olarak işlemek, mesajdaki niyeti veya duyguyu analiz etmek ve insan iletişimine gerçek zamanlı olarak yanıt vermek için NLP yazılımı kullanırlar. NLP, sohbet robotları ve Siri veya Alexa gibi dijital asistanların arkasındaki temel teknolojidir.

• **Robotik:** Ek insan müdahalesi olmadan programlanmış görevleri yerine getirebilen makinelerin tasarımını, yapımını ve işletimini içeren bir mühendislik ve bilgisayar bilimleri dalıdır. Özünde, robotik, görevleri daha verimli ve güvenli hale getirirken otomatikleştirmek için teknolojiyi kullanmakla ilgilidir. AI'nın robotikte kullanıldığı temel yollardan biri

ML'dir. Bu teknik, robotların insan eylemlerini gözlemleyerek ve taklit ederek belirli görevleri öğrenmesini ve gerçekleştirmesini sağlar.

• **Bilgisayarlı Görüş:** Bilgisayarların görüntü ve videolardaki nesneleri ve insanları tanımlamasını ve anlamasını sağlamaya odaklanan bir bilgisayar bilimi alanıdır. Diğer AI türleri gibi, bilgisayarlı görüş de insan yeteneklerini taklit eden görevleri gerçekleştirmeyi ve otomatikleştirmeyi amaçlar. Bu durumda, bilgisayarlı görüş hem insanların görme biçimini hem de insanların gördüklerini anlamlandırma biçimini taklit etmeyi amaçlar. Otonom araçlar, aracın çevresinde neler olup bittiği hakkında bilgi toplamak ve aracı buna göre yönlendirmek için gerçek zamanlı nesne tanımlama ve izleme özelliğini kullanmaktadır.

• **Uzman Sistemler:** Normalde insan uzmanlığı gerektiren özel bir alandaki sorunları çözmek için AI yöntemlerini kullanan bilgisayar programlarıdır. İlk uzman sistem, 1965 yılında ABD'nin Kaliforniya eyaletindeki Stanford Üniversitesi'nden Edward Feigenbaum ve Joshua Lederberg tarafından geliştirilmiştir. Uzman sistemler için tipik görevler, sınıflandırma, teşhis, izleme, tasarım, zamanlama ve uzmanlaşmış çabalar için planlamayı içermektedir.

3. YAPAY ZEKÂ KULLANIMININ AVANTAJLARI

Bankalar kamu fonlarıyla çalıştıkları için sıkı denetim ve yönetime tabidirler. İhtiyatlı duruşlarına ve düzenleyici baskılara rağmen, mevcut piyasa belirsizliği bankacılık ve finans kuruluşlarını işletme giderlerini azaltmanın ve daha fazla pazar penetrasyonu ve daha hızlı yatırım getirisi sunabilecek yeni ürünler gelişmenin yollarını aramaya itmektedir (Tiwari vd., 2021: 1617). Finans, ekonominin en küreselleşmiş ve dijitalleşmiş sektörlerinden biri haline gelmektedir (Zetzsche vd., 2020: 3). Azeema vd., (2023: 287) sonuçlarına göre, AI, finansal piyasalarda algoritmik ticarete devrim yaratmaktadır. Algoritmik ticaret, yüksek frekanslı ve karmaşık ticaret stratejilerini yürütmek için otomatik, bilgisayar tabanlı sistemlerin kullanılmasıdır. AI algoritmaları, büyük hacimli verileri inceleyebilir, kalıpları belirleyebilir ve anlık alım satım kararları verebilir. Ayrıca, geçmiş verileri, piyasa eğilimlerini ve diğer ilgili faktörleri analiz ederek gelecekteki piyasa hareketleri ve yatırım fırsatları hakkında tahminler üretebilir (Zakaria vd., 2023: 1). Abouria (2024), AI'nın müşteri memnuniyetini artırma, yatırım portföyü performansını iyileştirme ve yeterince hizmet alamayan topluluklar için finansal katılımı teşvik etme üzerindeki önemli etkisini vurgulamaktadır. Ek olarak, AI'nın finansal sektörde operasyonel verimliliği artırma, riskleri azaltma ve inovasyonu teşvik etmedeki dönüştürücü potansiyelinin altını çizmektedir. ML tekniklerinin tanıtılması, finansal veri analitiğine piyasa davranışını daha iyi anlamak, portföyleri optimize etmek, riski yönetmek ve akıllı ticaret stratejileri geliştirmek için yeni fırsatlar sağlamaktadır (Ren, 2024: 762). Workday 2023 Global Survey'e göre, katılımcıların %98'i kuruluşlarının AI uygulamasından fayda sağlayacağını söylemektedir (Workday, 2023). 2025 NVIDIA State of AI in Financial Services Trends'e göre, yöneticilerin %80'inden fazlası AI yatırımlarında iki kat veya daha fazla getiri öngörmektedir ve bu da AI'a olan güvenin arttığını ve AI'ın finansal faydalarının farkına varıldığını göstermektedir (Nvidia, 2025).

Finans sektöründe dijital dönüşümde lider bir teknoloji olarak sohbet robotlarına olan ilgi giderek artmaktadır (Jang vd., 2021: 1). Kasım 2022'de ChatGPT'nin piyasaya sürülmesi, AI dünyasında büyük bir heyecan yaratmıştır. Finans kuruluşları, müşteri etkileşimi, kişiselleştirme, yukarı ve çapraz satış, hisse senedi tahmini, ürün geliştirme ve finans eğitimi de dâhil olmak üzere çeşitli amaçlar için ChatGPT'yi kullanabilmektedir (Ali ve Aysan, 2023: 116). İşletmeler, sohbet robotları performanslarının iyileştirilmesine

öncelik vererek, yüksek müşteri memnuniyetini ve sadakati elde edebilir ve satışlarını artırabilir (El-Shihy vd., 2024: 16). Dhanya ve Ramya (2024) çalışmasına göre, sohbet robotlarının tasarımı, bilgi kalitesi, güvenliği ve kolaylaştırıcı koşulları, bankacılık müşterileri tarafından algılanan kullanışlılığı önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca, sohbet robotlarının algılanan faydası da, bankacılık müşterileri tarafından kullanım niyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Benzer şekilde, Kondybayeva (2024), bulguları, beklenti doğrulamasının, algılanan performansın, görsel çekiciliğin, problem çözme yeteneklerinin ve iletişim kalitesinin sohbet robotlarıyla müşteri memnuniyetini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Dolandırıcılık, hem bireyleri hem de kuruluşları etkileyen yaygın bir küresel sorun olmaya devam etmektedir. Modern teknoloji odaklı ortamda, ML ve AI rolü, finans sektöründe dolandırıcılıkla mücadelede çok önemli hale gelmiştir (Gupta, 2023: 47). Nasdaq Global Financial Crime Report'a göre, küresel dolandırıcılık kayıpları 2023 yılında 485 milyar \$'ı aşmıştır (Nasdaq, 2024). Mohanty ve Mishra'nın (2023) çalışması, AI'nın artan verimlilik ve maliyet tasarrufuyla birlikte finansal dolandırıcılık vakalarını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Kuruluşlar, ML algoritmalarının ve AI tekniklerinin gücünden yararlanarak büyük hacimli verileri etkili bir şekilde analiz edebilir, kalıpları ortaya çıkarabilir ve şüpheli faaliyetlere işaret eden anormal davranışları belirleyebilir (Gupta, 2023: 47). AI'nın önemli bir avantajı da uyarlanabilirliğinde yatmaktadır. Kendi kendine öğrenen sistemler sayesinde, dolandırıcılık taktikleri geliştikçe AI mekanizmaları güncel kalmakta ve etkinliklerini korumaktadır. Bu uyarlanabilirlik, kimlik avı tespiti, IoT entegrasyonu ve çapraz kanal analizine kadar uzanarak çok yönlü dolandırıcılık girişimlerine karşı kapsamlı bir savunma sağlamaktadır. Dahası, AI'nın ekonomik senaryoları simüle etme kabiliyeti proaktif risk yönetimine yardımcı olmaktadır (Aziz ve Andriansyah, 2023: 110).

AI, operasyonel verimliliği artırmak, karar verme süreçlerini iyileştirmek ve kişiselleştirilmiş ürün/hizmetler sunmak isteyen finans kurumları için bir zorunluluk haline gelmektedir (Iqbal, 2024: 77). AI destekli araçlar, müşteri davranışlarına ilişkin daha derin iç görüler sağlayarak finansal ürünleri ve hizmetleri kişiselleştirebilir ve bu da artan müşteri memnuniyeti ve sadakatine yol açabilir. (Chlouverakis, 2024). AI araçları, finans kuruluşlarının tekrarlayan veya düşük katma değerli görevleri otomatikleştirmesine olanak tanır. Bu, insan hatası potansiyelini azaltır ve üretkenliği artırır (Fernández, 2019: 2). Özellikle karmaşık ve belirsiz durumlarda insan karar verme yetisi sınırlıdır. AI yalnızca rutin görevleri otomatikleştirmek için değil, aynı zamanda yeni fikirler ve yaratıcı çözümler üretme konusunda da insanlardan daha iyi performans gösterebilir (Ressem, 2023: 7). Königstorfer ve Thalmann (2020) bulguları, AI kullanarak bankaların daha az kredi temerrütü, daha güvenli ödeme sistemleri ve daha iyi müşteri hedeflemesi elde edebileceğini ortaya koymaktadır. Nwankwo (2023) çalışması, AI'nın muhasebe bilgi sistemlerinin etkinliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur.

Bankacılık sektöründe, AI sistemleri müşterilerin finansal verilerine dayanarak kredi değerliliklerini ölçebilir (Shabsigh ve Boukherouaa, 2023: 10). Bu, daha iyi modelleme yoluyla temerrüt tahminini geliştirirken yüksek düzeyde otomatikleştirilmiş süreçler yoluyla kredi işlem sürelerinin kısalmasına yol açar. Benzer şekilde, sigortacılıkta AI sistemleri, müşteri profillerine göre fiyatlandırmayı kişiselleştirmek ve otomatik görüntü analizi ve gelişmiş rapor okuma yetenekleri aracılığıyla talep işleme süresini ve maliyetlerini azaltmak için kullanılmaktadır (Brousse vd., 2024: 70). AI algoritmaları, bir borçlunun finansal sağlığı ve kredibilitesi hakkında kapsamlı bir resim oluşturmak için sosyal medya etkinliği ve web tarama davranışı gibi alternatif kaynaklar da dâhil olmak üzere geniş bir veri yelpazesini inceleyebilir (Edunjobi ve Odejide, 2024: 94). Moody's Analytics tarafından Kasım 2023'te

yapılan ankete göre, finans kuruluşlarının %30'u risk yönetimi ve uyum faaliyetleri için AI'yı kullanmaktadır. Ayrıca, AI'yı benimseyen kuruluşların %90'ı risk ve uyum üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu bildirmektedir (Moody's, 2023).

He ve Xue (2023) çalışması, dijital finansının yeşil ekonominin etkinliği üzerinde olumlu etkisi olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde, Dongbo ve Xiangwei (2022), dijital finansın gelişiminin, kirlilik emisyonlarının azaltılmasına katkıda bulunabileceğini, küçük ve orta ölçekli yenilikçi işletmelerin büyümesini teşvik edebileceğini, kaynak tahsisi ve üretim verimliliğini artırabileceğini ve sektörün yeşil dönüşümü için teknik koşullar sağlayabileceğini göstermektedir. Farahani vd., (2022) bulguları, Fintech ve AI'nın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada etkili olabileceğini ve COVID-19'un ekonomik, sosyal, sağlık, çevre vb. farklı boyutlardaki zararlı etkilerini azaltmada önemli bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Singh vd., (2021) araştırmasına göre, bankacılıkta dijital teknolojileri benimsemenin kârlılık üzerinde önemli bir olumlu etkisi bulunmaktadır. Özel ürün ve hizmetler sunan, hız ve esnekliği bir araya getirmeyi başaran finans kurumları, eski teknolojilere kıyasla çok daha geniş kapsamlı dinamiklere sahiptir.

Zhai ve Liu (2023) çalışması, AI teknolojisindeki yeniliklerin iş verimliliği üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu bulmuştur. Babakhanian vd., (2023) bulguları, AI teknolojilerinin işletmelerin kârlılığını, müşteri sadakatini ve operasyonel verimliliğini artıracığını göstermektedir. Setiawan vd. (2021) sonuçları, AI programlarının bankaların finansal performansı üzerinde pozitif bir etki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, World Economic Forum 2025 raporu finansal hizmetler yöneticilerinin yaklaşık %70'i AI'nın önümüzdeki yıllarda gelir artışına doğrudan katkıda bulunacağına inandığını belirtmektedir (World Economic Forum, 2025). Öte yandan, AI teknolojilerinin finans sektöründeki diğer faydalarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Deloitte, 2024; Thu, 2024):

- Biyometrik tanıma (sesli komut, retina, parmak izi, yüz, imza vb.) ile kimlik doğrulamayı güçlendirme,
- Ödeme işlemlerinin hızını, güvenliğini ve yaygınlığını artırarak nakit işlemleri azaltma,
- Kara para aklamayı önlemeye yardımcı olma,
- Sohbet robotları ile müşterilerle 7/24 iletişim kurabilmedir.

4. YAPAY ZEKÂ KULLANIMINDA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

AI sistemleri, çeşitli uygulamalar, hizmetler ve ürünler aracılığıyla günlük hayatta giderek daha fazla kullanılmakta (Afroogh vd., 2024: 1) ve geleneksel süreçleri devrim niteliğinde değiştirerek inovasyonu yönlendirmektedir. AI kabulünü etkileyen temel faktörleri, karşılaşılan zorlukları ve bu engellerin üstesinden gelmek için stratejileri anlamak, AI'nın tüm potansiyelinden yararlanmak için gereklidir. AI'nın kabulü, çok sayıda teknik ve insan merkezli faktör tarafından şekillendirilen karmaşık bir konudur. Bu faktörler arasında, AI sistemlerinin algılanan kullanışlılığı ve kullanım kolaylığı büyük öneme sahiptir (Rane vd., 2025: 50). Kaur ve Tanwar (2024) bulguları, yüksek uygulama maliyeti, yetenek ve düzenleyici çerçeve eksikliğinden kaynaklanan örgütsel direncin AI benimsenmesinde engeller yarattığını ve finansal teknolojiye olan güvenin kullanıcının bakış açısından kritik bir gösterge olduğunu vurgulamaktadır. Darvish vd., (2024) çalışmasına göre, AI benimsemesini etkileyen temel faktörler arasında algılanan faydalar, teknolojik hazırlık, organizasyonel kültür, liderlik, strateji, endüstri ve hükümet baskıları ve kullanıcı ihtiyaçları

yer almaktadır. Felemban vd., (2024) bulguları, hükümet ve üst düzey yönetimin desteği ile çalışanların tutum ve davranışlarının, kuruluşların yapay zekayı benimsemeye hazır olmasını kolaylaştıran çerçevedeki ilk üç faktör olduğunu göstermektedir.

AI'da kara kutu, iç işleyişi ve karar alma süreçleri şeffaf olmayan ve sonuçlara nasıl ulaşıldıkları belirsiz olan AI sistemlerini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Kara kutu problemi, bir AI sisteminin iç işleyişinin belirsiz olması veya kullanıcılardan ve hatta geliştiricilerden gizlenmesi sorununu ifade etmektedir. Bu modeller girdi verilerine dayanarak tahminlerde bulunur ancak karar verme süreci ve tahminlerin arkasındaki mantık kullanıcı için şeffaf değildir (Urwin ve Glover, 2024). Örneğin, AI'nın kredi vermede uygulanması, altta yatan mantığı açıklamadan ve dolayısıyla düzeltici eylemleri engellemeden bir işletmeyi temerrüt riski altında sınıflandırabilen otomatik kararlara yol açabilir (Giudici ve Raffinetti, 2023: 1). Açıklanabilir, akıllı sistemlere ilişkin tasarım temelli literatürün yükselişi, DL algoritmalarının şeffaflık eksikliğinin kullanıcı kabulü için bir sorun teşkil ettiğini ve sistemleri etkisiz hale getirdiğini göstermektedir (Wanner vd., 2022: 2081). Şeffaflık, kullanıcı güveni için önemlidir. Kullanıcıların bir AI sisteminin nasıl çalıştığını anladıklarında, onunla etkileşime girme olasılıkları daha yüksektir. Şeffaflık, önyargılı sonuçları önleyebilir ve hataları veya beklenmedik kalıpları ortaya çıkararak AI sistemlerinin sürekli iyileştirilmesini sağlar (Martens ve Goethals, 2024). Han vd., (2023: 1), AI'nın yaygın olarak benimsenmesinin, veri gizliliği, güvenlik ve şeffaflık sorunlarını beraberinde getirdiğini savunmaktadır. 2023 Workday Global Survey'e göre, katılımcıların %43'ü AI ve ML'nin güvenilirliği konusunda endişeli olduklarını söylemektedir (Workday, 2023).

Veri kalitesi, AI'nın temel unsurlarından biridir. AI sistemlerinin performansı, eğitim ve doğrulama için kullanılan verilerin kalitesine büyük ölçüde bağlıdır. Veri kalitesi, doğruluk, eksiksizlik, tutarlılık ve zamanında olma gibi faktörleri kapsayan çok boyutlu bir kavramdır. Günlük olarak üretilen muazzam miktardaki veri ve veri yapılarının içsel karmaşıklığı göz önüne alındığında, veri kalitesinin sağlanması zorlu bir görevdir (Aldoseri vd., 2023: 6). Maple vd., (2023) çalışması, AI'nın teknolojilerinin uygulanmasında şeffaflık, yorumlanabilirlik, adalet, hesap verebilirlik ve güvenilirlikle ilgili sorunlara dikkat çekmektedir. Yasal düzenlemeler, AI'dan yararlanırken potansiyel risklerini azaltmak için kritiktir. Bu ihtiyacın küresel olarak kabul edilmesine rağmen, finans alanında yapay zekâ kullanımına ilişkin net yönergeler veya mevzuat eksikliği devam etmektedir. Sari (2025) çalışmasına göre, sınırlı beceriler, bütçe kısıtlamaları, mevzuat belirsizlikleri, AI'ya aşırı bağımlılık, veri gizliliği sorunları ve istihdam kayıpları AI ile ilişkili önemli risklerdir. Benzer şekilde, Abouraia (2024) bulguları, AI entegrasyonuna eşlik eden veri güvenliği, etik hususlar, düzenleyici yasalara uyumluluk ve çalışan eğitimleriyle ilgili zorlukların da altını çizmektedir. NVIDIA State of AI in Financial Services: 2025 Trends, veri sorunları ve gizlilik endişeleri, model eğitimi için yetersiz veri, işe alım zorluğu ve yetersiz bütçeyi AI benimsenmesinde öne çıkan zorluklar olarak vurgulamaktadır (Nvidia, 2025). Statista 2024 Global Survey'e göre tüketicilerin %51'i AI kullanan markalarla ilgili endişe kaynağı olarak bağlantı kuracak bir insanın olmamasını belirtmiştir. Yaklaşık %44'ü iş kaybından ve %43'ü ise kişisel verilerinin kötüye kullanılmasından bahsetmiştir (Navarro, 2024).

Deepthi ve Bansal (2024) bulgularına göre, bankacılık sektöründe AI teknolojilerinin kullanılmasının önündeki en önemli engeller; insan kaynakları deneyimi ve üst yönetimin desteği eksikliği, AI'ya ilişkin yetersiz farkındalık ve finansal kaynaklardır. Hidayat vd., (2024) araştırması, etik zorlukları, veri güvenliğini ve AI teknolojisinin geliştirilmesine yönelik politika ve düzenleyicilere olan ihtiyacı da vurgulamaktadır. Ghandour (2021) çalışması, finans sektöründe öncelik verilmesi gereken AI zorluklarını, istihdam kaybı, kullanıcı kabulü, gizlilik ihlalleri, yaratıcılık ve uyarlanabilirlik, kısıtlayıcı düzenlemeler,

operasyonel gereksinimler, veri kalitesi, AI-iş stratejisi uyumu ve duygusal insan dokunuşu olarak sıralamaktadır. Kunwar (2019) araştırması, insanlar tarafından gerçekleştirilen birçok rutin ve manuel görevin otomasyonla değiştirilmesine rağmen, yapay zekâ alanında yetenekli personel eksikliği olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Statista'nın Temmuz 2023'te gerçekleştirdiği ankete göre, İK yöneticilerinin %43'ü, AI'nın artan benimsenmesi nedeniyle şirketlerinin bir beceri açığıyla karşı karşıya kalacağına inanmaktadır (Sherif, 2024). Bununla birlikte, World Economic Forum's Future of Jobs Report 2025, AI genişledikçe şirketlerin %41'inin iş gücü azaltmayı planladığını ve bunun dünya çapında çalışanlar arasında yaygın bir huzursuzluğa yol açtığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışanlarının yaklaşık %50'si AI nedeniyle iş kaybı konusunda endişelerini dile getirmektedir (World Economic Forum, 2025).

AI'nın faydalarını en üst düzeye çıkarırken aynı zamanda risklerini ve tehlikelerini azaltmak ve hatta önlemek için, güvenilir AI (TAI) kavramı, bireylerin, kuruluşların ve toplumların ancak geliştirme, dağıtım ve kullanımında güven tesis edilebilirse AI'nın tam potansiyeline ulaşabilecekleri fikrini savunmaktadır (Thiebes vd., 2021: 447). Schmidt vd., (2020: 13) bulguları, doğru düzeyde güvenin, insanlara bir AI'nın tahmini hakkında sağlanan açıklamalara bağlı olduğunun altını çizmektedir. Chong vd., (2022) çalışması, AI'ya olan güvenlerinin değil, insanların öz güveninin AI önerilerini kabul etme veya reddetme kararını yönlendirdiğini göstermektedir. Dahası, AI destekli karar alma sürecinde yaşanan bireysel deneyimler, insan güvenini etkilemektedir. Öte yandan yapay zekâ benimsenmesinde karşılaşılan diğer zorluklar şu şekilde sıralanabilir (McKinsey & Company, 2025; Statista, 2025):

- Strateji odaklı bir AI yol haritası eksikliği,
- Büyük ölçekli AI uygulamalarının maliyetinin yüksekliği,
- Yatırım getirisini ölçmede zorluk,
- Liderlik desteği ve anlayışının eksikliği,
- İş gücü planlaması,
- Tedarik zinciri bağımlılıklarıdır.

5. YAPAY ZEKÂ STRATEJİLERİ

AI, toplumların ve ekonomilerin mevcut ve gelecekteki gelişimi için giderek artan bir öneme sahip yeni teknolojilerin, süreçlerin ve yöntemlerin bir kombinasyonudur (Bredt, 2019: 1). Finansın dinamik alanında, AI'nın dâhil edilmesi dönüştürücü bir katalizör olarak öne çıkmakta, yerleşik normları yeniden şekillendirmekte ve yatırımcılar ve finans kurumları için benzeri görülmemiş faydalar sunmaktadır (Rane vd., 2023: 1). Ancak AI ve büyük verinin entegrasyonu, önyargı, ayrımcılık, şeffaflık, adalet, sahiplik ve kontrol konularını kapsayan etik ve gizlilik endişelerini de beraberinde getirmektedir (Aldboush ve Ferdous, 2023: 2). Accenture, etik endişeleri belirlemek ve işletme ilkelerini teknolojik bir ortamda uygulamak için özel bir etik komitesi oluşturulmasını önermektedir. Veri ve AI'nın etik kullanımına öncelik vermeyen işletmeler ciddi yasal, itibar ve ahlaki riskler taşımaktadır (Goldstein, 2022). AI etiğine odaklanmış bir yaklaşım, işletmelerin teknolojiyi sorumlu bir şekilde kullanarak rekabet avantajı, sürdürülebilir inovasyon ve hatta sosyal adalet hedeflerine ulaşma çabalarını da tamamlayabilir. AI'yı ve AI etiğini önemli gören kuruluşların %67'sinden fazlası, sürdürülebilirlik, sosyal sorumluluk ve çeşitlilik ve kapsayıcılık konusunda akranlarından daha iyi performans gösterdiklerini belirtmektedir (IBM, 2025).

Veriler, bankacılık sektöründe alınan her kararın temel taşıdır. Doğru ve güvenilir karar almayı sağlamak için veri girdilerinin kusursuz kalitede olması gerekir (Derilova, 2024). AI sistemlerinin verileri nasıl kullandığına dair şeffaflık kritik öneme sahiptir. İşletmeler, toplanan veri türleri, veri toplamanın amacı ve üçüncü taraflarla olası veri paylaşımı hakkında müşterilerle açıkça iletişim kurmalıdır. Ayrıca, California Consumer Privacy Act (CCPA), NIST AI Risk Management Framework, European Union Artificial Intelligence Act (The AI Act) ve General Data Protection Regulation (GDPR) gibi ilgili yasaları ve standartları anlamak ve bunlara uygulayarak işletmeler AI stratejilerini müşteri gizliliği beklentileriyle uyumlu hale getirebilir (Whitley, 2024). 2018 yılında Avrupa Birliği tarafından çıkarılan GDPR, bugüne kadar çıkarılan en kapsamlı veri koruma mevzuatı olarak kabul edilmektedir. GDPR, veri gizliliğinin yedi ana ilkesini belirlemektedir: Yasalara uygunluk, adalet ve şeffaflık; amaç sınırlaması; veri minimizasyonu; doğruluk; depolama sınırlaması; güvenilirlik ve gizlilik; hesap verebilirlik (Bloomberg Law, 2025).

AI'nın siber güvenlikte etkin bir şekilde kullanılması, olası güvenlik açıklarını ele alırken savunma yeteneklerini en üst düzeye çıkaran çok yönlü bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Bankalar, tasarım yoluyla güvenliği, etik geliştirme uygulamalarını ve iş birliğine dayalı inovasyonu vurgulayan entegre bir yaklaşımı benimseyerek, siber güvenlik savunmalarını güçlendirmek için AI'nın tüm potansiyelinden yararlanabilir (Chlouverakis ve Rawal, 2024). Potansiyel önyargılar, şeffaflık eksikliği ve aracın güvenilirliği ile ilişkili riskleri azaltmak için net yönetim gereklidir. Net yönetim, AI tabanlı sistemlerin yaşam döngüsü boyunca, geliştirmeden dağıtıma kadar geliştirilmesi ve denetlenmesi için sorumluluk hatlarının tanımlanmasını ve üretilen sonuçlar için sorumluluğun açıkça belirlenmesini gerektirir (Brousse vd., 2024: 72). Öte yandan, pilot projelerle başlamak, kuruluşların AI uygulamalarını kontrollü bir ortamda test etmelerine olanak tanımaktadır. Bu projeler AI çözümlerinin uygulanabilirliği ve etkisine ilişkin değerli bilgiler sunarak, tam ölçekli uygulamaya geçmeden önce yaklaşımın iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır. Başarılı pilot projeler için, bir sonraki adım bu girişimleri kuruluş genelinde ölçeklendirmektir (LeanIX, 2024).

AI girişimleri, kuruluşun genel stratejisi ve hedefleriyle uyumlu olmalıdır. Net bir stratejik yönlendirme olmadan AI'yı uygulamak, kaynakların boşa harcanmasına ve optimal olmayan sonuçlara neden olabilir. Kuruluşların, operasyonel verimliliği artırmak, müşteri deneyimlerini geliştirmek veya veriye dayalı karar vermeyi sağlamak gibi AI'nın değer katabileceği belirli amaçları tanımlamaları gerekir (Rane vd., 2025: 55). Birçok AI projesi, yüksek beklenti düzeyi ve işletme ihtiyaçlarına uyumsuzluk nedeniyle başarısız olmaktadır (Coombs ve Chopra, 2019: 6). Singhal vd., (2024: 390) çalışması, AI uygulamalarının başarısı için sürekli olarak ölçme ve değerlendirmenin önemine vurgu yapmaktadır. Bankalar, AI sistem performansını sürdürmeyi, AI teknolojilerinin sağlığını korumalarına yardımcı olacak proaktif bir önlem olarak görmelidir. Geleneksel uygulama izlemenin aksine, AI sistem izleme, model performansı, kaynak tüketimi ve API kullanımı gibi AI'ya özgü ölçümleri ve verileri izlemeyi içerir (Derilova, 2024).

Finans sektörü, AI konusunda uzman profesyonellerin eksikliği nedeniyle önemli bir zorlukla karşı karşıyadır. Bu sorunu ele almak için, uzmanlaşmış eğitim programlarının geliştirilmesi ve akademik kurumlarla ortaklıkların kurulması öncelikli önlemlerdir (Canon, 2025). İşletmeler, çalışanlarını verilerin ve yeni AI sistemlerinin nasıl kullanılacağı ve yorumlanacağı konusunda bazı temel bilgilere sahip olacak şekilde eğitmelidir (Coombs ve Chopra, 2019: 6). OECD, sadece uzmanların değil, kuruluşlardaki tüm aktörlerin AI'yı anlamasının ve yönetmesinin gerektiğini belirtmektedir ve AI için etkili yönetim çerçeveleri oluşturmada kültürün, eğitimin ve AI okuryazarlığının altını çizmektedir (OECD, 2024). Bununla birlikte, AI'nın uygulanması, iş akışlarında, iş rollerinde ve

organizasyonel yapılarda önemli değişiklikler gerektirir. Etkili değişim yönetimi stratejileri, bu geçişlerin sorunsuz bir şekilde yönetilmesi için önemlidir. Bu, açık iletişimi, çalışan eğitimini ve iş değiştirmeye ilgili endişelerin giderilmesini içermektedir. Çalışanları değişim sürecine dâhil etmek ve AI'nın faydalarını vurgulamak, direnci azaltabilir ve kabulü teşvik edebilir (Rane vd., 2025: 55).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda finans sektörü, AI teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte önemli bir dönüşüm geçirmektedir. ML, NLP ve veri analitiği gibi çeşitli teknikleri kapsayan AI, karar alma süreçlerinde devrim yaratmaktadır. AI, insanlar gibi çalışan ve görevleri yerine getiren akıllı makinelerin yaratılmasına vurgu yapan bir bilgisayar bilimi alanıdır. Bu makineler kendi kendilerine öğretebilir, bilgileri düzenleyebilir ve yorumlayarak bu bilgilere dayalı tahminlerde bulunabilir. Geleneksel bankacılık yöntemleri, genellikle bilişsel önyargılar ve bilgi işleme kapasiteleri sınırlı olan insan uzmanlığına dayanmaktadır. Ancak AI, büyük miktardaki veriyi gerçek zamanlı analiz yeteneğiyle işletmelerin çok daha hızlı ve doğru karar almasını sağlamaktadır.

Finans sektörü, müşterilerle daha hızlı ve kolay iletişim kurmak için giderek daha fazla AI destekli sohbet robotları ve sanal asistanlar kullanmaktadır. Bu sistemler, müşterilerden gelen soruları 7/24 yanıtlayabilir ve müşteri verilerine dayalı kişiselleştirilmiş finansal tavsiyeler sunabilir. Diğer taraftan, AI'nın finans sektöründeki diğer faydaları arasında, verimliliği artırmak ve maliyet tasarrufu sağlamak için rutin görevleri otomatikleştirmek, hataları ve dolandırıcılık risklerini tespit etmek ve önlemek, yeni ürün ve hizmetler geliştirmek, finansal raporları hızlı ve doğru bir şekilde oluşturmak, risk değerlemesi ve yönetimi, algoritmik ticaret, çalışanların tekrarlayan görevlere harcanan zamanını azaltmak, rekabet gücünü arttırmak ve iyileştirilmiş yatırım kararları bulunmaktadır.

Literatürde finans alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde, AI'nın işletmelerin satış miktarı, kârlılığı ve müşteri memnuniyetini artırma, yatırım portföyü performansını iyileştirme ve yeterince hizmet alamayan topluluklar için finansal katılımı teşvik etme üzerindeki önemli etkisini vurgulamaktadır. Bulgular, AI'nın finansal sektörde operasyonel verimliliği artırma, riskleri azaltma ve inovasyonu teşvik etmedeki dönüştürücü potansiyelinin altını çizmektedir. AI'nın birçok faydasına rağmen, işletmeler AI odaklı projeleri yürütürken üstesinden gelmeleri gereken bazı zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklar arasında, yüksek kurulum maliyetleri, önyargı ve ayrımcılık potansiyeli, şeffaflık, açıklanabilirlik ve hesap verilebilirlik eksikliği, veri gizliliği ve güvenliği, iş kayıpları ve siber güvenlik bulunmaktadır. Ayrıca, birçok AI sistemi özel programlama, veri analitiği ve ML bilgisi gerektirmektedir. Bu durum, finans kuruluşlarında uzman personellere duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarın makaleye katkısı %100'dür.

Çıkar Beyanı

Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abouraia, M. (2024). Artificial intelligence in finance: Navigating opportunities and risks. Risks and challenges of AI-driven finance: Bias, ethics, and security, *IGI Global*, 17-34.
- Accenture. (2021). The art of AI maturity. https://www.accenture.com/us-en/insights/artificial-intelligence/ai-maturity-and-transformation?c=acn_glb_aimaturityfrompmmediarelations_13124019&n=mrl_0622, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Afroogh, S., Akbari, A., Malone, E., Kargar, M., & Alambeig, H. (2024). Trust in AI: progress, challenges, and future directions. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11(1), 1-30.
- Aldboush, H., & Ferdous, M. (2023). Building trust in fintech: An analysis of ethical and privacy considerations in the intersection of big data, AI, and customer trust. *International Journal of Financial Studies* 11, 90, 1-18.
- Aldoseri, A., Al-Khalifa, K., & Hamouda, A. (2023). Re-thinking data strategy and integration for artificial intelligence: Concepts, opportunities, and challenges. *Applied Sciences*, 13(12), 7082, 1-33.
- Ali, H., & Aysan, A. (2023). What will ChatGPT revolutionize in the financial industry? *Modern Finance*, 1(1), 116-129.
- Amazon. (2025). What is natural language processing (NLP)? https://aws.amazon.com/what-is/nlp/?nc1=h_ls, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Anh, N., Hoa, L., Thao, L., Nhi, D., Long, N., Truc, N., & Ngoc Xuan, V. (2024). The effect of technology readiness on adopting artificial intelligence in accounting and auditing in Vietnam. *Journal of Risk and Financial Management*, 17(1), 27.
- Ardouin, J. N. (2023). Leading the AI revolution: tangible opportunities in risk management. https://www.ev.com/en_ch/insights/banking-capital-markets/leading-the-ai-revolution-tangible-opportunities-in-risk-managemen, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Atabekov, A. (2023). Artificial intelligence in contemporary societies: Legal status and definition, implementation in public sector across various countries. *Social Sciences*, 12(3), 178, 1-21.
- Azeema, N., Nawaz, H., Gill, M., Khan, M., Miraj, J., & Lodhi, K. (2023). Impact of artificial intelligence on financial markets: Possibilities & challenges. *Journal of Computing & Biomedical Informatics*, 6(1), 287-289.
- Aziz, L., & Andriansyah, Y. (2023). The role artificial intelligence in modern banking: an exploration of AI-driven approaches for enhanced fraud prevention, risk management, and regulatory compliance. *Reviews of Contemporary Business Analytics*, 6(1), 110-132.
- Babakhanian, M., Mousavi, S., Soltani, R., & Vakilifar, H. (2023). Survey the effect of fintech companies profitability enhancement on winning customers loyalty using an artificial intelligence-based optimization algorithm. *International Journal of Nonlinear Analysis and Applications*, 14(1), 2409-2423.
- Babina, T., Fedyk, A., He, A., & Hodson, J. (2024). Artificial intelligence, firm growth, and product innovation. *Journal of Financial Economics*, 151, 103745.
- Bahoo, S., Cucculelli, M., Goga, X., & Mondolo, J. (2024). Artificial intelligence in Finance: a comprehensive review through bibliometric and content analysis. *SN Business & Economics*, 4(2), 1-46.
- Bahrammirzaee, A. (2010). A comparative survey of artificial intelligence applications in finance: artificial neural networks, expert system and hybrid intelligent systems. *Neural Computing and Applications*, 19(8), 1165-1195.

- BCG. (2024). AI Adoption in 2024: 74% of companies struggle to achieve and scale value. <https://www.bcg.com/press/24october2024-ai-adoption-in-2024-74-of-companies-struggle-to-achieve-and-scale-value>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Belgaum, M., Alansari, Z., Musa, S., Alam, M., & Mazliham, M. (2021). Impact of artificial intelligence-enabled software-defined networks in infrastructure and operations: Trends and challenges. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 12(1), 66-73.
- Berdiyeva, O., Islam, M., & Saeedi, M. (2021). Artificial intelligence in accounting and finance: Meta-analysis. *International Business Review*, 3(1), 56-79.
- Bhardwaj, G., Singh, S., & Kumar, V. (2020). An empirical study of artificial intelligence and its impact on human resource functions. *International Conference on Computation, Automation and Knowledge Management, IEEE*.
- Bloomberg Law. (2025). Consumer Data Privacy Laws, <https://pro.bloomberglaw.com/insights/privacy/consumer-data-privacy-laws/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Bredt, S. (2019). Artificial Intelligence (AI) in the financial sector: Potential and public strategies. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 2, 16.
- Britannica. (2025). Expert system. <https://www.britannica.com/technology/expert-system>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Brousse, C., Fliche, O., Joyez, J., & Uri, J. (2024). Artificial intelligence challenges for the financial system, https://www.banque-france.fr/system/files/2024-10/Artificial_intelligence_challenges_for_the_financial_system.pdf, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Brown, S. (2021). Machine learning, explained. <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/machine-learning-explained>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Canon. (2025). Challenges of AI in Australian financial services: Navigating the complexity. <https://business.canon.com.au/insights/challenges-of-ai-in-financial-services>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Central Bank of Ireland. (2024). Explainer - What is fintech and how is it changing financial products? <https://www.centralbank.ie/consumer-hub/explainers/what-is-fintech-and-how-is-it-changing-financial-products>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Chlouverakis, K. (2024). How artificial intelligence is reshaping the financial services industry. https://www.ey.com/en_gr/insights/financial-services/how-artificial-intelligence-is-reshaping-the-financial-services-industry, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Chlouverakis, K., & Rawal, A. (2024). How artificial intelligence is reshaping the financial services industry. https://www.ey.com/en_gr/insights/financial-services/how-artificial-intelligence-is-reshaping-the-financial-services-industry, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Chong, L., Zhang, G., Goucher-Lambert, K., Kotovsky, K., & Cagan, J. (2022). Human confidence in artificial intelligence and in themselves: The evolution and impact of confidence on adoption of AI advice. *Computers in Human Behavior*, 127, 107018.
- Chung, K., Quach, S., & Thaichon, P. (2022). Introduction to artificial intelligence (AI): Definition and scope of AI. *Artificial Intelligence for Marketing Management*, Routledge, 3-17.
- Coombs, C., & Chopra, R. (2019). Artificial intelligence and data analytics: Emerging opportunities and challenges in financial services. <https://www.capco.com/Capco-Institute/Journal-50-Data-Analytics/AI-and-Data-Analytics-Emerging-Opportunities-and-Challenges-In-Financial-Services>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).

- Darvish, M., Kret, K., & Bick, M. (2024). An explorative study on the adoption of explainable artificial intelligence (XAI) in business organizations. *Conference on e-Business, e-Services and e-Society, Cham, Springer Nature Switzerland*, 29-40.
- DataScientest. (2023). Artificial intelligence: definition, history and risks. <https://datascientest.com/en/artificial-intelligence-definition>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Davenport, T., & Bean, R. (2022). Companies Are Making Serious Money With AI. <https://sloanreview.mit.edu/article/companies-are-making-serious-money-with-ai/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Deepthi, B., & Bansal, V. (2024). Artificial intelligence adoption in the Indian banking and financial industry. *Artificial Intelligence for Risk Mitigation in the Financial Industry*, 81-101.
- Deloitte. (2024). How artificial intelligence is transforming the financial services industry. <https://www.deloitte.com/ng/en/services/risk-advisory/services/how-artificial-intelligence-is-transforming-the-financial-services-industry.html>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Derilova, V. (2024). AI in the Banking Sector. <https://www.scalefocus.com/blog/ai-in-the-banking-sector-risks-and-challenges>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Dhanya, C., & Ramya, K. (2024). Impact of system-level indicators of chatbots on perceived usefulness and intention to use for banking services. *The Review of Finance and Banking*, 16(1), 43-55.
- Dongbo, Z., & Xiangwei, Z. (2022). Research on the environmental effect of digital finance development in China and its influence mechanism. *Collected Essays on Finance and Economics*, 38(3), 37-46.
- Edunjobi, T., & Odejide, O. (2024). Theoretical frameworks in AI for credit risk assessment: Towards banking efficiency and accuracy. *International Journal of Scientific Research Updates*, 07(1), 92-102.
- El-Shihy, D., Abdelraouf, M., Hegazy, M., & Hassan, N. (2024). The influence of AI chatbots in fintech services on customer loyalty within the banking industry. *Future of Business Administration*, 3(1), 16-28.
- Farahani, M., Esfahani, A., Moghaddam, M., & Ramezani, A. (2022). The impact of fintech and artificial intelligence on COVID 19 and sustainable development goals. *International Journal of Innovation in Management, Economics and Social Sciences*, 2(3), 14-31.
- Fazal, A., Ahmed, A., & Abbas, S. (2024). Importance of artificial intelligence in achieving sustainable development goals through financial inclusion. *Qualitative Research in Financial Markets*.
- Felemban, H., Sohail, M., & Ruikar, K. (2024). Exploring the readiness of organisations to adopt artificial intelligence. *Buildings*, 14(8), 2460, 1-21.
- Fernandez, A. (2019). Artificial intelligence in financial services. *Banco de Espana Article*, 3, 19.
- Finnset, K. (2020). Artificial intelligence in Norwegian newsrooms A qualitative study on the uses and assessments of AI technologies in a news context. *University of Oslo*, Master Thesis.
- Friedman-Bernacch, J., & Isaacson, W. (2024). The evolution of artificial intelligence from Alan Turing to The modern era. *Tulane University*, 1-22.
- FSB. (2024). The financial stability implications of artificial intelligence. <https://www.fsb.org/uploads/P14112024.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Gashi, S., Imaraliev, T., Abdykadyrov, S., Lailieva, E., & Babayev, F. (2024). Research on the impact of artificial intelligence on financial security in the context of modern technological challenges. *Interdisciplinary Journal of Applied Science*, 8(13).
- Ghandour, A. (2021). Opportunities and challenges of artificial intelligence in banking: Systematic literature review. *TEM Journal*, 10(4), 1581-1587.

- Giudici, P., & Raffinetti, E. (2023). SAFE artificial intelligence in finance. *Finance Research Letters*, 56, 104088, 1-14.
- GlobeNewswire. (2024). Artificial Intelligence in Fintech Market to Reach USD 61.6 Billion by 2032, Driven by Increasing Adoption of AI for Fraud Detection and Risk Management: Research by SNS Insider. <https://www.globenewswire.com/news-release/2024/12/07/2993334/0/en/Artificial-Intelligence-in-Fintech-Market-to-Reach-USD-61-6-Billion-by-2032-Driven-by-Increasing-Adoption-of-AI-for-Fraud-Detection-and-Risk-Management-Research-by-SNS-Insider.html>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Goldstein, E. (2022). AI: A serious ethical challenge for consumer businesses. <https://www.thembsgroup.co.uk/internal/ai-a-serious-ethical-challenge-for-consumer-businesses/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Google Cloud. (2025). What is Artificial Intelligence (AI)? <https://cloud.google.com/learn/what-is-artificial-intelligence>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Gupta, P. (2023). Leveraging machine learning and artificial intelligence for fraud prevention. *SSRG International Journal of Computer Science and Engineering*, 10(5), 47-52.
- Han, Y., Chen, J., Dou, M., Wang, J., & Feng, K. (2023). The impact of artificial intelligence on the financial services industry. *Academic Journal of Management and Social Sciences*, 2(3), 83-85.
- Hassan, A. (2024). Factors driving artificial intelligence adoption in South Africa's financial services sector. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 13(5), 394-411.
- He, Q., & Xue, Y. (2023). Research on the influence of digital finance on the economic efficiency of energy industry in the background of artificial intelligence. *Scientific Reports*, 13(1), 14984.
- Hidayat, M., Defitri, S., & Hilman, H. (2024). The impact of artificial intelligence (AI) on financial management. *Management Studies and Business Journal (Productivity)*, 1(1), 123-129.
- Holzinger, A., Langs, G., Denk, H., Zatloukal, K., & Müller, H. (2019). Causability and explainability of artificial intelligence in medicine. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery*, 9(4), e1312.
- Hovsepien, M. (2023). The benefits and risks of AI in financial services. <https://www.forbes.com/councils/forbesfinancecouncil/2023/12/26/the-benefits-and-risks-of-ai-in-financial-services/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- IBM. (2025). AI ethics in action. <https://www.ibm.com/thought-leadership/institute-business-value/en-us/report/ai-ethics-in-action>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Iqbal, S. (2024). Ascendancy of artificial intelligence (AI) in finance: How are financial institutions leveraging AI for competitive advantages. *Journal of Business and Development Studies*, 2(2), 77-101.
- ISO. (2025). Machine learning (ML): All there is to know. <https://www.iso.org/artificial-intelligence/machine-learning>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Jang, M., Jung, Y., & Kim, S. (2021). Investigating managers understanding of chatbots in the Korean financial industry. *Computers in Human Behavior*, 120, 106747.
- Kaur, A., & Tanwar, A. (2024). Adoption potential and challenges of artificial intelligence in banking. *Sustainable Investments in Green Finance, IGI Global*, 271-293.
- Kondybayeva, S., Daribayeva, M., Fiume, R., Abilda, S., Staroverova, O., Ponkratov, V., Vatutina, L., Shapoval, G., Mikhina, E., & Nikolaeva, I. (2024). A new concept of transforming service: Impact of generative voice chatbots on customer satisfaction and banking industry productivity. *Emerging Science Journal*, 8(6), 2278-2311.

- Königstorfer, F., & Thalmann, S. (2020). Applications of artificial intelligence in commercial banks: A research agenda for behavioral finance. *Journal of behavioral and Experimental Finance*, 27, 100352.
- Kshetri, N. (2021). The role of artificial intelligence in promoting financial inclusion in developing countries. *Journal of Global Information Technology Management*, 24(1), 1-6.
- Kumari, B., Kaur, J., & Swami, S. (2021). System dynamics approach for adoption of artificial intelligence in finance. *Advances in Systems Engineering: Select Proceedings of NSC*, Springer, Singapore, 555-575.
- Kunwar, M. (2019). Artificial intelligence in finance: Understanding how automation and machine learning is transforming the financial industry. *Centria University of Applied Sciences*.
- Kuswara, Z., Pasaribu, M., Fitriana, F., & Santoso, R. (2024). Artificial intelligence in financial reports: How it affects the process's effectiveness and efficiency. *Jurnal Ilmu Keuangan Dan Perbankan*, 13(2), 257-272.
- LeanIX. (2024). AI strategy. <https://www.leanix.net/en/wiki/ai-governance/ai-strategy#form>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Maple, C., Szpruch, L., Epiphanou, G., Staykova, K., Singh, S., Penwarden, W., Wen, Y., Wang, Z., Hariharan, J., & Avramovic, P. (2023). The AI revolution: Opportunities and challenges for the finance sector. *arXiv preprint arXiv:2308.16538*.
- Martens, D., & Goethals, S. (2024). Opening the black box: how explainable AI can help us understand how algorithms work. <https://theconversation.com/opening-the-black-box-how-explainable-ai-can-help-us-understand-how-algorithms-work-244080>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- McCarthy, J. (2007). What is artificial intelligence? <https://trilliumdynamix.com/jmc/whatisai.pdf>, 1-15, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- McKinsey & Company. (2024). What is fintech? <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-fintech>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- McKinsey & Company. (2025). Superagency in the workplace: Empowering people to unlock AI's full potential, <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/superagency-in-the-workplace-empowering-people-to-unlock-ais-full-potential-at-work>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Mhlanga, D. (2020). Industry 4.0 in finance: The impact of artificial intelligence (AI) on digital financial inclusion. *International Journal of Financial Studies*, 8(3), 45, 1-14.
- Michigan Tech. (2025). What is FinTech? <https://www.mtu.edu/business/what-is-fintech/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Microsoft. (2025). What is computer vision? <https://azure.microsoft.com/en-us/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-computer-vision#object-classification>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Mohanty, B., & Mishra, S. (2023). Role of artificial intelligence in financial fraud detection. *Academy of Marketing Studies Journal*, 27(S4).
- Moody's. (2023). AI set to transform compliance; data, knowledge barriers remain: Moody's Analytics study. <https://www.moody's.com/web/en/us/kyc/resources/insights/ai-set-transform-compliance.html>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Mwachikoka, C. (2024). Effects of artificial intelligence on financial reporting accuracy. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 23(3), 1751-1767.
- Nasdaq. (2024). Nasdaq releases first global financial crime report, measuring the scale and human impact of financial crime. <https://www.nasdaq.com/press-release/nasdaq-releases-first-global-financial-crime-report-measuring-the-scale-and-human>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).

- Navarro, J. (2024). Consumers leading concerns around brands using artificial intelligence (AI) worldwide in 3rd quarter 2023 and 3rd quarter 2024. <https://www.statista.com/statistics/1536458/consumer-concern-brands-ai-usage/#:~:text=During%20a%202024%20global%20survey,the%20respondents%20a%20year%20earlier>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Noonpakdee, W. (2020). The adoption of artificial intelligence for financial investment service. *22nd International Conference on Advanced Communication Technology (ICACT)*, Phoenix Park, Korea (South), 396-400.
- Nvidia. (2025). State of AI in Financial Services: 2025 Trends. <https://resources.nvidia.com/en-us-2025-fsi-survey/ai-financial-services>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Nwankwo, S. (2023). Enhancing non-financial performance in manufacturing companies through the integration of artificial intelligence in accounting information systems. *Advance Journal of Management, Accounting and Finance*, 8(10), 43-56.
- Odonkor, B., Kaggwa, S., Uwaoma, P., Hassan, A., & Farayola, O. (2024). Integrating artificial intelligence in accounting: A quantitative economic perspective for the future of US financial markets. *Finance & Accounting Research Journal*, 6(1), 56-78.
- OECD. (2024). Artificial intelligence (AI) in finance. <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/digital-finance/artificial-intelligence-in-finance.html>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Perez, J., Deligianni, F., Ravi, D., & Yang, G. Z. (2018). Artificial intelligence and robotics. *arXiv preprint arXiv:1803.10813*, 147, 2-44.
- Perifanis, N., & Kitsios, F. (2023). Investigating the influence of artificial intelligence on business value in the digital era of strategy: A literature review. *Information*, 14(2), 85, 1-42.
- PWC. (2017). Sizing the prize. <https://www.pwc.com/gx/en/issues/analytics/assets/pwc-ai-analysis-sizing-the-prize-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- PWC. (2025). PwC's 28th Annual Global CEO Survey. <https://www.pwc.com/gx/en/issues/c-suite-insights/ceo-survey.html#introduction>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Rane, N., Choudhary, S., & Rane, J. (2023). Leading-edge artificial intelligence (AI)-powered financial forecasting for shaping the future of investment strategies. *Available at SSRN 4640828*, 1-19.
- Rane, N., Choudhary, S., & Rane, J. (2025). Acceptance of artificial intelligence: Key factors, challenges, and implementation strategies. *Journal of Applied Artificial Intelligence*, 5(2), 50-70.
- Ransbotham, S., Candelon, F., Kiron, D., Khodabandeh, S., & LaFountain, B. (2021). The Cultural Benefits of Artificial Intelligence in the Enterprise. <https://sloanreview.mit.edu/projects/the-cultural-benefits-of-artificial-intelligence-in-the-enterprise/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Ren, X. (2024). Advantages, classic models, applications and future trends of machine learning in financial industry. *Exploring the Financial Landscape in the Digital Age*, CRC Press, 762-767.
- Ressem, V. (2023). Implementing AI in organizations: The role of leaders and its impact on leadership. *Norwegian University of Science and Technology*, Master's Thesis.
- Sari, R. (2025). Exploring artificial intelligence adoption in the public sector: Perceptions, attitudes and factors influencing AI adoption among government public relations practitioners in Indonesia. *University of Twente*, Master Thesis.
- Schmidt, P., Biessmann, F., & Teubner, T. (2020). Transparency and trust in artificial intelligence systems. *Journal of Decision Systems*, 29(4), 260-278.

- Setiawan, R., Cavaliere, L., Koti, K., Ogunmola, G., Jalil, N., Chakravarthi, M., Rajest, S. S., Regin, R., & Singh, S. (2021). The artificial intelligence and inventory effect on banking industrial performance. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(6), 8100-8125.
- Shabsigh, G., & Boukherouaa, E. (2023). Generative artificial intelligence in finance: Risk considerations. *International Monetary Fund*, 1-20.
- Sherif, A. (2024). Expected skill shortage due to the rise of artificial intelligence (AI) in the United States in 2023. <https://www.statista.com/statistics/1424820/expected-skill-shortage-due-to-ai-adoption-us/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Shiyyab, F., Alzoubi, A., Obidat, Q., & Alshurafat, H. (2023). The impact of artificial intelligence disclosure on financial performance. *International Journal of Financial Studies*, 11(3), 115.
- Singh, R., Malik, G., & Jain, V. (2021). FinTech effect: Measuring impact of FinTech adoption on banks profitability. *International Journal of Management Practice*, 14(4), 411-427.
- Singhal, G., Singh, A., & Kaushik, B. (2024). The influence of artificial intelligence on the the diverse financial sector. *Sustainability in Digital Transformation Era: Driving Innovative & Growth*, CRC Press, 390-399.
- Standford HAI. (2024). 2024 AI Index Report. <https://aiindex.stanford.edu/report/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Statista. (2024a). Artificial intelligence (AI) in finance-statistics & facts. <https://www.statista.com/topics/7083/artificial-intelligence-ai-in-finance/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Statista. (2024b). Market size of artificial intelligence (AI) in fintech from 2023 to 2024, with a forecast for 2029. <https://www.statista.com/statistics/1446269/ai-in-fintech-market-size-forecast/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Statista. (2025). AI challenges in banking worldwide 2024. <https://www.statista.com/statistics/1254749/ai-challenges-financial-services/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Thiebes, S., Lins, S., & Sunyaev, A. (2021). Trustworthy artificial intelligence. *Electronic Markets*, 31, 447-464.
- Thormundsson, B. (2024). Artificial intelligence (AI) market size worldwide from 2020 to 2030. <https://www.statista.com/forecasts/1474143/global-ai-market-size>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Thu, H. (2024). AI: The Keystone of Modern Payment Security Architecture. <https://smartdev.com/ai-the-keystone-of-modern-payment-security-architecture/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Tiwari, S., Bharadwaj, S., & Joshi, S. (2021). A study of impact of cloud computing and artificial intelligence on banking services, profitability and operational benefits. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(6), 1617-1627.
- UAGC (The University of Arizona Global Campus). (2024). How artificial intelligence is transforming business. <https://www.uagc.edu/blog/how-artificial-intelligence-transforming-business>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- University of San Diego. (2025). Introduction to AI applications in robotics. <https://onlinedegrees.sandiego.edu/application-of-ai-in-robotics/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Urwin, M., & Glover, E. (2024). What is black box AI?. <https://builtin.com/articles/black-box-ai>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Vasiljeva, T., Kreituss, I., & Lulle, I. (2021). Artificial intelligence: The attitude of the public and representatives of various industries. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(8), 339.

- Wall, L. (2018). Some financial regulatory implications of artificial intelligence. *Journal of Economics and Business*, 100, 55-63.
- Wanner, J., Herm, L. V., Heinrich, K., & Janiesch, C. (2022). The effect of transparency and trust on intelligent system acceptance: Evidence from a user based study. *Electronic Markets*, 32, 2079-2102.
- Whitley, C. (2024). How to Navigate Privacy and AI With a Customer-Centric Approach. <https://www.soci.ai/blog/ai-and-privacy/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Workday. (2023). Workday Global Survey: 98% of CEOs Say Their Organizations Would Benefit from Implementing AI, But Trust Remains a Concern. <https://investor.workday.com/2023-09-14-Workday-Global-Survey-98-of-CEOs-Say-Their-Organizations-Would-Benefit-from-Implementing-AI-But-Trust-Remains-a-Concern>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- World Economic Forum. (2025). Artificial Intelligence in Financial Services. https://reports.weforum.org/docs/WEF_Artificial_Intelligence_in_Financial_Services_2025.pdf, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- World Economic Forum. (2025). The Future of Jobs Report 2025. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2025/digest/>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025)
- Yawalkar, M. (2019). A study of artificial intelligence and its role in human resource management. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 6(1), 20-24.
- Zakaria, S., Manaf, S., Amron, M., & Suffian, M. (2023). Has the world of finance changed? A review of the influence of artificial intelligence on financial management studies. *Information Management and Business Review*, 15(4(SI)I), 420-432.
- Zetsche, D., Arner, D., Buckley, R., & Tang, B. (2020). Artificial intelligence in finance: Putting the human in the loop. *CFTE Academic Paper Series*, 1, <https://ssrn.com/abstract=3531711>, (Erişim Tarihi: 14.03.2025).
- Zhai, S., & Liu, Z. (2023). Artificial intelligence technology innovation and firm productivity: Evidence from China. *Finance Research Letters*, 58, 104437.

BÜYÜME VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ ARASINDAKİ DENGE: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KUZNETS EĞRİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Yusuf EKİNCİ¹

Öz

Uzun yıllardır, Kuznets'in ters-U hipotezinin geçerliliği ampirik olarak test edilmektedir. Yapılan çalışmaların çoğunda, bu hipotez kabul edilirken bazılarında ise böyle bir ilişkinin varlığına dair kanıtlara rastlanmamıştır. Bu çalışmanın temel amacı, 1990-2023 dönemi boyunca Türkiye ekonomisinde Kuznets eğrisinin geçerliliğini test etmektir. Bu kapsamda, yapısal kırılmalı birim kök testi ve ARDL analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Analizlerde güncel verilerin kullanılmasıyla, bu çalışmanın literatüre katkı yapması beklenmektedir. Ampirik bulgular, 2018 döviz krizinden hemen önceki 2017 yılının kritik bir dönem olduğuna işaret etmektedir. ARDL testi sonuçları, kısa dönemde ters-U ilişkisinin geçerli olmadığını ancak uzun dönemde böyle bir ilişkinin varlığının tespit edildiğini göstermektedir. Çalışmanın bulguları, yapılacak politik ve ekonomik bir hamlenin etkilerinin uzun dönemde gerçekleşeceğini ve gelir dağılımı adaletini uzun dönemde sağlayacağını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuznets Eğrisi, Büyüme, Gini Katsayısı, Türkiye, ARDL

Jel Sınıflandırması: E01, E24, O40

BALANCE BETWEEN GROWTH AND INCOME INEQUALITY: EMPIRICAL ANALYSIS OF THE KUZNETS CURVE IN THE TURKISH ECONOMY

Abstract

For many years, the validity of Kuznets' inverted-U hypothesis has been tested empirically. While most of the studies have accepted this hypothesis, some have not found evidence for the existence of such a relationship. The main purpose of this study is to test the validity of the Kuznets curve in the Turkish economy during the period 1990-2023. In this context, structural break unit root test and ARDL analysis methods are used. It is expected that this study will contribute to the literature by using up-to-date data in the analysis. Empirical findings indicate that 2017, just before the 2018 foreign exchange crisis, was a critical period. The ARDL test results show that the inverted-U relationship is not valid in the short term, but the existence of such a relationship was detected in the long term. The findings of the study reveal that the effects of a political and economic move will be realized in the long term and will ensure income distribution justice in the long term.

Keywords: Kuznets Curve, Growth, Gini Coefficient, Türkiye, ARDL

Jel Classification: E01, E24, O40

¹ Bağımsız Araştırmacı, y.eknc.y@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0068-9093>.

Atıf/To Cite: Ekinci, Y. (2025). Büyüme ve Gelir Eşitsizliği Arasındaki Denge: Türkiye Ekonomisinde Kuznets Eğrisinin Ampirik Analizi. *Journal of Economics and Research*, 6(1), 79-94.

GİRİŞ

Makroekonomik göstergelerden büyüme oranı, ulusların ekonomik hedefleri arasında öncelikli bir konuma sahiptir. Büyüme, birey başına reel gelirdeki sürekli bir artışı ifade eder. Bu tanıma göre, kişi başı reel gelirdeki artışların devamlılığı esastır (Ünsal, 2007: 11-14). Ekonomik büyüme, emek, sermaye, girişimcilik ve doğal kaynakların verimliliğiyle sağlanırken, bu süreklilik bölüşüm sorununu da beraberinde getirir. Bu bağlamda, elde edilen gelirin, bir ülkenin üretim faktörleri arasında adil bir dağılımının gerçekleşip gerçekleşmediği, iktisadi ve sosyal bilimlerin araştırma alanlarından birini oluşturur.

İktisat literatüründe 1950'lerde, Kaldor ve Kuznets gibi önemli ekonomistler, reel GDP'deki sürekli yükseliş ile hasıla bölüşümünün eşit sağlanmasının aralarında bağlantılar olduğunu vurgulamışlardır. Kuznets (1955)'in çalışması, bu ilişkiyi öne süren ilk önemli araştırma olup, Almanya, Amerika ve İngiltere gibi ülkeleri baz alarak yapılmıştır. Bu çalışmada, büyümenin ilk dönemlerinde fert başı gelirdeki artışın gelir dağılımındaki eşitsizliği artırdığı, ancak ilerleyen dönemlerde gelir dağılımının düzeldiği gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın ardından, "Kuznets Eğrisi" olarak adlandırılan bu ilişkinin geçerliliği çeşitli çalışmalarda incelenmiştir. Buna göre çalışmaların bazıları Kuznets'i onaylarken, bazılarında bu ilişkinin reddedildiği görülmüştür. Sonuç olarak, Kuznets Eğrisi'nin geçerliliği konusunda kesin bir kanıya varılamamış olunup, bu hipotezin geçerliliği sürekli olarak yeni ampirik çalışmalarla sorgulanmaktadır.

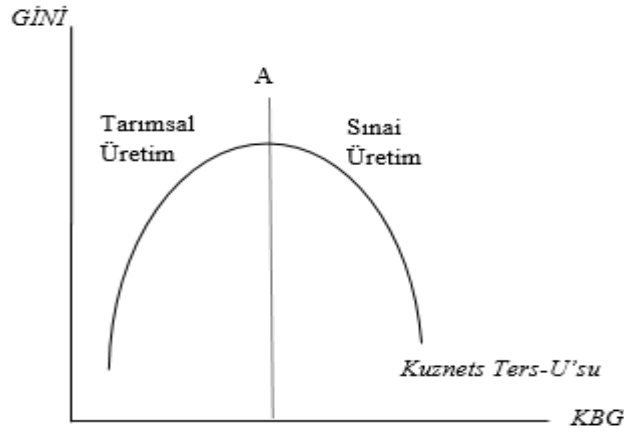
Çalışmamız, tartışmaları süregelen Kuznets eğrisi hipotezinin Türkiye ekonomisi üzerindeki geçerliliğini 1990-2023 dönemi için yeniden değerlendirmektedir. Çalışmanın bu döneme odaklanması, güncel verileri içermesi yönüyle literatüre bir katkı sunması beklenmektedir. Ampirik çalışmada, kırılmalara yer verilen durağanlık testleri uygulanarak kurulan modelin durağanlıkları belirlenmiştir. Bu kırılmaların tarihleri belirlenerek, ters-U şeklindeki ilişkiye nasıl etki ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Seriler arasındaki ilişki, kısa ve uzun dönem sonuçlarını detaylı olarak gösteren ARDL testiyle incelenmiştir. Bu analizlerde trend hareketleri de göz önünde bulundurulmuştur, böylece modelin hata payının azaltılması amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Kuznets eğrisinin geçerliliği tartışılmış ve teorik temelleri incelenmiştir. İkinci kısımda, Kuznets eğrisini oluşturan Gini katsayısı ve ekonomik büyüme kavramları kısaca tanımlanmış ve Türkiye ekonomisindeki genel görünümüne dair grafiklerle desteklenen analizler sunulmuştur. Üçüncü bölümde, Kuznets eğrisi üzerine yapılan önceki çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Dördüncü bölüm, ekonometrik modelde kullanılan değişkenlerin açıklanması ve kullanılan ekonometrik analiz yöntemlerinin teorik temellerinin sunulduğu bir kısımdır. Beşinci bölümde, yapılan analizlerin sonuçları raporlanmıştır. Sonuç kısmında bulguların özet bir şekilde değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. KUZNETS EĞRİSİNİN TEORİSİ

Kuznets, 1955'te yayınladığı çalışmasında Almanya, Amerika ve İngiltere gibi devletlerde iktisadi büyümenin gelir dağılımına olan etkilerini incelemiştir. Bu çalışmasında, Lewis'in (1954) dual ekonomi modelinden yararlanmıştır. Bu modele göre ekonomik büyüme, tarımsal üretimin azalması ve diğer sektörlerin büyümesiyle gerçekleşir. Kuznets'e göre, büyüme başladığında gelir dağılımı adaleti bozulabilir çünkü tarımsal sektörün ağırlığı azalırken nüfus artışı devam etmektedir. Diğer sektörlerde gelir tarım sektörüne kıyasla daha eşitsiz dağıtılmaktadır. Dolayısıyla, büyüme başlangıcında gelir dağılımı adaletinin sağlanabilmesi için tarımsal sektörün öncelikli olması gerekmektedir. Bu süreçte, düşük

gelir grubunun nüfusu hızla artacak ve geliri az olan nüfusun arasında paylaşılacak gelir dağılımı zorlaşacaktır. Ancak, büyüme devam ettikçe sanayileşme artacak ve yüksek gelir grubunun gelirleri artacaktır. Bununla birlikte, teknolojik ilerlemeler ve nüfusun çoğalması, yüksek gelirlielerin tasarruflarından elde ettikleri gelirin azalmasına ve üretim ile girişimcilikten elde edilecek gelirlerin artmasına neden olacaktır. Bu da gelir dağılımını adaletini sağlayacaktır (Kuznets, 1955: 8-18). Bu durum literatürde "ters-U ilişkisi" olarak adlandırılmaktadır. Kuznets'in analizleri, ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerinde karmaşık bir etkisi olduğunu göstermektedir. Başlangıçta büyüme, gelir eşitsizliğini artırabilir ancak uzun vadede gelir dağılımında daha fazla adalet sağlayabilir. Bu olay, Şekil (1)'deki gibi gösterilmiştir.

Şekil 1: Kuznets Eğrisi

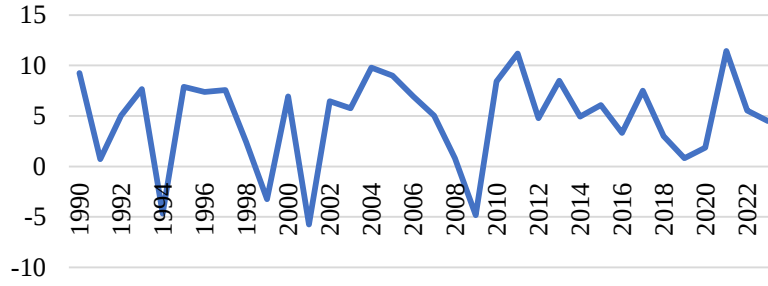
Kaynak: Kuznets'in (1955) çalışmasından faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 1'de Kuznets eğrisi, X düzleminde kişi başına geliri (KBG) ve Y düzleminde gelir dağılımını gösteren Gini katsayısını göstermektedir. Grafik, ekonomik büyüme arttıkça başlangıçta tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu dönemde Gini katsayısının yükseleceğini ve gelir adaletsizliğinin artacağını gösterir. Ancak A noktasına gelindiğinde, ekonomik büyüme daha fazla sanayileşme ile gerçekleşir ve kişi başına gelirdeki artışlar Gini katsayısını azaltır, böylece gelir dağılımı adaleti sağlanır. Bu ilişki, ters-U şeklinde tanımlanır. Ters-U şeklindeki grafikte A noktasının sol tarafı, ekonomik büyümenin tarımsal üretim ağırlıklı olduğu dönemi temsil ederken, A noktasının sağ tarafı ise ekonomik büyümede sanayinin daha baskın olduğunu ifade eder.

2. BÜYÜME İLE GİNİ KATSAYISI KAVRAMLARININ TANIMI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

2.1. Büyüme Kavramı ve Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Genel Görünümü

Ekonomik büyüme, bir ekonominin reel üretiminde sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır. Bu artışlar, bir ülkenin reel ekonomisinin hacmindeki artışlarla ölçülebilir. Reel GDP, reel ekonominin büyümesinin ana göstergelerinden biridir. Nominal GSYH, büyüme hesaplamalarında dikkate alınmaz çünkü gerçek bir büyüme rakamı elde etmek için bu rakamların enflasyondan arındırılması gerekir (Turan, 2008: 11). Türkiye ekonomisinin büyüme seyri, Şekil 2'de sunulmuştur.

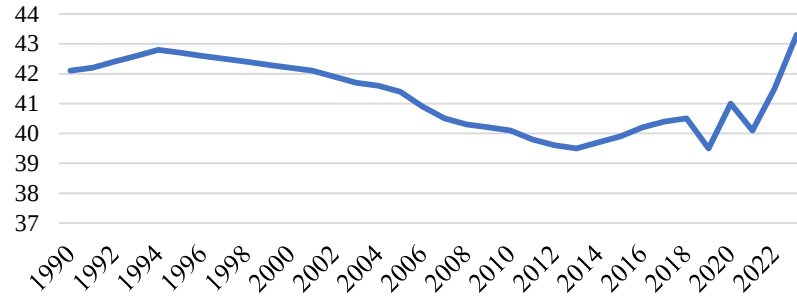
Şekil 2: Türkiye’de Büyümenin Genel Görünümü

Kaynak: World Bank verilerinden yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Şekil 2’de, 1990-2023 dönemi boyunca Türkiye’nin ekonomik büyüme oranları gösterilmektedir. Grafikte belirgin dalgalanmalar görülmektedir, bu da zaman zaman büyüme ve küçülme dönemlerinin yaşandığını işaret etmektedir. Özellikle 1994’te döviz krizi, 1999 depremi, 2001 ekonomik sorunu ve 2008 krizi gibi olaylar, grafiğin belirgin bir şekilde aşağı yönlü seyrettiği dönemler olarak gözlemlenmektedir. Bu dönemler, ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerdir. Benzer şekilde, 2018’de yaşanan döviz krizi de büyüme oranlarının olumsuz etkilendiği bir döneme işaret etmektedir. Son olarak, 2021’deki aşağı yönlü hareketlenme ise küresel çapta yaşanan COVID-19 pandemisiyle ilişkilendirilebilir. Pandeminin Türkiye ekonomisine etkisinin ardından, yani 2021’den sonra yaşanan sürekli küçülme trendi 2023’te de devam etmektedir. Bu durum, temel makroekonomik dengelerin bozulmasıyla birlikte resesyon endişelerinin artmasına neden olmaktadır. Faizlerdeki artışlar yatırımları tehdit ederken, artan enflasyon ise tehdidin daha da şiddetlenmesine yol açmaktadır.

2.2. Gini Katsayısı Kavramı ve Türkiye Ekonomisinde Gini Katsayısının Genel Görünümü

Gini katsayısı, Gini (1921) tarafından geliştirilmiş olup Lorenz eğrisi ile hesaplanmaktadır. Bu katsayı, gelir dağılımındaki eşitsizliği hesaplar ve 0 ile 1 bandında seviye belirler. Seviyenin 0 olması tam adil dağılımı, 1 olması ise tam adaletsiz dağılımı gösterir (Şenses, 2017: 219). Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ve mutlak eşitlik doğrusu arasındaki ilişki üzerinden hesaplanır. Lorenz eğrisi, toplumun gelir dağılımını grafikte açıklar. Bu eğrinin altında kalan alan B olarak adlandırılırken, mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasındaki farkı ifade eden alan A ile gösterilir. Gini katsayısı, bu alanların oranı olan $A/(A+B)$ formülüyle hesaplanır. Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu arasındaki alan daraldıkça Gini katsayısı azalır, yani gelir dağılımında daha fazla adalet sağlanır. Ancak eğri, mutlak eşitlik doğrusuyla arasındaki alanı artırdıkça Gini seviyesi artar ve gelir dağılımındaki adaletsizlik artar. Türkiye ekonomisindeki Gini katsayısının seyri, Şekil (3)’teki gibidir.

Şekil 3: Türkiye’de Gini Katsayısının Genel Görünümü

Kaynak: SWIID verilerinden yararlanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Şekil 3’teki verilere dayanarak analiz edildiğinde, Türkiye’de Gini katsayısının 1994 yılına kadar artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu durum, gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığına işaret etmektedir. Ancak, 1994-2013 arasında Gini katsayısının aşağı yönlü bir eğilim gösterdiği belirlenmektedir. Bu zaman diliminde, Türkiye’de gelir dağılımı adaleti artmaktadır. Ancak, 2014 yılından itibaren Gini katsayısı dalgalı bir şekilde yükselmektedir. Netice, gelir dağılımındaki adaletsizlikle ilgili endişelerin yeniden ortaya çıktığını göstermektedir.

3. LİTERATÜR

Literatür taraması sonuçları, Kuznets Eğrisi’nin Türkiye ve çeşitli yabancı ülkelerdeki örneklem verileri üzerindeki araştırmaları özetleyen Tablo 1’e eklenmiştir.

Tablo 1: Kuznets Eğrisi Literatürü

Çalışmalar	Zaman Kesiti	Ülkeler	Ekonometrik Yöntem	Kuznets Eğrisinin Geçerlilik Durumu
Kuznets (1955)	1780-1890	ABD, İngiltere ve Almanya	-	Ω
Ram (1991)	1947-1998	ABD	Yatay kesit	Ω
Anand ve Kanbur (1993)	1953-1972	60 ülke	Yatay kesit	X
Dawson (1997)	-	36 ülke	Yatay kesit	X
Deininger ve Squire (1998)	1950-1990	49 ülke	Panel veri	X

Lundberg ve Squire (2003)	1960-1997	125 ülke	OLS	X
Ongan (2004)	-	26 ülke	OLS	0
Gallet (2004)	1947-1998	ABD	Regresyon	X
Oğuş (2005)	1960-1999	Türkiye	Regresyon	X
Kuştepli (2006)	1951-1998	AB ülkeleri	OLS	X
Tokatlıoğlu ve Atan (2007)	2003	Türkiye	Yatay kesit	X
Dişbudak ve Süslü (2007)	1963-1998	Türkiye	ARDL	0
Barro (2008)	1960-2004	92 ülke	SUR	0
Mollick (2011)	1912-2002	ABD	OLS-GMM	0
Özdemir vd. (2011)	1992-2007	15 ülke	Panel veri	0
Huang vd. (2012)	1917-2007	ABD	OLS	X
Jalil (2012)	1952-2009	Çin	ARDL	0
Ding vd. (2015)	1997-2010	Çin	OLS	X
Rubin ve Segal (2015)	1953-2008	ABD	GMM	0

Ak ve Altıntaş (2016)	1986-2012	Türkiye	ARDL	X
Topuz ve Dağdemir (2016)	1995-2011	94 ülke	GMM	Ω
Tosun (2016)	2002-2013	25 ülke	Panel veri	X
Çakmak ve Tosun (2017)	2002-2013	25 ülke	Panel veri	X
Uçar (2019)	2000-2014	32 ülke	Panel veri	Orta gelirli ülkeler için Ω , yüksek gelirli ülkeler için X
Erkişi ve Ceyhan (2020)	1993-2016	AB ülkeleri	Yatay kesit	X
Şengür (2020)	1995-2013	10 ülke	Regresyon	Ω
Durgun ve Ayan (2023)	1986-2021	Türkiye	ARDL	X

Not: Ω sembolü geçerliliği; X sembolü geçersizliği göstermektedir.

Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliğini test eden ampirik çalışmaların literatür taraması incelendiğinde, sonuçların farklı metodolojik yaklaşımlar ve veri setleri nedeniyle çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Kuznets (1955) tarafından ilk kez ortaya atılan hipotez, zaman içerisinde birçok farklı çalışma ile test edilmiştir. Erken dönem çalışmalarda yatay kesit ve zaman serisi yöntemleri kullanılırken, daha yakın tarihli araştırmalarda panel veri ve gelişmiş ekonometrik yöntemler tercih edilmiştir. Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliği konusunda literatürde hem destekleyici hem de karşıt bulgular bulunmaktadır. Örneğin, Ram (1991) ve Gallet (2004) gibi bazı çalışmalar hipotezin geçerliliğini desteklerken, Anand ve Kanbur (1993), Dawson (1997) ve Deininger ve Squire (1998) gibi araştırmalar, hipotezin geçerli olmadığına yönelik bulgular elde etmiştir. Özellikle geniş ülke örneklemeleri ve daha uzun zaman serileri kullanan çalışmalar, gelir dağılımı eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını göstermektedir. Daha yakın dönemde yapılan araştırmalarda, farklı ülkeler için hipotezin geçerliliği farklı sonuçlar vermektedir. Türkiye özelinde yapılan çalışmalar da benzer bir çeşitlilik sergilemektedir. Örneğin, Oğuş (2005) ile Dışbudak ve Süslü (2007) gibi çalışmalar, Türkiye'de Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerliliğini desteklemeyen bulgular ortaya koyarken, Ak ve Altıntaş (2016) ile Durgun ve Ayan (2023) gibi araştırmalar hipotezin Türkiye için geçerli olduğunu iddia etmektedir.

Sonuç olarak, ampirik literatür Kuznets Eğrisi hipotezine dair kesin ve genellenebilir bir sonuç sunmamaktadır. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapılarındaki farklılıklar,

metodolojik tercihler ve veri setlerinin kapsamı, bu konuda farklı bulgular elde edilmesine yol açmaktadır. Türkiye örneği üzerinde yapılan çalışmalarda özellikle güncel verilere dayalı araştırmalara rastlanmamaktadır. Ayrıca seçilen yapısal kırılmalı birim kök testlerinde en güncel ekonomik krizlerin modele etkisinin test edilmesi, trend dalgalanmalarının dikkate alınması ayrıca ampirik literatürdeki bazı çalışmalarda gözlemlenen kişi başı gelirin küpünün de modele dahil edilmesi yönleriyle de mevcut çalışmaya özgünlük katmaktadır.

4. EKONOMETRİK KISIM

Bu çalışmada, Türkiye örnekleminde Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğinin incelendiği ekonometrik denklemin unsurlarına Tablo (2)'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Ekonometrik Modele Ait Veriler

Seri	Tanım	Dönem	Kaynak
GINI	Bir ulus içerisindeki gelir eşitsizliğini ölçmeyi amaçlayan bir istatistiksel dağılım ölçüsüdür.	1990-2023	SWIID-TÜİK
KBG	Bir ülkede elde edilen reel hasılanın toplam nüfusa oranıdır. 2015 USD türünden hesaplanır.	1990-2023	WB
KBGK	KBG göstergesinin karesi alınarak tarafımızca hesaplanmıştır.	1990-2023	Yazar hesaplamaları
KBGKUP	KBG göstergesinin küpü alınarak tarafımızca hesaplanmıştır.	1990-2023	Yazar hesaplamaları

Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğinin incelenmesi için kurulan ekonometrik model, ARDL yöntemi ile test edilmiştir. ARDL testinin sağladığı avantajlar, değişkenlerin herhangi bir seviyede stabil olmaları durumunda da eş bütünleşme analizi yapma imkânı tanınması ve ulaşılan sonuçlara anlamlılık katması şeklinde tanımlanır (Pesaran vd., 2001: 290). ARDL testinin hesaplandığı matematiksel model, Denklem (1)'deki gibi gösterilmektedir.

$$\phi(l, P)y_t = \sum_{h=1}^m B_h(l, Q_h)x_{ht} + \delta w_t + e_t(1)$$

ARDL testinde ilk olarak eş bütünleşme tahminleri yapılır. I(0) ve I(1) düzeyinde durağanlıkları tespit edilen modelle ilgili uygun gecikme uzunlukları belirlenir. Buna göre kısa dönem katsayıları belirlenir. Bu sonuçlara göre hata düzeltme sonuçlarının negatif ve istatistiksel değerlerinin anlamlı olması durumunda hata düzeltme modelinin işlevsel olduğu varsayılır. Daha sonra uzun dönem değerleri belirlenir. Uzun dönem katsayılarının istikrarlı olması önem arz ettiğinden Cusum ve Cusum-Q testleri kullanılarak istikrar kontrol edilir. Brown vd., (1975)'nin istikrar testlerine göre üst ve alt çizgileri arasında kalan hareketlenmeler serilerin istikrarlı olduklarını belirtir (Karaca ve Hatırlı, 2017: 441-442). Buna göre Kuznets Eğrisi'nin geçerliliğin test edilmesi için tasarlanan regresyon Denklem (2)'deki gibidir.

$$\Delta \text{LnGINI}_b = \beta_0 + \sum_{b=a}^m \beta_1 \text{LnKBG}_b + \sum_{b=a}^m \beta_2 \text{LnKBGK}_b + \sum_{b=a}^m \beta_3 \text{LnKBGKUP}_b + \sum_{b=a}^m \beta_3 D2017_b + e_b \quad (2)$$

Testin yapılması için tasarlanan Denklem (2)'ye göre, Δ simgesi serilerin farklarını ifade etmektedir. Modeldeki KBG değişkeni fert başına düşen reel milli geliri, KBGK değişkeni ise fert başına düşen milli gelirin karesini ve KBGKUP ise kişi başına düşen milli gelirin küpünü temsil etmektedir. D2017 değişkeni ise sonuç değişken olan Gini katsayısına ait MODEL C sonuçlarına göre oluşan kırılma tarihi olan 2017 yılını belirtmektedir. Ekonometrik analizde tek kırılmalı birim kök testinin kullanılması seçilen zaman aralığının iki ve daha fazla kırılmalar için yeterli bir uzunluk olmadığından düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Kırılmalı birim kök testlerinin analizde tercih edilme nedeni, normal birim kök testinin aksine, kırılmayı saptayıp hatalı sonuçlar vermemesidir. Buna göre tercih edilen, Lee & Strazicich (2013) birim kök testine göre LM istatistiki değerleri Denklem (3)'teki gibi hesaplanmaktadır.

$$Y_h = k_0 + k_1 x + k_2 A_h + k_3 B_h + AY_{h-1} + \sum_{h=1}^m \zeta_j \Delta Y_{h-j} + u_h \quad (3)$$

Burada Y, sonuç değişkeni temsil ederken k katsayılarının 0'ı sabit terimi 1,2,3... şeklinde devam edenleri ise kontrol değişkenlerin sayısal değerlerini göstermektedir. Bununla birlikte u simgesi ise sapmaları belirtir. Formüldeki sigma işareti ise toplam formülünü temsil etmektedir. Bu formüle göre h=1 değerinden m değerine kadar ζ ve Y değişkenleri değerleri tek tek hesaplanır. Hesaplanan değerler formül gereği sırasıyla toplanır ve böylece elde edilen sonuçlar hesaplamada kullanılan sonuç değişkenin belirlenmesine yardımcı olur.

5. AMPİRİK BULGULAR

Bu çalışmada Kuznets eğrisinin geçerliliği ampirik olarak test edilmektedir. Bu durumda, öncelikle serilerin durağanlığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, sabitli ile sabitli ve trendli dahil olmak üzere farklı model özelliklerine sahip zaman serileri üzerinde testler gerçekleştirilmiştir. Durağanlık sağlandıktan sonra, katsayıların tahmin edilebilmesi için ARDL (AutoRegressive Distributed Lag) testleri uygulanmıştır. Bu süreçte öncelikle eş bütünleşme testi gerçekleştirilmiş ve ardından katsayı tahmincileri belirlenmiştir. Ayrıca, otokorelasyon, ARCH (Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) ve Ramsey gibi öncü testler yapılmıştır. Serilerin istikrarının belirlenmesi için Cusum testleri uygulanmıştır. Test bulguları, Tablo 3'te gösterildiği şekilde raporlanmıştır.

Bu çalışmada Kuznets eğrisinin geçerliliği ampirik olarak test edilmektedir. Bu durumda, öncelikle serilerin durağanlığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, sabitli ile sabitli ve trendli dahil olmak üzere farklı model özelliklerine sahip zaman serileri üzerinde testler gerçekleştirilmiştir. Durağanlık sağlandıktan sonra, katsayıların tahmin edilebilmesi için ARDL (AutoRegressive Distributed Lag) testleri uygulanmıştır. Bu süreçte öncelikle eş bütünleşme testi gerçekleştirilmiş ve ardından katsayı tahmincileri belirlenmiştir. Ayrıca, otokorelasyon, ARCH (Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) ve Ramsey gibi öncü testler yapılmıştır. Serilerin istikrarının belirlenmesi için Cusum testleri uygulanmıştır. Test bulguları, Tablo 3'te gösterildiği şekilde raporlanmıştır.

Tablo 3: Kırılmalı Durağanlık Test Sonuçları (Model A ve Model C)

Denklem Bileşenleri	LM Analiz Göstergesi	Kesit Noktaları
Model A		
lnGINI	-2.965	2018
lnKBG	-2.390	2002
lnKBGK	-2.316	2002
lnKBGKUP	-1.821	2002
Δ lnGINI	-4.409*	
Δ lnKBG	-5.676*	
Δ lnKBGK	-5.486*	
Δ lnKBGKUP	-5.290*	
Model C		
lnGINI	-3.659	2017
lnKBG	-3.971	2007
lnKBGK	-4.086	2007
lnKBGKUP	-5.653*	2007
Δ lnGINI	-7.795*	
Δ lnKBG	-5.967*	
Δ lnKBGK	-5.958*	
Δ lnKBGKUP	-5.950*	

Not: Tablodaki LM test istatistiği değerleri Model A ve MODEL C için ayrı ayrı ölçülmüştür. Her iki model içinde, *, %1; **, %5; ***, %10 seviyesinde LM analiz değerlerini belirtir. Her iki model içinde, Δ , serilerin farkını temsil etmektedir. Kritik noktalar, Model A'da %1, %5 ve %10 için -4,239, -3,566 ve -3,211 aralığında iken Model C 'de, %1, %5 ve %10 için -5,110, -4,500 ve -4,210 aralığında yer almaktadır (Lee ve Strazicich, 2013).

Tablo 3'e bakıldığında, durağanlık testi için düzey değerlerinde sıfır hipotezinin kabul edildiği gözlemlenmektedir. Ancak, değişkenlerin birinci farklarının alınmasıyla birlikte test değerleri, sıfır hipotezinin kabul edilmediğini işaret etmektedir. Sabitli ve sabitli-trendli modeller için ise KBGKUP hariç serilerin %1 anlamlılık düzeyinde durağanlık gösterdiği belirlenmiştir. KBGKUP değişkeni ise düzey değerinde de durağanlık göstermektedir. Test sonuçlarına göre, Model A'ya göre Gini katsayısı için kesit zamanı 2018 olarak belirlenmiştir. Birey başı gelir, birey başı gelirin karesi ve birey başı gelirin küpü için ise kırılma tarihleri 2002 olarak belirlenmiştir. Model C'ye göre ise, Gini katsayısı için belirlenen kırılma tarihi 2017, birey başı gelir, birey başı gelirin karesi ve birey başı gelirin küpü için belirlenen kırılma tarihi ise 2007 olarak belirlenmiştir. Trend hareketlerinin dikkate alındığı ampirik çalışmada, Model C tercih edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan ARDL testine yönelik sınır testi sonuçları, Tablo 4'te raporlanmıştır.

Tablo 4: ARDL Bulguları

	Gecikme Değerleri	Kesit Noktası	F-Sayısal Değerleri
	(2,3,3,3,3)	2017	9.17
Seviye Aralıkları	I (0)		I (1)
%1	3.81		4.92
%5	3.05		3.97
%10	2.68		3.53

Tablo 4'te %1 düzeyinde eş bütünleşme gözlemlenmektedir. Tablo 4'ten elde edilen olumlu sonuçlar, modelin kısa ve uzun dönemli katsayılarının belirlenebileceğini göstermektedir. Katsayı tahmincilerinin doğruluğunu kanıtlamak için öncü testler önem arz etmektedir. Bu bağlamda yapılan öncü test sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır. Analizlerimize göre otokorelasyon sorunu tespit edilmemiş, ARCH testi modelin sabit

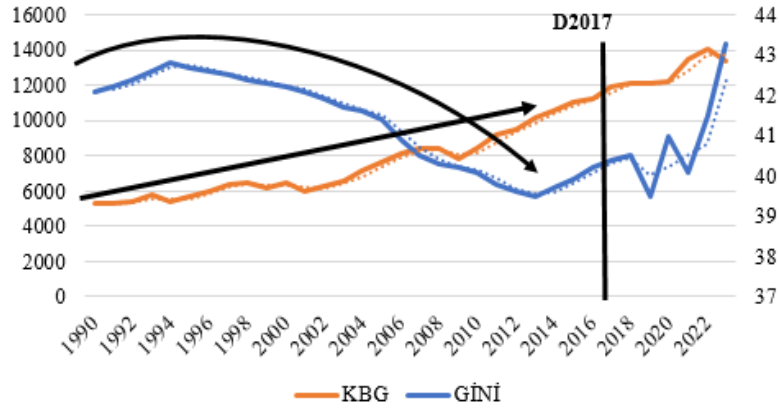
varyanslı hata terimlerini içerdiğini göstermiş, Jarque-Bera analizi ise hata terimlerinin normal dağılımlı olduğunu ortaya koymuştur. Tasarlanan ekonometrik modelin doğruluğunu belirleyen Ramsey testi ise denklemin doğru bir şekilde kurulduğunu işaret etmektedir. Son olarak, CUSUM ve CUSUMQ testlerinin sonuçları parametrelerin ve katsayıların istikrarlı olduğunu göstermiş, bu sonuçlar Şekil 5'te grafiklerle gösterilmiştir. Öncü ve istikrar test bulguları Tablo (5)'teki gibidir.

Tablo 5: ARDL Analizi Bulguları

Değişkenler	Katsayılar	t-istatistiği	Prob Değerleri
<u>Kısa Dönem</u>			
Sabit	60.593	-13.199*	0.000*
KBG	-11.829	-1.117	0.287
KBGK	1.327	1.126	0.284
KBGKUP	-0.049	-1.136	0.279
D2017	-0.005	-2.831*	0.016*
ECT (-1)	-0.918	-13.19*	0.000*
<u>Uzun Dönem</u>			
ΔKBG	-22.46	12.813*	0.000*
ΔKBGK	-25.33	-12.926*	0.000*
ΔKBGKUP	0.9519	13.026*	0.000*
ΔD2017	-0.047	-5.8039*	0.0001*
@TREND	-0.003	-5.7956*	0.0001*
<u>Öncü Testler</u>	F-Değerleri	Olasılık (Prob)	
SERIAL (Serial Correlation LM Test)	5.8958	0.1534	
ARCH	0.4165	0.5239	
NORMALITY	5.0367	0.108	
RAMSEY	0.05	0.8274	
CUSUM	İstikrarlı	İstikrarlı	
CUSUMQ	İstikrarlı	İstikrarlı	
R-Squared			0.9982

Not: Varsayımlarda F değerleri alınmıştır. Tabloda istatistiksel olarak anlamlılık ifade eden değişkenler “*” simgesi ile gösterilmektedir.

Tablo 5'e göre, uzun dönemde KBG değişkeninin katsayısının negatif, KBGK değişkeninin katsayısının ise pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, uzun dönemde Kuznets hipotezini desteklemektedir. Kuznets hipotezine göre, karesi alınan ifadenin negatif bir katsayıya sahip olması gerekmektedir. Ancak, kısa dönem sonuçlarına bakıldığında, KBG, KBGK ve KBGKUP değişkenlerine ait prob değerlerinin 0.10 düzeyinden yüksek çıktığı görülmüştür. Sonuçlar, kısa dönemde istatistiksel değerlerin anlamsız çıkması sebebiyle, kısa dönemde bu ilişkinin geçerliliğinin ampirik olarak desteklenmediğini göstermektedir. Ayrıca uzun dönemde KBGKUP değişkenine ait istatistiki değerlerin anlamlılık göstermesi parabolik dalgalanmalardan farklı bir dalgalanma şeklinin de değerlendirilmeye alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Tablo 5 sonuçlarını güçlendirmek amacıyla, Şekil 4'te Türkiye'deki Gini katsayısı ve birey başına düşen gelirin dalgalanmaları görülmektedir. Şekil 4'te sol eksen kişi başı gelire ait sütunu temsil ederken sağ eksen ise Gini katsayısına ait verileri göstermektedir. Gini katsayısının rakamları 100 üzerinden Şekil (4)'te yer almaktadır.

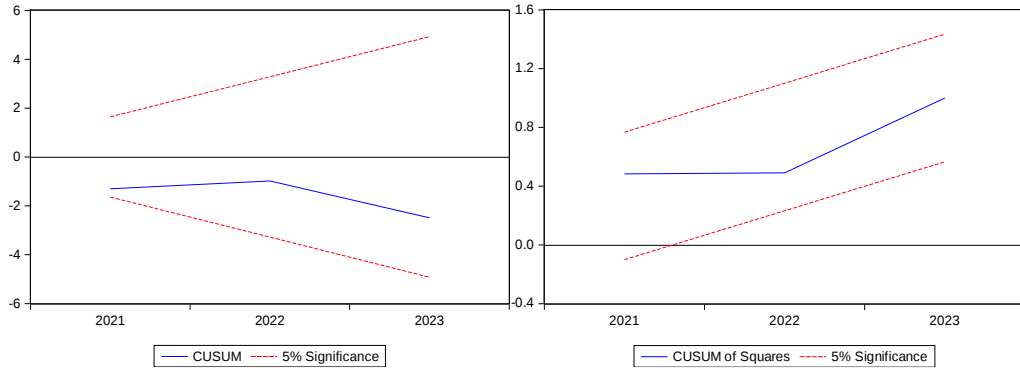

Şekil 4: Gini Katsayısı ve Kişi Başı Reel Gelirin Genel Görünümü

Kaynak: SWIID, TÜİK ve World Bank'tan faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 4'te, D2017 olarak adlandırılan dikey çubuk, kırılma tarihini göstermektedir. Birim kök test sonuçlarına göre, Gini katsayısı 2017 yılından sonra belirgin bir şekilde zıt yönlü kısa dönem dalgalanmalara maruz kalmıştır. Şekilde hem KBG hem de Gini katsayılarının hareketlenmelerine göz atıldığında genel anlamıyla KBG değişkeninin dalgalı bir şekilde yükselişte olduğu görülmektedir. KBG'nin trend hareketleri yukarı yönlü seyrederken Gini katsayısının hareketlenmelerine baktığımızda, 1994 yılına kadar yükselişte olan Gini katsayısının 1994'ten 2014 yılına kadar azalışa geçtiği görülmektedir. Grafikteki dalgalanmalarda kısa dönemli ters-U şeklinde belirgin bir dalgalanma ise gözlemlenmemektedir. Bu durum, Tablo 5'in hem uzun hem de kısa dönem sonuçlarının anlamlı olduğunu desteklemektedir. Şekil 4'te yer alan Kuznets Ters-U'sunu temsil eden dalgalanmalar ile tarihi süreçte yaşanan olaylara bakılacak olunursa, 5 Nisan 1994 kararları ile kemer sıkma politikalarına geçilmiştir. Yaşanan ekonomik kriz sonrasında Gini katsayısının azalması krizin sebep olduğu yüksek enflasyonun herkesi eşit şekilde etkilemesi ile bağlantı kurulmaktadır. KBG ise bu süreçte kısa vadede dalgalanmalar gösterse de uzun vadede istikrarlı bir şekilde yükselmektedir. 1996 yılında gerçekleşen AB ile Gümrük Birliği anlaşması sayesinde yaşanan sanayi üretimindeki artışlar dış ticareti olumlu etkilemiş ve KBG'de artışları beraberinde getirmiştir. Yine bu süreçte KOBİ'lerin büyümesi gelir dağılımının bir miktar iyileşmesine yol açan önemli etkenler arasındadır. Yaşanan 2001 krizi sonrasında uygulanan Kemal Derviş reformları, IMF destekli programlar makroekonomik istikrar sağlarken özellikle 2002-2007 yıllarında yeni hükümetin sosyal yardımlara ve sağlık reformlarına ağırlık vermesi ile Gini katsayısı azalmaya devam etmiştir. Çünkü asgari ücrette yaşanan artışlar, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi ve bununla birlikte kırsal kesimin ekonomik büyümeden daha fazla faydalandırılması gelir dağılımı adaletinin artmasında önemli rol oynamıştır. 2008 küresel finans krizi ise Türkiye'yi doğrudan etkilemese de KBG'de ufak dalgalanmalara yol açmıştır. Ancak sosyal yardımlar ve kredi genişlemesi ile dar gelirli kesimin korunmaya çalışması gelir dağılımı adaleti katsayısının trendini bozmamıştır. Yapılan kırılmalı birim kök testi sonucunda tespit edilen kırılma tarihi 2017 ise öncesinde meydana gelen 2016 darbe kalkışması sonrasında Türkiye'den sermaye çıkışının artması, döviz kurunda meydana gelen yükselişler ve enflasyonist baskının artması Gini katsayısında yükselmelere neden olmuştur. Çünkü yaşanan bu olaylar gelir artışını azaltmış ve enflasyon dar gelirli kesimleri daha fazla etkilemiştir. 1990-2017 zaman aralığı toparlanacak olunursa, genel anlamda 2017'ye kadar olan süreçte büyüme yavaşlasa da kişi başı gelir dalgalı bir şekilde artan trend içerisindedir. 2017 sonrası Gini katsayısının seyrini etkileyecek olaylara göz atıldığında, özellikle 2018 döviz krizi ve enflasyonist şoklar ve Türk lirasının bu zaman diliminde %40'a varan değer kaybı yaşaması, ücretlerin erimesini hızlandırdı ve bu süreç varlık sahiplerini

zenginleştirirken ücretli kesimi ise fakirleştirmiştir. Bunun ardından 2020 yılında meydana gelen COVID-19 küresel salgını ekonomik aktiviteyi durma noktasına getirmiştir. Bu sürecin başlarında yaşanan küçük işletmelerin tamamen kapatılması, büyük işletmelerin ise daralmaya geçmesi ve beraberinde gelen işten çıkartmalar gelir dağılımı dengesizliğini daha da artırmıştır. 2022 yılında Türkiye'nin uzun aradan sonra tekrardan %85'lere varan enflasyonla karşı karşıya kalması KBG'nin nominal olarak artmasına rağmen reel olarak düşmesine neden olmaktadır. Özellikle 2017 kırılma tarihi sonrasında Gini katsayısının sürekli dalgalanmalar yaşaması ve ciddi kırılmalar geçirmesi hükümetin koruyucu paketler ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Enflasyon altında ezilen dar gelirli kesimi sosyal devlet anlayışı gereği korumaya yönelik atılan adımlara karşın makroekonomik şok ve krizlerle birlikte yaşanan jeopolitik riskler, Gini katsayısında dalgalanmalara yol açmaktadır. Trend dalgalanmaları kırılma tarihinden sonra gelir dağılımı adaleti katsayısı için uzun dönemli olarak istikrarlı bir şekilde ölçülemiyor olsa da kişi başı gelir değişkeni için trend hareketlerinin artış yönlü devam ettiği gözlemlenmektedir. Elde edilen sonuçlara göre, Tablo 5'te raporlanan öncü testler arasında yer alan CUSUM testinin sonuçları, Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5: İstikrar Testleri Bulguları

Şekil 5, ekonometrik modelde yüzde beş anlamlılık seviyesinde kullanılan göstergelerin stabil hareketler sergilediğini belirtmektedir. Cusum ve Cusum of Squares eğrileri (mavi çizgiler) %5 anlamlılık sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu durum modelin parametrelerinin zaman içerisinde istikrarlı olduğunu göstermektedir. Sonuçlar yapısal kırılmalı birim kök testinin gösterdiği kırılma tarihinin geçerli bir kırılma noktası olduğunu, bu noktanın modele kukla değişken olarak dahil edilmesi ile birlikte modeldeki varyans oynaklığının ortadan kalktığını ve hareketlenmelerin istikrarlı hale geldiğini vurgulamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, modelde uzun vadeli ilişkiler açıkça gözlemlenirken, kısa vadede belirgin ve anlamlı bağlantılar kurulamamıştır. Bu durum, değişkenler arasındaki uzun dönem etkileşimlerinin güçlü olmasına karşın, kısa vadede sistemin istikrarlı bir yapıya sahip olmadığını ve değişkenlerin birbirlerini kısa vadede belirleyici şekilde etkilemediğini göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kuznets (1955) tarafından öne sürülen reel GDP artışı ile GINI arasındaki ters-U fonksiyonu, günümüze kadar birçok çalışmanın odak noktası olmuştur. Ampirik literatürde elde edilen sonuçlar çeşitlilik göstermektedir; bazı çalışmalar bu ilişkinin geçerli olduğunu ortaya koyarken diğerleri böyle bir ilişkinin bulunmadığını savunmaktadır. Bu çalışma, Türkiye ekonomisi için 1990-2023 döneminde bu ters-U ilişkisinin varlığını yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yapılan analiz, en güncel verileri kullanarak literatüre

katkı sağlamayı hedeflemektedir. Lee ve Strazicich (2013) testi, kırılmaları dikkate alarak birim kök analizini gerçekleştirmekte ve bu sayede normal bir birim kök testine göre avantajlar sunmaktadır. Ampirik bir çalışmada, ARDL testi kullanılarak kısa ve uzun dönem sonuçları elde edilerek değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. ARDL testiyle yapılan katsayı tahminleri incelendiğinde, kısa dönemde ters-U şeklinde bir ilişkinin varlığına rastlanılmazken, uzun dönemde ise istatistiksel olarak anlamlı olan katsayılar ters-U şeklindeki bir ilişkiyi doğrulamaktadır. Bu da böyle bir eğrinin geçerliliğini uzun dönemde koruduğunu göstermektedir. Ampirik çalışma sonuçları, büyümeyle birlikte uzun vadeli gelir dağılımı adaletinin sağlanabileceğini göstermektedir. Bu durumda, Kuznets'in de belirttiği gibi kritik bir dönüm noktasının belirlenmesi gerekmekte ve politika yapıcılarının büyümeyi sektörel bazda tahmin edilen zaman aralığına göre planlamaları gerekmektedir. Ayrıca, sürekli büyümeyle birlikte, gelir dağılımı adaletinin sağlanması için politikalar oluşturulmalıdır. Bu politikalar, GINI katsayısını azaltacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu sayede, her büyüme aşamasında gelir dağılımının daha adil bir şekilde gerçekleştirilmesi sağlanabilir. GINI katsayısının azaltılmasına yönelik bazı adımlar şu şekilde öngörülmektedir:

- Eğitim ve istihdamın artırılması, gelir eşitsizliğinin azaltılması için önemli bir adımdır. Ancak, bu çabalar sadece masa başı mesleklerine odaklanarak değil, aynı zamanda gündelik hayatta daha yaygın olan meslek gruplarına da odaklanarak gerçekleştirilmelidir. Artan okuryazarlık oranı, yalnızca belirli meslek gruplarında istihdam sağlanmaya çalışılması durumunda, işsizlik riskiyle karşı karşıya kalan geniş bir işsizlik kitleleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, berberlik, tornacılık, temizlik görevliliği gibi yaygın meslek gruplarının eğitime yönelik teşvikler ve destekler sağlanmalıdır.

- Vergi politikalarında reformlar gereklidir, çünkü yüksek gelirli bireylerden tam vergi toplama ve bu geliri düşük gelirli kesimlere dağıtma, gelir dağılımının adil olmasına katkı sağlayabilir. Bu durumda, vergi kaçakçılığını engellemek kritik bir öneme sahiptir. Özellikle beyan usulü vergiye tabi meslek grupları arasında, kuyumcular ve çiftçiler gibi, yanlış veya eksik beyanların önlenmesi için alışverişlerin nakit yerine kredi kartıyla yapılması (dijitalleşme) vergi kaçakçılığını kesin bir şekilde azaltabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, "Ceteris Paribus" varsayımı altında, nakit para kullanımından vazgeçilerek ticari işlemlerin tamamının banka ortamlarında gerçekleştirilmesi durumunda, vergi kaçırılmasının önüne geçmenin mümkün olduğu düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarın makaleyi katkısı %100'dür.

Çıkar Beyanı

Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ak, M. Z. & Altıntaş, N. (2016). Kuznets'in ters u eğrisi bağlamında Türkiye'de gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1986-2012. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 93-102.
- Akalin, G., Özbek, R. İ., & Çifci, İ. (2018). Türkiye'de gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Ardl sınır testi yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4), 59-76.
- Anand, S., & Kanbur, S. R. (1993). Inequality and development A critique. *Journal of Development Economics*, 41(1), 19-43.
- Barro, R. J. (2008). *Inequality and growth revisited* (No. 11). ADB Working paper series on regional economic integration.
- Brown, R. L., Durbin, J., & Evans, J. M. (1975). Techniques for testing the constancy of regression relationships over time. *Journal of the Royal Statistical Society Series B: Statistical Methodology*, 37(2), 149-163.
- Ceyda, A., & Durgun, A. (2023). Türkiye'de iktisadi büyüme ve gelir dağılımındaki ilişkisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 171-186.
- Çakmak, A. İ., & Tosun, B. (2017). Ekonomik büyüme-gelir dağılımı ilişkisi: Kuznets hipotezinin seçilmiş ülkeler üzerine araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 33-44.
- Dawson, P. J. (1997). On testing Kuznets' economic growth hypothesis. *Applied Economics Letters*, 4(7), 409-410.
- Deininger, K., & Squire, L. (1998). New ways of looking at old issues: Inequality and growth. *Journal of Development Economics*, 57(2), 259-287.
- Ding, X., Dong, T., Xu, Y., & Zheng, Z. (2015). Does economic growth positively affect income inequality in China?. *Deakin Papers on International Business Economics*, 8, 1-14.
- Dişbudak, C., & Süslü, B. (2007). Türkiye'de kişisel gelir dağılımını belirleyen makroekonomik faktörler. *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 1-23.
- Erkişi, K., & Ceyhan, T. (2020). İktisadi büyüme ve gelir dağılımı adaleti ilişkisi: Bir panel veri analizi. *Sosyoekonomi*, 28(43), 195-212.
- Gallet, C. A., & Gallet, R. M. (2004). US growth and income inequality: Evidence of racial differences. *The Social Science Journal*, 41(1), 43-51.
- Gini, C. (1921). Measurement of inequality of incomes. *The Economic Journal*, 31(121), 124-125.
- Huang, H. C., Lin, Y. C., & Yeh, C. C. (2012). An appropriate test of the Kuznets hypothesis. *Applied Economics Letters*, 19(1), 47-51.
- Jalil, A. (2012). Modeling income inequality and openness in the framework of Kuznets Curve: New evidence from China. *Economic Modelling*, 29(2), 309-315.
- Karaca, B., & Hatırlı, S. A. (2017). Türkiye, kuru incir ihracatının ekonometrik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 439-448.
- Kuştepli, Y. (2006). Income inequality, growth, and the enlargement of the European Union. *Emerging Markets Finance and Trade*, 42(6), 77-88.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45(1), 1-28.
- Lee, J., & Strazichich, M. C. (2013). Minimum LM unit root test with one structural break. *Economics Bulletin*, 33(4), 2483-2492.
- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour.

- Lundberg, M., & Squire, L. (2003). The simultaneous evolution of growth and inequality. *The Economic Journal*, 113(487), 326-344.
- Mollick, A. V. (2012). Income inequality in the US: The Kuznets hypothesis revisited. *Economic Systems*, 36(1), 127-144.
- Oğuş, A. (2005). Türkiye’de ekonomik büyüme ve gelir dağılımı. *İktisat, İşletme ve Finans*, 20(236), 1-23.
- Ongan, T. H. (2004). Gelir eşitsizliği, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ters u eğrisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 54(1), 153-165.
- Özdemir, D., Emsen, Ö. S., Genç, A. H., & Kılıç, C. H. (2011). Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilişkileri: Geçiş ekonomileri deneyimi. In *International Conference on Eurasian Economies* (Vol. 440, p. 447).
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Ram, R. (1991). Kuznets's inverted-U hypothesis: evidence from a highly developed country. *Southern Economic Journal*, 57(4), 1112-1123.
- Rubin, A., & Segal, D. (2015). The effects of economic growth on income inequality in the US. *Journal of Macroeconomics*, 45, 258-273.
- SWIID. (2024). Gini coefficient. <https://dataverse.harvard.edu/dataset>, (Erişim Tarihi: 01.03.2024).
- Şengür, M. (2020). Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme ilişkisi: Geçiş ekonomileri üzerine panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 331-346.
- Şenses, F. (2017). *İktisada (farklı bir) giriş: giriş iktisadı öğrencileri ve iktisada ilgi duyanlar için yardımcı kitap: giriş iktisadı öğrencileri ve iktisada ilgi duyanlar için yardımcı kitap* (Vol. 413). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tokatlıoğlu, İ., & Atan, M., (2007). Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik düzeyi ve gelir dağılımı eşitsizliği: Kuznets eğrisi geçerli mi? *Ekonomik Yaklaşım*, 18(65), 25-58.
- Topuz, S. G., & Dağdemir, Ö. (2016). Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisi: Kuznets ters-u hipotezi’nin geçerliliği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(3), 115-130.
- Tosun, B. (2016). *Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilişkisi: Kuznets hipotezi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turan, T. (2008). *İktisadi büyüme teorisine giriş*. İstanbul: Yalım Yayıncılık.
- TÜİK. (2024). Gini katsayısı. <https://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 01.03.2024).
- Uçar, H. M. (2019). *Gelir dağılımı ve büyüme ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünsal, E. M. (2007). *İktisadi büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- World Bank. (2024). World development indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, (Erişim Tarihi: 01.03.2024).

MERKEZ BANKACILIĞI, BAĞIMSIZLIK VE TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI

Cem ENGİN¹
Ahmet Furkan ÖZDEMİR²

Öz

Bu çalışma, bağımsızlık kavramı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) bağımsızlığına odaklanarak merkez bankalarının bağımsızlığının önemini ve etkili bir merkez bankası bağımsızlığının sağlanması için gerekli olan faktörleri ifade etmektedir. Merkez bankacılığı anlamını ve önemini ifade ederek başlayan çalışma, bir merkez bankasının nasıl bağımsız olabileceğini, bu bağımsızlığın ekonomik istikrar ve sürdürülebilir kalkınma için neden önemli olduğunu vurgulamaktadır. TCMB'nin kuruluşundan bu zamana dek geçirdiği evreler ve bağımsızlık yaklaşımı Türkiye Cumhuriyet Merkez bankasının ekonomik istikrar ve finansal istikrar başta olmak üzere uygulanan ekonomi politikalarının başarılı olmasında önemli bir role sahiptir. Bu analiz, Türkiye'nin ekonomik istikrarını sağlama ve enflasyonla etkin bir şekilde mücadele etme çabalarında TCMB'nin bağımsızlığının kritik önemini vurgulamaktadır. Merkez bankası aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyümeyi sağlayan politikalarla uyumlu para politikalarının yürütülmesi hususunda şeffaflığı da ön planda tutan politik yaklaşımı da benimseyerek ekonomik gelişmeyi ulusal ve uluslararası gelişmelerle paralel olarak gözetir.

Anahtar Kelimeler: Kurumlar ve Makroekonomi, Para Politikası, Merkez Bankaları ve Politikaları

Jel Sınıflandırması: E02, E52, E58

CENTRAL BANKING, INDEPENDENCE AND THE CENTRAL BANK OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE

Abstract

This study focuses on the concept of independence and the independence of the Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT), expressing the importance of central bank independence and the factors necessary for effective central bank independence. Starting by explaining the meaning and importance of central banking, the study emphasizes how a central bank can be independent, why this independence is important for economic stability and sustainable development. The stages the CBRT has gone through from its establishment to the present and its approach to independence play a significant role in the success of the economic policies implemented, particularly in terms of economic stability and financial stability. This analysis highlights the critical importance of the CBRT's independence in Türkiye's efforts to achieve economic stability and effectively combat inflation. The central bank also maintains transparency in implementing monetary policies that are compatible with policies that support sustainable development and economic growth, and adopts a

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, cemenginn@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4812-6887>.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, ahmetfurkanozdemir29@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4383-0346>.

Atıf/To Cite: Engin, C. & Özdemir, A. F. (2025). Merkez Bankacılığı, Bağımsızlık ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Journal of Economics and Research*, 6(1), 95-108.

political approach that keeps transparency at the forefront, monitoring economic development in paralel with national and international developments.

Keywords: Institutions and Macroeconomics, Monetary Policy, Central Banks and Their Policies

Jel Classification: E02, E52, E58

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Türkiye'nin ekonomik istikrarını sağlamak ve para politikasını belirlemekle görevli olan merkezi bir kurumdur. Ülkenin para birimi olan Türk lirasının değerini korumak, enflasyonu kontrol altında tutmak, finansal istikrarı sağlamak ve ekonomik büyümeyi desteklemek gibi önemli hedeflere ulaşmak için TCMB, çeşitli para politikası araçlarını kullanarak ekonomiyi yönlendirir. TCMB'nin rolü ve etkinliği, Türkiye'nin ekonomik performansı ve finansal istikrarı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. TCMB'nin ekonomideki önemi, geniş bir yelpazede hissedilir. Enflasyonun kontrol altına alınması, işsizlik oranlarının düşürülmesi, döviz kurlarının istikrarlı bir şekilde işlemesi ve finansal sistemdeki risklerin azaltılması gibi hedefler, TCMB'nin politika kararlarının merkezinde yer alır. TCMB'nin para politikası kararları, ülkenin genel ekonomik durumu, uluslararası finansal piyasaların gelişmeleri ve enflasyonist baskıların seviyesi gibi faktörlere dayanır. Bu kararlar, piyasa beklentilerini şekillendirir ve ekonominin gelecekteki seyrini önemli ölçüde etkiler. TCMB'nin karar alma süreçleri ve politika belirleme mekanizması, kurumun bağımsızlığına dayanır. Şeffaf ve bağımsız bir merkez bankası, politik baskılardan etkilenmeden ve siyasi müdahalelerden uzak bir şekilde karar alabilir. Bu da TCMB'nin daha etkili ve güvenilir bir şekilde görev yapmasını sağlar (Eroğlu ve Eroğlu, 2010: 130-131). Ancak, TCMB'nin bağımsızlığı zaman zaman tartışma konusu olmuş ve politik müdahalelere maruz kalmıştır. Bu durum, kurumun etkinliğini ve güvenilirliğini sorgulamaya ve ekonomik istikrar üzerinde belirsizlik yaratmaya yol açabilir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın ekonomideki rolü ve önemi büyüktür. TCMB'nin bağımsızlığı, ekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi için temel bir öneme sahiptir. Kurumun politika kararlarının etkinliği ve güvenilirliği, Türkiye'nin ekonomik başarısı ve finansal istikrarı için kritik bir faktördür. Bu nedenle, TCMB'nin bağımsızlığının korunması ve kurumun etkin bir şekilde işlemesi, ülkenin ekonomik geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir.

1. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI: TARİHÇE

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kuruluş süreci, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Osmanlı döneminde, 1856 yılında kurulan ilk merkez bankası olan "Bank-ı Osmani-i Şahane" ile başlayan süreç, 1863 yılında "Dersaadet Bankası"nın kurulması ve ardından "Osmanlı Bankası"nın açılmasıyla devam etmiştir. Bu bankalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ülkenin para ve kredi politikalarını düzenlemiş ve ekonomik sistemini yönetmiştir. Cumhuriyet döneminin başlangıcında, Türkiye'nin ekonomik altyapısını güçlendirmek ve modernize etmek amacıyla çeşitli reformlar yapılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin para politikasını belirlemek ve uygulamak üzere bir merkez bankasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda, dönemin iktidarı tarafından, TCMB'nin kuruluşuna yönelik adımlar atılmıştır. TCMB'nin kuruluş süreci, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını ve istikrarını sağlama amacıyla önemli bir dönüm noktası olmuştur. TCMB'nin kuruluşunun ardından, ülkenin ekonomik politikalarını belirleme ve uygulama yetkisi merkezi bir kuruma verilmiştir. Bu sayede, Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve finansal istikrarı için gerekli olan altyapı oluşturulmuştur (Ergül, 2015: 9-10).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Türkiye'nin ekonomik ve finansal istikrarını sağlamak, para politikasını belirlemek ve uygulamak gibi önemli görevleri yerine getirmek üzere 1930 yılında kurulmuştur. TCMB'nin tarihçesi, Türkiye'nin modernleşme süreciyle yakından ilişkilidir. Cumhuriyet'in ilanından sonra, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisini düzenlemek ve güçlendirmek amacıyla çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumların başında ise TCMB gelmektedir. TCMB'nin kuruluşu, Türkiye'nin para politikası ve ekonomik istikrarına odaklanmasının bir yansımasıdır. 1929'da dünya çapında yaşanan Büyük Buhran, Türkiye'yi de etkisi altına almış ve ekonomik dengeler üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur. Bu dönemde, Türkiye'nin para biriminin değer kaybı ve enflasyon artışı gibi sorunlar, ekonomik istikrarsızlığın acil bir şekilde ele alınmasını gerektirmiştir. TCMB'nin kuruluşu, bu bağlamda, ülkenin ekonomik geleceğini güvence altına almak amacıyla atılmış önemli bir adımdır. TCMB'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası, 1946 yılında Merkez Bankası Kanunu'nun kabul edilmesidir. Bu kanun, TCMB'nin görevlerini, yetkilerini ve çalışma prensiplerini belirlemiştir. Ayrıca, TCMB'nin bağımsızlığını korumaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemden sonra TCMB, para politikası araçlarını daha etkin bir şekilde kullanarak enflasyonun kontrol altına alınmasına odaklanmıştır. TCMB'nin tarihçesi, Türkiye'nin ekonomik ve finansal gelişimine paralel olarak şekillenmiştir (Kılınçer, 2019: 36-37).

Özellikle 1980'ler ve sonrasında yapılan ekonomik reformlar, TCMB'nin görevlerini ve çalışma prensiplerini yeniden tanımlamış ve bankanın bağımsızlığını daha da güçlendirmiştir. Bu dönemde, TCMB'nin operasyonel bağımsızlığına ve para politikası kararlarının etkinliğine odaklanan çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Bu sayede, TCMB'nin ekonomik istikrarın sağlanmasında ve enflasyonun kontrol altına alınmasında önemli bir rol oynaması hedeflenmiştir (Potur, 2018: 13).

2. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN ÖNEMİ

TCMB, üstlendiği görevler itibari ile ülkenin ekonomik istikrarı, finansal istikrarı ve para politikasının belirlenmesinde ve yürütülmesinde büyük ölçüde önemli bir yere sahiptir. TCMB'nin görevleri arasında enflasyonun kontrolü, para arzının yönetimi, döviz kurlarının istikrarı ve finansal piyasaların sağlıklı işleyişi bulunmaktadır. Bu görevler, ekonominin temel unsurlarını düzenleyerek sürdürülebilir büyüme ve istikrarı desteklemeyi amaçlar. TCMB'nin önemi, ekonomik istikrarın sağlanması için temel bir unsurdur. Kurumun para politikası kararları, enflasyonun kontrol altına alınması ve fiyat istikrarının sağlanması amacıyla alınır. Enflasyonun kontrol altında tutulması, ekonomik belirsizliği azaltır, tüketici güvenliğini artırır ve ekonomik büyümeyi teşvik eder. Ayrıca, TCMB'nin finansal piyasalardaki rolü, piyasa disipliniyi sağlayarak ve finansal istikrarı koruyarak ekonomik krizlerin etkilerini hafifletmeye yardımcı olur. Bu durum aynı zamanda ekonomik büyümeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı olumlu yönde etkiler. TCMB'nin ekonomideki önemi, uluslararası alanda da yüksektir. TCMB'nin politika kararları, Türkiye'nin dış finansal ilişkilerini etkiler ve uluslararası yatırımcıların güvenliğini belirleyebilir. Güvenilir ve bağımsız bir merkez bankası, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye olan güvenliğini artırır ve ülkenin uluslararası itibarını güçlendirir. Bu da dış yatırımları artırır, döviz kurlarını istikrarlı hale getirir ve ekonomik büyümeyi teşvik eder (Potur, 2018: 19-20). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın önemi, ekonominin her alanında kendini hissettirir. TCMB'nin etkin ve bağımsız bir şekilde çalışması, ekonomik istikrarın korunması ve sürdürülmesi için kritik bir gerekliliktir. Kurumun politika kararları ve uygulamaları, ülkenin genel ekonomik performansını etkiler ve ekonomik büyümeyi teşvik eder. Bu nedenle, TCMB'nin öneminin ve bağımsızlığının korunması, Türkiye'nin ekonomik geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir.

2.1. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Görevleri ve Sorumlulukları

TCMB, Türkiye'nin ekonomik istikrarını sağlama ve para politikası araçlarını aktif bir şekilde kullanma amacıyla bir dizi önemli görev ve sorumluluğa sahiptir. Bu görevler, TCMB'nin kuruluşundan itibaren belirlenmiş ve zaman içinde çeşitli yasal düzenlemelerle şekillendirilmiştir. Öncelikle, TCMB'nin en temel görevlerinden biri fiyat istikrarını sağlamaktır. Bunun anlamı, enflasyonun kontrol altında tutulması ve makroekonomik dengenin korunmasıdır. TCMB, para politikası araçlarını kullanarak fiyat istikrarını sağlama hedefine odaklanır ve enflasyonun belirlenen hedefler doğrultusunda seyretmesini sağlamaya çalışır. Bunun yanı sıra, TCMB'nin diğer önemli görevlerinden biri de finansal istikrarı sağlamaktır. Bankacılık sisteminin ve finansal piyasaların stabilitesini korumak, TCMB'nin sorumlulukları arasındadır. Bu doğrultuda, TCMB çeşitli düzenlemeler ve denetimler yoluyla finansal istikrarı sağlamak için çaba sarf eder. TCMB ayrıca döviz kuru istikrarını sağlama ve döviz piyasalarını düzenleme görevini de üstlenir. Türk lirasının değerini korumak ve döviz piyasalarında istikrarı sağlamak, TCMB'nin temel amaçlarından biridir (Ünal, 2008: 7-8).

Bu doğrultuda, TCMB ekonomik gelişmelere bağlı olarak döviz piyasalarına müdahale edebilir ve döviz kuru dalgalanmalarını sınırlamak için çeşitli araçlar kullanabilir. Son olarak, TCMB'nin ekonomik araştırma ve analiz yapma, para politikası stratejileri geliştirme ve uluslararası finansal ilişkileri yönetme gibi genel görevleri de bulunmaktadır. Bu görevler, TCMB'nin ekonomik politikalarını belirleme sürecinde önemli bir rol oynar ve bankanın ulusal ve uluslararası düzeyde etkin bir şekilde faaliyet göstermesini sağlar (Potur, 2018: 22). Tüm bu görevler ve sorumluluklar, TCMB'nin Türkiye'nin ekonomik istikrarını ve finansal güvenliğini sağlama amacıyla yürüttüğü kapsamlı bir faaliyetler bütünü oluşturur. Bu görevlerin etkili bir şekilde yerine getirilmesi, Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması açısından önem arz etmektedir.

3. MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞI

Uluslararası alanda uygulanan ve öne çıkan neo-liberal politikalar bağımsızlık kavramının önemine atıfta bulunarak herhangi bir baskı unsuru altında kalmaksızın kurumsal, yönetsel ve para politikalarının belirlenmesinde şeffaf ve bağımsız olarak karar verme yetisine sahip olabilmeyi ifade etmektedir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin finansallaştığı ve neo-liberal dönüşümün yaşandığı bir dönemde, merkez bankalarının bağımsızlık düzenlemelerinin hız kazanması tesadüf değildir. Artık topluma karşı daha fazla sorumluluk üstlenen bu bağımsız bankalar, iletişim politikaları gibi yeni araçlar geliştirmek zorunda kalmıştır. İletişim, sadece bir zorunluluk değil, aynı zamanda bağımsızlığın şeffaf bir şekilde sürekli sınındığı bir alan haline gelmiştir. Bu kapsamda merkez bankalarının yayınladığı raporlar ve yapmış oldukları açıklamalar uygulanan politikaya ilişkin gelişmeleri de göz önünde olmasını ve tartışılmasını olanak sağlamaktadır (Altuntaş, 2012: 76).

Merkez bankası ile hükümet arasında herhangi bir finansman ilişkisinin bulunmaması, ekonomik bağımsızlığın en yüksek düzeyine işaret eder. Ancak böyle bir finansman ilişkisinin önlenememesi, ilgili yasal düzenlemelerle güvence altına alınmalıdır. Dolayısıyla, ekonomik bağımsızlık derecesini değerlendirmek için, merkez bankasının hazineyi ya da kamu açıklarını finanse edip etmediğine bakılmalıdır. Ekonomik bağımsızlık, siyasi irade tarafından da içselleştirilmişse, merkez bankasından avans ya da fonlama talebinde bulunulamaz. Bu bağlamda, yasal bağımsızlık ayrı bir öneme sahiptir. Demokratik olmayan ülkelerde, ilgili yasalar sadece formel olarak mevcut olabilir ve gayri resmi ilişkiler yoluyla ihlal edilebilir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, yasalar bariz bir şekilde çiğnenerek tüm bağımsızlık kavramı rafa kaldırılabilir (Barışık, 2004: 2-3).

Merkez bankası başkanının atanması, görev süresi ve görevden alınma şekli gibi unsurlar da yasal bağımsızlığın tanımı içinde yer alır. Yasal bağımsızlığın sınırlarının belirlenmesi, merkez bankasının dış baskılara karşı kendini koruma yeteneğini belirler. Ancak, müdahale yöntemleri çeşitlendikçe, bu yasal sınırların güncellenmesi gerekebilir. Yasal bağımsızlık, fiili bağımsızlığın temelini oluştururken, uygulamada çelişkiler sık sık gözlemlenebilir (Sargın, 2017: 30).

Merkez bankalarının bağımsızlık düzeylerini değerlendirmek için kullanılan çeşitli göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergeler, merkez bankalarının yasal, kurumsal, mali ve hesap verebilirlik açılarından ne kadar bağımsız olduklarını belirlemeye yardımcı olur. Yasal bağımsızlık, merkez bankasına ne kadar özerklik sağlayan yasal düzenlemelerin incelenmesiyle değerlendirilir. Bu, merkez bankasının karar alma süreçlerinde dış baskılardan ne kadar korunduğunu gösterir. Kurumsal bağımsızlık, merkez bankasının yönetim yapısı ve karar alma süreçlerinin analiz edilmesiyle belirlenir. Merkez bankasının organları arasındaki ilişkiler ve karar alma süreçlerinin ne kadar bağımsız olduğu bu değerlendirmenin temelini oluşturur. Mali bağımsızlık, merkez bankasının finansal kaynaklarının ne kadar güvence altında olduğunu analiz eder. Bu, merkez bankasının bütçesi üzerindeki dış etkilerin sınırlarını ve merkez bankasının operasyonlarını sürdürebilme kapasitesini belirler. Hesap verebilirlik, merkez bankasının kamuoyuna karşı ne kadar şeffaf ve hesap verebilir olduğunu değerlendirir. Bu, merkez bankasının politika kararlarını nasıl açıkladığı, karar süreçlerine nasıl katılım sağladığı ve faaliyetlerinin nasıl denetlendiği gibi faktörler üzerinden ölçülür (Uçgunoğlu, 2019: 34-35). Bu göstergelerin birleşimi, merkez bankalarının bağımsızlık düzeyini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye yardımcı olur. Bu değerlendirmeler, merkez bankalarının güçlü ve etkili bir şekilde fiyat istikrarı ve finansal istikrarın korunmasında etkin ve etkili olmasını sağlayarak uygulanan ekonomi politikalarının başarılı olmasına da zemin hazırlar.

Merkez bankası bağımsızlığı, küresel ölçekte önemli bir trend haline gelmiştir ve bu eğilim hem yasal hem de fiili olarak pekiştirilmiştir. Ancak, 2008 krizi ve COVID-19 pandemisi gibi dönüm noktaları, merkez bankalarının bağımsızlıklarının ne kadar sürdürülebilir olduğu ve bu bağımsızlıkların siyasi baskılara karşı ne kadar dayanıklı olduğu sorularını gündeme getirmiştir. Gelecekte merkez bankalarının bağımsızlıkları, yalnızca ekonomik istikrarı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda küresel ekonomik düzenin yeniden şekillenmesinde de kritik bir rol oynayacaktır (Romelli, 2024: 1-3).

4. MERKEZ BANKALARININ ROLÜ VE ÖNEMİ

Merkez bankaları, bir ülkenin ekonomik istikrarını sağlama ve para politikasını yönlendirme gibi kritik görevleri yerine getirir. Ekonomik istikrarın temel unsurlarından biri olan enflasyonun kontrolü, merkez bankalarının ana hedeflerinden biridir. Ayrıca, merkez bankaları finansal sistemlerin sağlıklı işleyişini destekler ve finansal istikrarı korur. Bu kapsamda, bankalar arası ödeme sistemlerini yönetme, bankacılık sektörünü denetleme ve para politikası araçlarını kullanma gibi görevler de merkez bankalarının rolüne dâhildir. Merkez bankalarının bu görevleri, ekonomik büyüme, istihdam ve refah gibi geniş bir ekonomik hedef setinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur (Öz, 2020: 4).

5. MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞININ ÖNEMİ

Dengeli bir ekonomik ortamın sağlanmasında kritik bir rol oynadığı için merkez bankası bağımsızlığının ekonomik istikrarın sağlanmasındaki rolü abartılamaz. Merkez bankasının bağımsızlığı, özellikle TCMB bağlamında, temelde fiyat istikrarını ve buna bağlı

olarak ekonomik istikrarı korumanın önemli bir aracı olan enflasyon hedeflemesi stratejisiyle bağlantılıdır. Bu yaklaşım, enflasyonun ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletme ve böylece daha istikrarlı bir ekonomik manzaraya katkıda bulunma konusundaki etkinliği nedeniyle geniş çapta kabul görmüştür. TCMB'nin enflasyon hedeflemesi yoluyla fiyat istikrarına yönelik taahhüdü, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve istikrara olanak sağlayan bir ortamın teşvik edilmesinde merkez bankası bağımsızlığının öneminin altını çizmektedir (Aydın ve Eren, 2013: 102-103).

Siyasi baskılardan bağımsız olmak, merkez bankalarının daha iyi ve daha doğru para politikası kararları almasına olanak tanıyor ve bu da ekonominin genel sağlığı açısından hayati önem taşıyor. Bu bağımsızlık, kısa vadeli politik değerlendirmelerden etkilenmeyen, bunun yerine fiyat istikrarı gibi uzun vadeli ekonomik hedeflere odaklanan para politikalarının uygulanmasına olanak tanır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, siyasi oluşumlardan bir dereceye kadar ayrılmayı sürdürerek, para politikası kararlarının ekonominin çıkarları göz önünde bulundurularak alınmasını sağlayarak, temel fiyat istikrarı hedefini daha etkin bir şekilde gerçekleştirebilir. Siyasi etkiden bu ayrılma, merkez bankası bağımsızlığının temel bir yönüdür ve etkili para politikaları uygulama becerisine önemli ölçüde katkıda bulunur (Yurtkur ve Arpağ, 2020: 3-4).

Bir merkez bankasının bağımsızlığı, onun aşırı etkilerden uzak bir şekilde çalışmasını ve ülkenin para politikasını etkili bir şekilde yönetebilmesini sağlayan çeşitli yollarla sağlanabilir. Örneğin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, karar alma süreçlerini siyasi ve dış baskılardan koruyan yasal ve operasyonel çerçeveler sayesinde bir dereceye kadar bağımsızlığa ulaşmaktadır. Bu bağımsızlığın anahtarı amaç bağımsızlığı ile araç bağımsızlığı arasındaki ayrımdır. Amaç bağımsızlığı, TCMB'nin öncelikle fiyat istikrarına odaklanarak kendi politika hedeflerini belirlemesine olanak tanırken, araç bağımsızlığı, bu hedeflere dış müdahale olmaksızın ulaşmak için en iyi araçları seçme özgürlüğünü sağlar. Ayrıca Merkez Bankası'nın Hazine'ye ve kamu kurumlarına avans ve kredi vermesinin yasaklanması, ekonomik bağımsızlığını sağlamlaştırmakta ve ekonominin çıkarına en uygun kararları almasına olanak sağlamaktadır (Yenipazarlı, 2014: 3-4).

6. BAĞIMSIZLIK İLE POLİTİK MÜDAHALE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bağımsızlık, merkez bankalarının siyasi otoritelerden ve politik müdahalelerden bağımsız olması anlamına gelir. Ancak, bu durum, merkez bankalarının tamamen siyasi denetimden uzak olması anlamına gelmez. Merkez bankaları genellikle hükümetlerle ve siyasi otoritelerle iş birliği yapar ve ekonomik politikaların belirlenmesinde danışma ve koordinasyon süreçlerine katılır. Bu noktada önemli olan, merkez bankalarının politika kararlarını alırken bağımsızlık prensiplerine sadık kalmaları ve siyasi baskılardan etkilenmemeleridir. Bağımsızlık ile politik müdahale arasındaki denge, demokratik kurallar, ekonomik etkinlik ve kamu yararı dikkate alınarak sağlanmalıdır. Bu sayede, merkez bankaları ekonomik istikrarı sağlayabilir ve para politikası araçlarını etkin bir şekilde kullanabilirken, aynı zamanda demokratik denetimden uzaklaşmamış olurlar (Kadyrova, 2009: 29-30).

7. MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞININ UNSURLARI

Merkez Bankası bağımsızlığının unsurları, genellikle yasal, operasyonel ve finansal bağımsızlık olarak özetlenebilir. Yasal bağımsızlık, merkez bankasının hukuki çerçevesi ve yetkilerinin siyasi otoritelerden bağımsız bir şekilde belirlenmesini ifade eder. Operasyonel bağımsızlık, merkez bankasının politika kararlarını alırken ve uygularken dış etkilere karşı

dirençli olmasını sağlayan unsurları içerir. Finansal bağımsızlık ise, merkez bankasının mali yapısının ve kaynaklarının siyasi otoritelerden bağımsız bir şekilde belirlenmesini ifade eder (Martinez Resano, 2004: 7-8).

Bu unsurların bir araya gelmesi, merkez bankasının bağımsızlığının güvence altına alınmasını sağlar ve ekonomik istikrarın korunmasına katkıda bulunur. Ancak, bu unsurların etkili bir şekilde işleyebilmesi için yasal, kurumsal ve siyasi düzeyde sürekli olarak desteklenmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir.

Birçok ülkede merkez bankası bağımsızlığının arttığı gözlemlenmiştir. Bu eğilim, Merkez Bankası Bağımsızlığı Endeksi (CBIE) gibi göstergelerle somutlaştırılmaktadır. CBIE, ülkelerin merkez bankalarının bağımsızlık düzeylerini değerlendiren bir ölçüttür ve ülkelerin merkez bankalarının karar alma süreçlerinin ne kadar bağımsız olduğunu ortaya koyar. 2008 küresel finansal krizinden sonra, birçok ülke merkez bankalarının bağımsızlığını artırmaya yönelik reformlar yapmıştır. Bu reformlar, merkez bankalarının sadece fiyat istikrarını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda ekonomik krizlere karşı etkin bir şekilde müdahale etmelerine olanak tanımıştır (Romelli, 2024: 6). Bu süreçte, merkez bankalarının ulusal para birimlerini koruma, fiyat istikrarını sağlama ve istihdam hedeflerine ulaşma gibi temel ekonomik hedeflere odaklandığı görülmüştür. Merkez bankalarının odaklandığı bu hedefler uyguladıkları politikaların başarılı olup olmaması yönünden de önem taşımaktadır.

Merkez bankası bağımsızlığını değerlendiren başka bir önemli gösterge de Global Monetary Tightening (GMT) endeksidir. GMT, merkez bankalarının para politikasındaki sıkılaştırma eğilimlerini ölçen bir endekstir ve merkez bankalarının politika faizlerini artırarak enflasyonla mücadele etmeye yönelik adımlarını değerlendirir (Romelli, 2024: 4). 2020'lerin başında yaşanan pandemi sonrası dönemde, birçok merkez bankası faiz oranlarını düşük tutarak ekonomik destek sağlarken, enflasyonist baskıların artmasıyla birlikte bir para politikası sıkılaştırma dönemi başlamıştır. Bu süreç, merkez bankalarının ekonomik hedeflerine ulaşırken karşılaştığı zorlukları ve bu zorluklarla mücadele etmek için gösterdikleri esnekliği ortaya koymaktadır.

7.1. Yasal Bağımsızlık

Yasal bağımsızlık, merkez bankasının görevlerinin ve sorumluluklarının yasal düzenlemelerle net bir şekilde tanımlandığını, politika kararlarını alırken siyasi baskılardan etkilenmediğini ve bağımsız bir şekilde hareket edebildiğini ifade eder. Yasal bağımsızlık, merkez bankasının temel amaçları ve politika araçları konusunda netlik sağlar. Bu da, merkez bankasının ekonomik istikrarı sağlama ve para politikası araçlarını etkin bir şekilde kullanma yeteneğini güçlendirir. Yasal bağımsızlık ayrıca, merkez bankasının karar alma sürecini şeffaf ve hesap verebilir kılar, bu da kamuoyunun güvenini artırır ve ekonomik politikaların daha etkin bir şekilde uygulanmasını sağlar (Öz, 2020: 8-9).

Merkez bankası bağımsızlığı, bir merkez bankasının, ekonomik hedeflerine ulaşmak için siyasi baskılardan uzak bir şekilde politika uygulama yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu bağımsızlık, hem yasal (de jure) hem de fiili (de facto) bağımsızlık şeklinde iki boyutta incelenebilir. Yasal bağımsızlık, bir ülkenin kanunlarında merkez bankasına tanınan bağımsızlık düzeyini ifade ederken, fiili bağımsızlık, merkez bankasının kararlarının siyasi müdahalelerden ne ölçüde etkilenmediğini gösterir (Romelli, 2024: 4-5).

7.2. Operasyonel Bağımsızlık

Operasyonel bağımsızlık, merkez bankasının para politikası araçlarını belirleme ve uygulama sürecinde siyasi otoritelerin veya diğer dış etkenlerin müdahalesine karşı korunmasını içerir. Operasyonel bağımsızlık, merkez bankasının politika kararlarını ekonomik verilere, analize ve bağımsız uzman görüşlerine dayandırma yeteneğini güçlendirir. Bu da, politika kararlarının daha tutarlı, öngörülebilir ve etkili bir şekilde uygulanmasını sağlar. Operasyonel bağımsızlık ayrıca, merkez bankasının siyasi baskılardan etkilenmeden ekonomik istikrarı sağlama ve finansal piyasaları dengeleme yeteneğini güçlendirir (Kadyrova, 2009: 156).

7.3. Finansal Bağımsızlık

Finansal bağımsızlık, merkez bankasının bütçesinin, gelir kaynaklarının ve mali operasyonlarının siyasi müdahalelere maruz kalmadan yönetilmesini ifade eder. Finansal bağımsızlık, merkez bankasının faaliyetlerini sürdürmek için gerekli olan kaynaklara güvenilir bir şekilde erişimini sağlar. Bu da merkez bankasının politika kararlarını siyasi baskılardan etkilenmeden alabilmesini destekler. Finansal bağımsızlık ayrıca, merkez bankasının ekonomik istikrarı korumak için gerekli olan kaynaklara güvenilir bir şekilde erişimini sağlar ve politika kararlarını etkili bir şekilde uygulamasına olanak tanır (Ertan, 2019: 24).

8. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN BAĞIMSIZLIĞI

TCMB, ülkenin ekonomik istikrarını sağlama ve para politikasını etkin bir şekilde uygulama gibi önemli görevleri yerine getirirken bağımsızlığını koruma çabası içindedir. TCMB'nin bağımsızlığı, yasal, operasyonel ve finansal unsurların bir araya gelmesiyle sağlanır. TCMB'nin bağımsızlığı, Türkiye'nin ekonomik istikrarı ve finansal güvenilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bağımsız bir merkez bankası, enflasyonun kontrol altında tutulması gibi ekonomik hedeflerin tutarlı bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak tanır. Ayrıca, TCMB'nin bağımsızlığı, ekonomik karar alma süreçlerine şeffaflık getirir ve politika kararlarının kamuoyunun güvenini kazanmasını sağlar. Ancak, TCMB'nin bağımsızlığıyla ilgili zaman zaman tartışmalar da yaşanmaktadır. Bazı eleştirmenler, TCMB'nin bağımsızlığının sorgulanabilir olduğunu ve politik müdahalelere açık olduğunu iddia etmektedirler. Bu nedenle, TCMB'nin bağımsızlığının korunması ve güçlendirilmesi, Türkiye'nin ekonomik istikrarı ve finansal güvenilirliği açısından sürekli olarak dikkat edilmesi gereken bir konudur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, ülkenin ekonomik istikrarını sağlama ve para politikasını etkin bir şekilde yürütme kapasitesini güçlendirir (Akyazı, 2008: 90-91).

8.1. Yasal Çerçeve: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu ve Bağımsızlık İlkesi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın yasal çerçevesi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu tarafından belirlenmiştir. Bu kanun, TCMB'nin görevlerini, yetkilerini ve çalışma prensiplerini detaylı bir şekilde düzenler. TCMB Kanunu'nun en önemli özelliklerinden biri, merkez bankasının bağımsızlığını güvence altına almasıdır. Kanun, TCMB'nin para politikası kararlarını siyasi otoritelerden bağımsız bir şekilde almasını ve uygulamasını sağlar. Bu da TCMB'nin ekonomik istikrarı sağlama ve enflasyonu kontrol altında tutma gibi temel görevlerini etkin bir şekilde yerine getirmesine olanak tanır. Yasal

çerçevenin sağlam bir şekilde oluşturulması, TCMB'nin bağımsızlığının korunması ve güçlendirilmesi açısından önemlidir ve bu, Türkiye'nin ekonomik geleceğini güvence altına almak için temel bir adımdır (Öz, 2020: 38).

8.2. Operasyonel Yapı: Politika Belirleme Mekanizması

TCMB'nin operasyonel yapısı, politika belirleme mekanizmasını içerir ve bankanın para politikası kararlarını almasını ve uygulamasını sağlar. TCMB'nin politika belirleme mekanizması, genellikle Para Politikası Kurulu (PPK) tarafından yürütülür. PPK, TCMB Başkanı ve üyeleri tarafından oluşturulan bir komitedir ve bankanın para politikasını belirleme sürecinde önemli bir rol oynar. PPK, ekonomik verileri ve analizleri değerlendirir, enflasyon ve ekonomik büyüme gibi faktörleri göz önünde bulundurarak politika faizini belirler ve diğer para politikası araçlarını belirleme ve uygulama kararlarını alır. Politika belirleme mekanizması, TCMB'nin operasyonel bağımsızlığını güvence altına alır ve bankanın para politikasını etkin bir şekilde uygulamasına olanak tanır (Çetin, 2016: 80).

8.3. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Finansal Bağımsızlığı: Bütçe ve Gelir Kaynakları

TCMB'nin finansal bağımsızlığı, bankanın bütçesinin ve gelir kaynaklarının siyasi otoritelerden bağımsız bir şekilde belirlenmesini ifade eder. TCMB'nin bütçesi, genellikle bankanın faaliyetlerini sürdürmek için gerekli olan kaynakları sağlar. TCMB'nin finansal bağımsızlığını korumak için, bankanın bütçesi ve gelir kaynakları siyasi müdahalelere maruz kalmadan yönetilmelidir. Bu, bankanın operasyonel faaliyetlerini sürdürmek için gereken kaynaklara güvenilir bir şekilde erişimini sağlar ve politika kararlarını siyasi baskılardan etkilenmeden almasını destekler. Finansal bağımsızlık, TCMB'nin ekonomik istikrarı sağlama ve para politikasını etkin bir şekilde uygulama kapasitesini güçlendirir (Bakkal, 2018: 185).

9. BAĞIMSIZLIK TARTIŞMALARI VE UYGULAMALARI

Bağımsızlık tartışmaları, merkez bankalarının politika kararlarını siyasi etkilerden ne kadar uzak alması gerektiği ve bu bağımsızlığın nasıl sağlanacağı gibi konuları içerir. Özellikle siyasi liderlerin veya hükümetlerin merkez bankaları üzerindeki etkileri, bağımsızlık tartışmalarının merkezindedir. Bazıları, merkez bankalarının tamamen bağımsız olması gerektiğini savunurken, diğerleri ise merkez bankalarının demokratik denetime açık olması gerektiğini düşünmektedir. Bu tartışmalar, merkez bankalarının bağımsızlığının ne kadar sağlam olduğu ve bu bağımsızlığın ekonomik istikrar üzerindeki etkisi gibi konuları kapsar. Uygulamalara gelince, merkez bankalarının bağımsızlığı dünya genelinde farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bazı ülkelerde merkez bankaları yasal olarak bağımsızlık ilkesine sahip olsa da, pratikte siyasi müdahalelere maruz kalabilirler. Diğer ülkelerde ise merkez bankaları daha belirgin bir bağımsızlıkla faaliyet gösterebilir ve politika kararlarını siyasi etkilerden uzak bir şekilde alabilirler. Bu farklı uygulamalar, merkez bankalarının bağımsızlığının sağlanması ve korunmasında önemli bir rol oynar. Ancak, bağımsızlık tartışmaları ve uygulamaları her zaman statik değildir. Siyasi, ekonomik ve sosyal koşullar değiştikçe, merkez bankalarının bağımsızlığıyla ilgili algılar ve uygulamalar da değişebilir. Özellikle kriz dönemlerinde veya siyasi istikrarsızlık yaşandığında, merkez bankalarının bağımsızlığına yönelik baskılar artabilir veya tartışmalar yoğunlaşabilir (Aydın ve Eren, 2013: 101-102). Bu nedenle, merkez bankalarının bağımsızlığının korunması ve

güçlendirilmesi, ekonomik istikrarın sağlanması ve finansal güvenin artırılması için sürekli olarak dikkat edilmesi gereken bir konudur.

10. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN BAĞIMSIZLIĞINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

TCMB'nin bağımsızlığına yönelik eleştiriler genellikle siyasi müdahalelerin varlığı veya algısıyla ilişkilidir. Bazı eleştirmenler, TCMB'nin siyasi otoriteler veya hükümet tarafından etkilenecek para politikası kararlarını almak zorunda kaldığını iddia ederler. Bu tür eleştiriler genellikle TCMB'nin faaliyetlerinin siyasi baskılar altında olduğunu ve bu durumun ekonomik istikrarı ve para politikasının etkinliğini olumsuz etkilediğini savunur. Diğer eleştiri noktaları arasında TCMB'nin yetki ve görevlerinin belirlenmesinde yasal çerçevenin yetersizliği ve bu durumun merkez bankasının bağımsızlığına zarar verebileceği konuları bulunmaktadır (Eroğlu ve Kangal, 2016: 28-29).

11. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞININ ARTIRILMASINA YÖNELİK TEDBİRLER

Merkez bankalarının özerkliğini koruyan yasal çerçeveler, onların operasyonel bağımsızlığının sürdürülmesinde temel öneme sahiptir. Bu yasal çerçevelerin güçlendirilmesi, merkez bankasının bağımsız işleyişine sağlam bir temel sağlamalarını sağlamak amacıyla mevcut yasaların kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesini ve değiştirilmesini içermektedir. Bu, merkez bankasının fiyat istikrarı gibi net hedefler belirlenmesini ve bu hedeflere ulaşmayı amaçlayan bağımsız bir para politikası izlemesine olanak sağlamasını gerektirir. Ayrıca dış baskılara karşı yasal korumalar da hayati önem taşımaktadır. Bu korumalar, hükümetin veya diğer dış kuruluşların aşırı etkilerini önlemeli ve merkez bankasının siyasi kararlar yerine ekonomik değerlendirmelere dayalı kararlar alabilmesini sağlamalıdır (Doğan ve Akbakay, 2016: 130).

Merkez bankasının faaliyetlerinde şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması, bağımsızlığına önemli katkı sağlamaktadır. Şeffaflık, para politikası kararlarının ve bunların gerekçelerinin kamuoyuna ve paydaşlara açık ve zamanında iletilmesini içerir. Bu açıklık sadece merkez bankasına olan güveni artırmakla kalmamakta, aynı zamanda eylemlerini ve kararlarını daha öngörülebilir hale getirerek kredibilitesini de artırmaktadır. Hesap verebilirlik ise merkez bankasının kararlarını özellikle enflasyon hedeflemesi gibi temel hedeflerle ilişkili olarak açıklamasını ve gerekçelendirmesini gerektirir (Jasmine ve diğerleri, 2019: 77).

Merkez bankasının performansını değerlendirmeye ve belirlenen hedeflere ulaşma konusunda onu sorumlu tutmaya yönelik mekanizmalar içerir. Merkez bankası, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine bağlı kalarak, ekonominin ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verirken operasyonel bağımsızlığını da koruyabilir (Aydın ve Eren, 2013: 99-100).

12. TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI VE BAĞIMSIZLIK DEĞERLENDİRMELERİ

Türkiye’de, son yıllarda TCMB'nin bağımsızlığı sık sık tartışma konusu olmuştur. Özellikle, TCMB başkanlarının görevden alınma sıklığı ve para politikalarına yönelik siyasi müdahaleler, merkez bankasının bağımsızlığına dair endişeleri artırmıştır. Bu durum, para politikalarının etkinliğini azaltmakta ve ekonomik belirsizlikleri artırmaktadır.

Son birkaç yılda TCMB başkanlarının kısa aralıklarla değiştirilmesi, merkez bankasının bağımsızlığına olan güveni zedelemiştir. Başkan değişikliklerinin sıklaşması, para politikalarının tutarlılığını ve sürekliliğini olumsuz etkilemekte, piyasa beklentilerini bozmakta ve ekonomik aktörlerin güvenini azaltmaktadır. Böylece makroekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesini olumsuz yönde etkilediği belirtilebilir (Çokgezen, 2023: 19-20).

Siyasi otoritelerin öngörüsü üzerinden Merkez Bankasının belirlemiş olduğu faiz oranları, dezenflasyon programını olumsuz yönde etkilemiş olup kur istikrarı açısından da eleştirel bir yaklaşım ortaya çıkmakla birlikte uygulanan iktisat politikası açısından başarılı sonuçlar vermediği düşünülmektedir.

Türkiye’de enflasyon oranları, son yıllarda yüksek seviyelerde seyretmekte ve TCMB’nin enflasyon hedeflerini tutturamamasına yol açmaktadır. Siyasi müdahaleler nedeniyle faiz oranlarının düşük tutulması, enflasyonun kontrol altına alınmasını zorlaştırmakta ve döviz kuru üzerinde baskı oluşturmaktadır. Döviz kurundaki dalgalanmalar, ekonomik belirsizlikleri artırmakta ve yatırımcı güvenini zedelemektedir (Serel ve Özkurt, 2014: 69).

Para politikasının etkinliğinin azalması, maliye politikasında da sorunlara yol açmaktadır. Bütçe açıklarının artması ve kamu borcunun sürdürülebilirliğine ilişkin kaygılar, ekonomik baskıları artırmaktadır. Para politikasının yetersiz kalması, maliye politikasındaki açıkları kapatma konusunda da zorluklar yaratmakta, bu da iç ve dış borçların çevrilmesi noktasında sorunlara neden olmaktadır (Bölükbaş ve Topal, 2020: 1047).

Sonuç olarak TCMB’nin bağımsızlığı, Türkiye’nin ekonomik istikrarı ve sürdürülebilir büyümesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Başkan değişikliklerinin sıklığı ve siyasi müdahaleler, merkez bankasının bağımsızlığını ve para politikalarının etkinliğini zedelemektedir. Etkin ve etkili para politikalarının uygulanabilmesi için TCMB’nin tüm yönleriyle bağımsızlığa sahip olması hem ulusal hem de uluslararası alandaki itibarını koruyacaktır. Bu durum, enflasyonun kontrol altına alınması, döviz kuru istikrarının sağlanması ve genel ekonomik istikrarın desteklenmesi açısından hayati önem taşır. Gelecekte, Türkiye’nin ekonomik politikalarının başarılı olabilmesi için, merkez bankasının bağımsızlığına daha fazla önem verilmesi ve siyasi müdahalelerin azaltılması gerekmektedir. Bu, sadece mevcut ekonomik sorunların çözülmesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda uzun vadeli ekonomik büyüme ve refahın sağlanmasına da yardımcı olur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bağımsızlık, bir merkez bankasının politika kararlarını etkileyen dış baskılardan ve siyasi müdahalelerden bağımsız olarak hareket edebilme yeteneğidir. Bir merkez bankası bağımsızlığı yasal güvence altına alınarak sağlanmalıdır. Merkez bankaları genellikle fiyat istikrarını sağlamak gibi belirli hedeflere odaklanır ve bu hedefleri gerçekleştirmek için politika araçlarını kullanırlar. Merkez bankası bağımsızlığının önemi oldukça büyüktür. Bağımsızlık, merkez bankalarının ekonomik kararlarını siyasi dalgalanmalardan korur, böylece daha uzun vadeli ekonomik istikrarı sağlar. Merkez bankalarının bağımsızlığı ayrıca piyasa güvenini artırır ve enflasyon beklentilerini kontrol altında tutar.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın bağımsızlığı, ülkenin ekonomik istikrarı ve finansal güvenilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bağımsız bir merkez bankası, enflasyonun kontrol altında tutulması, ekonomik dengenin sağlanması ve finansal istikrarın korunması gibi temel hedefleri başarıyla gerçekleştirebilir. Bu nedenle, TCMB’nin

bağımsızlığının korunması ve güçlendirilmesi, ekonomik kalkınma ve uzun vadeli sürdürülebilir büyüme için hayati bir rol oynar.

Ancak, son yıllarda TCMB'nin bağımsızlığına yönelik bazı eleştiriler ve tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle siyasi müdahalelerin varlığı veya algısı, TCMB'nin bağımsızlık ilkesini zayıflatabilir ve politika kararlarının etkinliğini sorgulatabilir. Bu tür eleştiriler, TCMB'nin bağımsızlığının daha da güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bağımsızlık, yalnızca yasal çerçeve ile sağlanmaz; aynı zamanda operasyonel ve finansal bağımsızlık da büyük önem taşır. Bu kapsamda TCMB'nin operasyonel ve finansal bağımsızlığının korunması noktasında alınması gereken tedbirlerin olduğunu bize göstermektedir. Bu unsurların bir araya gelmesi, TCMB'nin bağımsızlığını güvence altına alır ve ekonomik istikrarın sürdürülebilirliğini sağlar.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, ülkenin ekonomik geleceği ve finansal güvenilirliği için kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, siyasi müdahalelerden uzak, güçlü ve şeffaf bir merkez bankası yapısının sürdürülmesi ve desteklenmesi, Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması için önemlidir. Ayrıca belirtilmelidir ki merkez bankasına yönelik atamaların politik kaygılardan uzak tutulması önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda yapılan atamalar ve son dönemde kısa süreli gerçekleştirilen atamaların banka nezdinde ulusal ve uluslararası alanda politika belirleme ve belirlenen politikanın yürütülmesi noktasında fiyat istikrarının ve finansal istikrarın sağlanmasında bazı güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu çerçevede bağımsızlık olgusu hem merkez bankasının itibarı hem de ülkenin ekonomik itibarı ve ekonomik gelişimi kapsamında önemli bir role sahip olmaktadır. Ayrıca TCMB'nin güçlü bir bağımsızlığa sahip olması hem ulusal hem de uluslararası yatırımcılar açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu olgu Türkiye'nin küresel rekabette olumlu yönde kazanımlar elde etmesine imkân vereceği düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar 1'in makaleye katkısı %50, yazar 2'nin makaleye katkısı %50'dir.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyazı, H. (2008). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) Önemsenmeyen Bağımsızlığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 81-99.
- Altuntaş, Ö. (2012). Merkez Bankası bağımsızlığı: Avrupa Merkez Bankası ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası karşılaştırması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 73-84.

- Aydın, H. İ., & Eren, M. V. (2013). Merkez Bankasının Bağımsızlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 91-106.
- Bakkal, S. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Bağımsızlığı. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4(9), 182-194.
- Barışık, S. (2004). Merkez Bankası bağımsızlığı, makroekonomik etkileri ve 2001 tarihli TCMB kanununun yansımaları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(03).
- Bölükbaş, M., & Topal, M. H. (2020). Mali Baskınlık ve Merkez Bankası Bağımsızlığı İlişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 1046-1068.
- Çetin, M. (2016). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Para Politikası Uygulamalarının Gelişimi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 67-101.
- Çokgezen, M. (2023). 2000'li yıllarda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası bağımsızlığının evrimi. *Liberal Perspektif Rapor*, 32.
- Doğan, B. B., & Akbakay, Z. (2016). Merkez Bankası Bağımsızlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 113-135.
- Ergül, O. (2015). *Banka çalışanlarının iş tatminini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir alan araştırması*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eroğlu, İ., & Kangal, N. (2016). TCMB Yeterince Bağımsız mı? FED, ECB İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, 25-32.
- Eroğlu, N., & Eroğlu, İ. (2010). Merkez Bankalarının bağımsızlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin bağımsızlık tartışması üzerine bir değerlendirme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 121-144.
- Ertan, A. (2019). *Merkez Bankası Bağımsızlığının Önemi ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jasmine, M. F., Mona, E. F., & Talla, A. E. H. (2019). A new insight into the measurement of central bank independence. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 8(1), 67-96.
- Kadyrova, S. (2009). *Merkez bankası bağımsızlığı ve makroekonomik performans arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kılınçer, M. (2019). *Merkez Bankası Bağımsızlığı İle Fiyat İstikrarı Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Koç Yurtkur, A., & Arpağ, M. (2020). Merkez Bankası Bağımsızlığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Enflasyon Hedeflemesi Uygulayan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4), 1-20.
- Martinez Resano, J. R. (2004). Central bank financial independence. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3937440> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3937440>
- Öz, N. (2020). *Türkiye'de Merkez Bankasının bağımsızlığı ile fiyat istikrarının sağlanması arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Potur, Ş. (2019). *Merkez Bankası bağımsızlığının fiyat istikrarı üzerindeki etkileri: Türkiye örneği (1980-2018)*. (Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Romelli, D. (2024). Trends in central bank independence: a de-jure perspective. *BAFFI CAREFIN Centre Research Paper*, (217).
- Sargın, C. (2017). *Merkez Bankası bağımsızlığı ve işsizlik oranlarına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

- Serel, A., & Özkurt, İ. C. (2014). Geleneksel Olmayan Para Politikası Araçları ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Journal of Management and Economics Research*, 12(22), 56-71.
- Uçgunoğlu, M. (2019). Merkez Bankası Bağımsızlığı ve İmkânsız Üçlü. *Enderun*, 3(1), 30-39.
- Ünal, H. (2008). *Merkez Bankası Bağımsızlığı'nın Enflasyon ile İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yenipazarlı, A. (2014). Merkez Bankasının bağımsızlığı, yönetim, enflasyon ve ekonomik büyüme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 1-15.